

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

NURAY BİLGİLİ

TÜRKLERDE

ELEMENT

TÜRK KOZMOLOJİ DÜŞÜNCESİNDE ELEMENTLER

ATEŞ AĞAÇ METAL SU
METAL TOPRAK TOPRAK
ATEŞ AĞAÇ SU AĞAÇ
SU TOPRAK TOPRAK METAL

3. BASKI

krypto

TÜRKLERDE

5

ELEMENT

TÜRK KOZMOLOJİ DÜŞÜNCESİNDE ELEMENTLER

NURAY BİLGİLİ

Bu çalışmada, Türk evren tasarımı kozmolojisindeki beş ana element üzerinden hareketle mitoloji ve mitoloji bağlamı diğer alanların şekillenişine vurgu yapılmaktadır. Türk kozmolojisinin bu beş alan; ateş, maden-metal, su, ağaç ve topraktan oluşmaktadır. Bu çalışmayı oluşturan diğer konular da genellikle bu beş ana unsur etrafındaki şekillenmeler biçiminde görülmektedir. On iki hayvanlı takvimden cemrelerin düşmesine, Türk mitolojisi ve Türklerin sosyal, siyasal ve kültürel hayatını şekillendiren dört ana yönden Kutadgu Bilig'deki dört gezegene, Göktürk Kitabeleri'nden Dede Korkut'a, Hun-Oğuzlardan Yakutlara, Uygurlara kozmoloji ve mitoloji çevresinde gelişen bütün olaylara görsellerle bu çalışmada yer verilmiştir. Bilgileri kadar görsellerin orijinalliği ve uyumu bu çalışmanın önemini ve kitaplaştırmadaki değerini bir kat daha artırmaktadır.

Kozmoloji ve mitoloji alanındaki çalışmalarıyla tanınan, araştırmacı-yazar Nuray Bilgili'nin hazırlamış olduğu bu eser umarız ki konu hakkında araştırma yapanlara, konuya ilgi duyanlara ve Türklerin bu gizemli dünyaya bakışındaki sırra vakıf olmak isteyenlere yararlı bir kaynak olur.

Instagram.com/kriptokitaplar
facebook.com/kriptokitaplar
twitter.com/kriptokitaplar

ISBN: 978-605-7908-05-6

kripto

Kültür Mah. Ataç 2 Sk. No: 71/B Çankaya - Ankara • Tel: 0312 432 1923 - Faks: 0312 432 1933
www.kriptokitaplar.com • e-posta: kripto@kriptokitaplar.com

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

NURAY BİLGİLİ

TÜRKLERDE

ELEMENT

TÜRK KOZMOLOJİ DÜŞÜNCESİNDE ELEMENTLER

Türklerde 5 Element, Nuray Bilgili, Kripto Kitaplar©

Genel Yayın No: 191

Araştırma & İnceleme: 147

Yazan: Nuray Bilgili

Yayın Yönetmeni: Ümit Çıkrıkçı

Kapak Tasarım: Kripto Tasarım Ekibi

Dizelti: Çiğdem Şentürk

Baskı: Bizim Büro Basım Evi/Ankara

(Matbaa Sertifika No: 42488)

1.Baskı: Ocak 2019

2.Baskı: Haziran 2020

3.Baskı: Eylül 2022

ISBN: 978-605-7908-05-6

Yayınca Sertifika No: 45134

Her hakkı saklıdır. Bu yapının aynen ya da özet olarak hiçbir bölümü, telif hakkı sahibinin yazılı izni alınmadan kullanılmaz.

Copyright © 2008-2022, KRİPTO KİTAPLAR Publishing House

Yayımlayan:

kripto

Kripto Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti.

Kültür Mahallesi, Ataç 2 Sokak No:71/B / Ankara

Tel: 0312 432 1923 Faks: 432 1933

e-posta: kripto@kriptokitaplar.com

www.kriptokitaplar.com

Satış Direktörü: Murat Alaca

Pazarlama Sorumlusu: Ahmet Mert Öztuğ

NURAY BİLGİLİ

08 Mart 1970'te Ankara'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Akdere İlköğretim Okulunda tamamladıktan sonra Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Koleji'ne girdi. 2 yıl Gastroenteroloji hemşireliği yaptı. Yüksek öğrenimini Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Resim Bölümünde tamamladı. Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Halk Bilimi Bölümünde yüksek lisansa devam etti. Hâlen Görsel Sanatlar Öğretmeni olarak görevine devam etmektedir.

Yazarın yayınlanmış eserleri şunlardır:

- 1) **TÜRK MİTOLOJİSİ** / Türklerde Yaratılış ve Evren Tasarımı, Haziran 2017, Kripto Kitaplar.
- 2) **TÜRKLERDE 5 ELEMENT** / Türk Kozmoloji Düşüncesinde Elementler, Ocak 2019, Kripto Kitaplar.
- 3) **GÖK TANRININ GÖLGESİ: ŞAMAN** / Türklerde Şamanizm, Eylül 2019, Kripto Kitaplar.

İletişim: nurayy70@gmail.com

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ (PROF. DR. ALİ YAKICI)	7
---	----------

BAŞLARKEN

TÜRK KOZMOLOJİ DÜŞÜNCESİNDE ELEMENTLER VE TÜRKLERDE 5 ELEMENT	9
--	----------

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK KOZMOLOJİ VE MİTOLOJİSİNDE AĞAÇ VE AĞAÇ UNSURU	45
--	-----------

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK KOZMOLOJİ VE MİTOLOJİSİNDE ATEŞ VE ATEŞ UNSURU.....	77
---	-----------

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK KOZMOLOJİ VE MİTOLOJİSİNDE SU VE SU UNSURU	85
---	-----------

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK KOZMOLOJİ VE MİTOLOJİSİNDE MADEN-METAL VE MADEN-METAL UNSURU	95
--	-----------

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRK KOZMOLOJİ VE MİTOLOJİSİNDE TOPRAK VE TOPRAK UNSURU	111
--	------------

TÜRKLERDE KURBAN MİTOLOJİSİ	131
MEHMETÇİĞİN MİTOLOJİSİ	137
TILSIMLI KEMİKLER, KEHANET VE ŞAMANİZM	152
MODERN BİR SÖYLENCE UFO MİTLERİ	157
KARA KONCOLOS... ..	169
ÇARŞAMBA CADISI.....	179
GENEL KAYNAKÇA	191

- SUNUŞ -

KOZMOLOJİDEN MİTOLOJİYE DÜNYANIN GİZEMİNİ AYDINLATMA VE YARATILIŞIN SIRRINA VAKIF OLMA ARAYIŞLARI

Türkçede kozmoloji, evren bilim olarak ifade edilmektedir. Evrenin oluşumunun nasıl gerçekleştiği, evrimini nasıl tamamladığı ve dinamiğini nasıl sürdürdüğü gibi konular, başlangıcından günümüze, bilim insanlarının, din ve devlet adamlarının, kozmologların, mitologların vb. araştırmacıların sürekli olarak ilgisini çekmiştir. Bu nedenle insan aklı; evrenin nasıl oluştuğu, evrenin geçmişte nasıl olduğu, gelecekte nasıl olacağı, geometrisinin neye benzediği, yoğunluğunun ne olduğu ve bunun onu nasıl etkilediği, onu oluşturan baryonik madde, karanlık madde ve karanlık enerji yoğunluklarının evrende nasıl dağıldığı, nasıl bir şekilde genişlediği ya da büzüştüğü, zaman içindeki değişiminin fiziğe olan etkisi, uzay ve zaman kavramı, kütle çekimi ve bunun ne anlam ifade ettiği gibi sayısız soruya cevap aramış ve aramaktadır.

İnsanlar kozmolojiyle ilgili düşüncelerini netleştirirken mitolojiden güç ve destek almışlar, kozmolojiden mitolojiye kendileri için ana hatlarının değişmeyeceği bir düşünce, inanç ve kültür dünyası oluşturmuşlardır. Sanatlarını bu dünya üzerinde yoğunlaştırmış, çeşitli resimlerle büyük oranda soyut olan bu yapıyı somutlaştırma gayretine girmişlerdir. Kozmolojiyi mitolojilerinin ana kaynağı yapmışlar, kozmolojik bir dünya üzerine mitolojilerini kurmuşlar, sosyal, kültürel ve dinî hayatlarının her safhasında buna yer vermiş, zaman zaman uygulama ve eylemlerini bunların ekseninde gerçekleştirmiş, yollarını bunların ışığından güç ve destek alarak aydınlatma yoluna gitmişlerdir.

Hava, ateş, su ve toprak gibi dört ana element kimi dinlerin ortak kabulleri arasında görülmektedir. Fakat toplumlar ve o toplumu oluşturan insanlar kendi kozmoloji ve mitolojilerinin kabulle-

rini esas alarak yaratılıştaki ana unsurları belirlemekte ve onlara kabuller dünyası içinde yer vermektedirler. İşte bu çalışma, Türklerin kendi kozmoloji ve mitolojileri ışığında bu karanlık ve gizemli dünyayı aralamakta ve aydınlatmaktadır.

Bu çalışmada, Türk evren tasarımı kozmolojisindeki beş ana element üzerinden hareketle mitoloji ve mitoloji bağlamı diğer alanların şekillenişine vurgu yapılmaktadır. Türk kozmolojisindeki bu beş alan; ateş, maden-metal, su, ağaç ve topraktan oluşmaktadır. Bu çalışmayı oluşturan diğer konular da genellikle bu beş ana unsur etrafındaki şekillenmeler biçiminde görülmektedir. On iki hayvanlı takvimden cemrelerin düşmesine, Türk mitolojisi ve Türklerin sosyal, siyasal ve kültürel hayatını şekillendiren dört ana yönden *Kutadgu Bilig*'deki dört gezegene, *Göktürk Kitabeleri*'nden *Dede Korkut*'a, Hun-Oğuzlardan Yakutlara, Uygurlara kozmoloji ve mitoloji çevresinde gelişen bütün olaylara görsellerle bu çalışmada yer verilmiştir. Bilgileri kadar görsellerin orijinallliği ve uyumu bu çalışmanın önemini ve kitaplaştırmadaki değerini bir kat daha artırmaktadır.

Kozmoloji ve mitoloji alanındaki çalışmalarıyla yakından tanıdığım, yüksek lisans öğrenciliği yıllarında hoca-öğrenci olarak aynı sınıfları paylaştığım meslektaşım Nuray Bilgili'nin kozmoloji ve mitoloji alanındaki uğraşlarını bilmekte, özellikle bu alana kazandırdığı görselleri / resimleri yakından takip etmekte ve bunların bir kitaba dönüştürülmesini arzu etmekte ve alkışlamaktaydım. Şu anda Türk kozmoloji ve mitolojisi bağlamında böyle gizemli bir kitabın ortaya çıkmış olması başta kozmoloji ve mitoloji alanları olmak üzere bilim dünyası için önemli bir kazanımdır. Bilgisi ve resimleriyle böylesine güzel bir eserin bu konuda araştırma yapanlar, bu konuya ilgi duyanlar ve Türklerin gizemli dünyaya bakışındaki sırra vakıf olmak isteyenlere yararlı olacağı düşünce ve inancıyla...

Prof. Dr. Ali YAKICI

- BAŞLARKEN -

TÜRK KOZMOLOJİ DÜŞÜNCESİNDE ELEMENTLER VE TÜRKLERDE 5 ELEMENT

TÜRK KOZMOLOJİSİNDE 5 ELEMENT				
				
Ateş	Maden-Metal	Su	Ağaç	Toprak
Güney	Batı	Kuzey	Doğu	Merkez
Mars - Güneş	Ay-Venüs	Merkür	Jüpiter	Satürn
Yaz	Sonbahar	Kış	İlkbahar	
Kızıl Saksağan Takımyıldızı	Ak Pars Takımyıldızı	Kara Kaplumbağa Yılan Takımyıldızı	Gök Ejderi Takımyıldızı	Kutup Yıldızı
Kızıl Han	Ak Han	Kara Han	Gök Han	Sarı Han
				Nuray
Türk Evren Tasarımı ve Kozmolojisi				

Giriş

İngiliz bilim insanı Joseph Needham'a göre arkaik insan, önce, ikili mantık ve düşünce sistemine göre çevresindeki ve gökyüzündeki varlıkları sınıflandırmıştır: Erkek - kadın, siyah - beyaz, doğu - batı, iyi - kötü, sıcak - soğuk vb. (Goody, 2001, s.51) Bunun en güzel örneğini Çin felsefesindeki Yin-Yang düşünce tarzında görebiliriz.

Düalite, ikili zıtlıklar kuramını sembolize eden Yin-Yang ikonografisi ve 12 hayvanlı kozmik takvim.

Yunan düşünce tarzı olan dörtlü mantık sisteminde ise dört yön, dört unsur, dört takımyıldız, dört mevsim ve bunlara bağlı gelişen tasnif sistemleri insanın bilişsel gelişimine katkıda bulunmuştur. Dik duruş sayesinde insanlar merkezi, “yukarı-aşağı” eksenden çıkan, dört yatay yön doğrultusunda düzenler. Bir başka deyişle mekân; insan bedeninin etrafında, öne, arkaya, sağa, sola, yukarı ve aşağı doğru uzanıyormuşçasına simgelenir. Bu şekilde daire içindeki dört yön sembolü, altı (dört yön, yukarı-aşağı) sekiz (dört ana yön ve ara yönler) ve on (dört ana yön, ara yönler, yukarı ve aşağı) biçiminde çeşitlenir.

Yunan düşünce ve mantık sistemindeki 4 unsur: ateş unsuru, hava unsuru, toprak unsuru ve su unsuru. Ateş unsuru Aslan Takımyıldızı, hava unsuru Kova Takımyıldızı, toprak unsuru Boğa Takımyıldızı, su unsuru Akrep Takımyıldızı ile ilişkilendirilir.

Yakut Türklerinde baş şamanlar 4 tanedir ve her biri bir unsur ile ilişkilidir. Yakut şamanları ritüellerinde 4 renk, 4 unsur, 4 yön, 7 ve 9 gök katı ve 12 takımyıldız ile bağlantılı sembolizmleri çok kullanırlar. Altay Türkleri merkez sembolizmi ile bağlantılı Sumeru Dağı'nı 7 kapılı yer-su olarak tanımlar.

Sumeru Dağı, gökyüzü, takımyıldızlar, 7 gezegen ve en tepede güneş şeklinin içinde, üçgen göz. Tanrının gören ve gözeten gözünü simgeler.

Yakut şamanizminde iyicil ve kötücül ruhlara hizmet eden, ak ve kara şaman ikiliği vardır. Bu iki şamanın erginlenme ritüelleri kozmolojiktir. Ak şamanlar Ak Han'a kara şamanlar Kara Han'a hizmet eder. Türk şamanlığında, yer ve yer altı ile ilişkilendirilen kara şaman "kötü şaman" demek değildir. O, korkunç yer altı tanrısı Erklig ile karşılaşma cesaretini gösteren şamandır.

Ak şaman olacak ve iyi ruhlara hizmet edecek olan şaman için dikilen kayın ağacına ak ve mavi (gök) renkli kurdeleler

bağlanır. Kara şaman olacak ve kötücül ruhlara hizmet edecek ya da onlarla iletişim kuracak şamanın ağacına ise kırmızı ve sarı renkli kurdele bağlanır. Mavi renk sembolizmi doğu yönü ile alakalıdır ve Jüpiter gezegeni bu konumdadır. Ak renk ise batı yönü ile, Ay ve Venüs'ün konumlandırıldığı yöndedir. Bu gezegenler ve antropomorfik olarak da düşünülen gezegen ruhları iyicil olarak düşünülür. Kara şaman için bağlanan renklerden sarı, merkez ve toprak ile alakalı Satürn gezegenini; kırmızı kurdele ise Mars gezegenini simgeler. Bu iki gezegen ölüm ile ilişkilendirilen kötücül gezegenlerdir. Bu bağlamda Şamanların astroloji ve yıldız bilgisine sahip oldukları da bilinir. Ayrıca Satürn gezegeninin Erklig Han ile ilişkilendirildiği de unutulmamalıdır.

Hakasya Abakan Müzesi'nde sergilenen MÖ 1. yy. Hun-Türk Erlik Han şeklinde yapılmış kapı tokmağı. Sevgili Emel Esin, Oğuz Türklerine atfeder.

Merkeziyetçi devlet felsefesi, Türklerde de vardı. Bu bağlamda evrenin merkezi ve Tanrı'nın kapısı sayılan Kutup Yıldızı, kağanın ve Tanrı'nın göksel sarayı idi. Yeryüzündeki izdü-

şümü ise dünyanın merkezi sayılan kendi “ordu”larının yani saraylarının bulunduğu yerd. Türklerdeki “dağ” simgeçiliğı de hükümdarlık makamı ile ilişkiliydi. Dağa benzetilen hükümdar yeryüzü ve gök arasındaki iletişimi sağlardı. Kuzey yönü ile ilişkilendirilen “Altın Dağ” gök kapısı sayılıyor ve gökyüzünde Tanrı’nın kapısı olarak görülen “Altın Kazık” yani Kutup Yıldızı’na bağlanıyordu.

Kutup Yıldızı, halk arasında “Demir Kazık”, “Altın Kazık”, “Demir Direk” ya da “Göğün Direğı” olarak bilinir. Türk mitolojisine göre, eğer bu “kazık” yerinden çıkacak olursa tüm yıldızlar ve hatta evren dağılır. Yakut Türkleri onu, atların bağlandığı, kutlu bir “at kazığı” olarak tasavvur etmişlerdir. Kutup Yıldızı’nın yerdeki izdüşümü gök direkleridir.

Ağaç ve ocak da Türklerde merkez sembolizmi ile bağlantılıdır. Devlet, hâkimiyet, sülale ve hükümdarlık sembolleridir. Gazne sultanı Mahmut doğmak üzereyken, babası Sebük Tegin,

yeni doğan oğlunun büyük bir hükümdar olacağına işaret olarak, bulunduğu otağın ortasındaki ocaktan, çok büyük bir ağaç bittiğini görmüştür.

Türk kozmoloji düşüncesinde merkeziyetçi anlayışa göre, Türklerin kullandığı “otağ” yani çadırlar, kâinatın minyatür bir arketipidir. Kubbesi “gök kubbe”, ortasındaki ocak, gündüz gökyüzü ortası kabul edilen güneşin izdüşümüdür. Şamanlar otağlarının tam ortasındaki ağaç ya da gök direkleri vasıtası ile gökyüzü yolculuğu yaparlar. Bu yolculuk, gece göğünün ortası sayılan Kutup Yıldızı’na ve Tanrı makamına ulaşmak içindir. Demir Kazık ya da Demir Direk adı verilen Kutup Yıldızı’nın yerdeki izdüşümü ise gök direkleri, kutlu ağaçlar, kutlu dağlar ve tapınaklardır.

Türklerin en temel kozmolojisi gök ve yer-su ikiliğidir. Türkçedeki “kara yer” tabiri tamamen bu ikilik ile alakalıdır. Gök ak, yer kara renk sembolizmi ile ifade edilir. Aynı şekilde gök eril, yer dişil kabul edilir ki kara, karanlık ve karı kelimelelerinin etimolojik bağı açıkça görülür. Kara ve yer kelimeleri de toprak parçası anlamındadır.

Türk kozmoloji düşüncesinde iki ejderhanın evreni çevirdiği düşünülür. Bu yüzden ejderhanın Türkçe adı, evreni çeviren-eviren anlamında, “evren”dir. Evreni yani ejderhanın zamanı yarattığı “Zaman Tengrisi” olduğu düşünülür. Ejderha yani “zaman”, hem yaratan, var eden hem de yok edendir.

Hsiung-nuların M.Ö. 2.yy.’da Kansu’da bir tapınakta yarı insan yarı ejderha görünümünde bir gök tanrısı heykeli vardı. Ayrıca ÖD Tengri adında bir zaman tanrısından da söz ediliyordu. Ötüken dağlarında Türkleri koruduğu düşünülen kurt başlı insan gövdeli bir ruh olduğu varsayılıyordu. Öd Tengri Ejderha ile sembolize edilen “Zaman Tengrisidir”. Alp Er Tonga ile Ödleg arasındaki savaş, Kahraman ve Ejderha savaşlarını anımsatır. Kaşgari “Ödleg ile Ay tükenir”, ifadesini kullanır. Türk mitlerinde Ay tutulması ile ilgili anlatılarda, ejderhanın Ay’ı yiyerek tükettiği varsayılır.

Uygur Türklerine ait bir fresk. Kızıl Mağarası. Çift başlı ejderha şeklinde yapılmış bir “Evren” tasavvuru. Yunus Emre “zamanı” ve zamanın acımasızlığını şöyle anlatır: “Bu dünya bir evrendir ademleri yutucu.”

Uygur Türklerine göre bu ikilik “yaruk” ve “kararık” olarak ifade edilir. Yaruk, ışık-parlaklık; kararık, karanlık anlamına gelir. Daha çok Uygur Türklerine atfedilen kozmolojik yaruk ve kararık ilkesi ile bağlantılı bu tamga ya da kriptografilere “ırk” adı verilir. Her bir gezegenin, takımyıldızının, Ay ve Güneş’in, unsurların farklı şekillerde gösterilen işaretleri vardı. Kabaca eril ilke olan yaruk, tek çizgi; dişil ilke olan kararık kesik çizgiler ile ifade ediliyordu.

Bunlar, Çinlilerin Yin ve Yang ilkesi gibi, gök ve yer ikiliği ile bağlantılı eril ve dişil kavramlardır. “Yangı kün” kavramı da “Yang” kavramı ile ilişkilendirilen “ışıklı gün” anlamı taşır. Türkçedeki “yangın” kelimesi de bunun türevidir.

Yakut Türklerinde kuzey yönüne Ay-karanlık, güney yönüne Güneş-ışık yerleştirilir. Yine şamanların erginlenme ve göksel yolculuklarında kuzey ve güneye ağaç dikilir. Kuzeye dikilen ağaca “ana ağaç” denir ve tepesine kayın ağacı kabuğundan yapılmış bir hilal sembolü konur. Güneye dikilen ağaca “baba ağaç” denir ve tepesine kayın ağacından yapılmış, güneşi sembolize eden bir disk konur. Yakut şamanizminde kuzey dişil, güney ise eril olarak kabul edilir. Ayrıca gök, sağ kol; yer-su, sol kol olarak bilinir. Sağ, eril olan gök; sol, dişil olan yer-su ile bağlantılıdır.

Türklerin Ying Yang sembolü ok-yay ikonografisidir. Yay Ay’ı, ok ise Güneş’in ışınlarını ifade eder. Göktürk Runik harflerinden olan yarım daire sembolü, hem ay hem de yay olarak okunur. Güneşin ışıkları ok ya da kargı şeklinde ifade edilir ki Runik yazıda bu sembol “ok” olarak okunur.

Ok ve yay hâkimiyet ve hükümdarlık sembolü olarak da kullanılmıştır. Bu bağlamda adaletin de simgesi olmuştur.

*Beyazıt Han. Sağ elinde ok, sol elinde yay tutar. Türk kozmolojisi-
sinde, Güneş ok, Ay yay ile sembolize edilir. Sağ taraf Güneş, sol taraf
Ay ile ilişkilendirilir ve ikili zıtlıklar kuramı ile bağlantılıdır. AKREP
ikonografisi özellikle kullanılmış. Türkler savaş gezegeni Mars ile
ilişkilendirilir. [Macaristan'da doğan Feliks Petančić (1455-1517) ya-
zar, diplomat ve minyatür sanatçısı.]*

Türk sanatında çift kuş, çift geyik, çift ejder ve bürküt adı ve-
rilen çift tuğrul-kartal tasvirleri, ikili ilkeyi sembolize eder. Bun-
ların içinde en çok kullanılan ve önemsenen çift başlı tuğrul-
kartal ikonografisidir.

Türk kozmoloji düşüncesinde çift hayvan ikonografileri, ikili ilkeyi sembolize eder. Selçuklu Cizre Ulu Cami kapı tokmağı. Kanatlı kurt-ejder, kulaklı tuğrul-kartal ikonografisi (12-13. yy.).

Yakutlar çift başlı kartala “öksökö kuşu” der ve gökten yıldırım indirdiğini düşünürler. Türkler büyük kartallar için “bürküt” kelimesini kullanılır. Bakır tırnaklıdır, sağ kanadı ile Güneş’i, sol kanadı ile Ay’ı kaplar. Ona gök kuşu da denir. Türk mitolojisinde, Ay ve Güneş’i pençeleriyle tutan doğanlar görülür.

Türk kozmolojisinde çift başlı kartallar ile, gün ve ay simgeleri ying ve yang sembolüdür. Çinlilerin ying-yang sembolü olarak tasvir ettikleri kozmos ve kozmosun dönüşünü, Türkler karşılıklı iki hayvan yada kartal koymak suretiyle ifade etmişlerdir.

Pazırık kurganından çıkan kumaşlar üzerinde, ikili ilkeyi simgeleyen, kün-ay tamgalı hayvan figürleri (MÖ 3-2. yy.)

Üçlü düşünce sisteminde ise Türklerin çok önemsedığı Güneş, Ay ve Venüs çeşitli söylence ve mitolojilerdeki karakterler ile özdeşleştirilmiştir. Bu üç göksel cismin simgeleri, şamanlar tarafından da giysilerinin üzerinde demir plakalar şeklinde taşınmıştır. Türk-Alevi kültüründe Hz. Muhammet Güneş, Hz. Ali Ay ve Fatıma Venüs ile ilişkilendirilir.

Altay Türkleri evreni 3 kozmik bölgeye ayırır. Gök, yer ve yer altı. Hayat ağacı bu üç kozmik bölgeyi birbirine bağlar. Gök, Tanrı Ülgen; yer, kişiöglü ve yer altı Erlik Han ile ilişkilendirilir. Yer altı ruhları Körmös, gökyüzü ruhları, Kuday ve yeryüzü Altay olarak isimlendirilir.

Yer altı, ejderhalar-yılanlar ve yeryüzü geyikler, yeryüzünde-

ki diğerk hayvanlar ve insanlar ile ifade edilir. Yeryüzünde tüm gerçekliğiyle doğaya ait olan yaşam alanı, yer altında canavarların, yılanların ve ejderhaların bilinmeyen bölgesi yani ölüm ve kaos, gökyüzünde ise tanrı, tanrıça, melekler, kuşlar, kanatlı varlıklar ve ruhani dünya vardır. Hayat ağacı dünyanın merkezinden ya da göbeğinden çıkar. Evrenin merkezinde bulunan bu mitolojik ağaç, üç kozmik bölgeyi yani yer altını, yeryüzünü ve gökyüzünü birbirine bağlar ve bir eksende tutar.

Türk Evren Tasarımı. Gök, Yer-Su ve Yer Altı.

Türk anlatılarında cemre adı verilen ve dört unsurla da alakalı görülen “üç cemre”yi, çintemani motifinin “üç küre”siyle özdeşleştirebiliriz.

Çintemani motifi tek başına kullanıldığı gibi şimşek ve bulut sembolleri ile birlikte de kullanılmıştır. Bu simgeler elbette Ejderha Takımyıldızı ve ejderhanın (akrebin kalbi) sayılan, Kalbel Akırah yani Antares ile bağlantılı ve kozmolojik boyutludur.

Eski Türk kozmoloji düşüncesinde Ejderha, gök tanrısıdır ve bahar yağmurlarıyla birlikte gökyüzünden şimşeklerini de gönderir. Bahar dönemi Ejderha Takımyıldızı’nın “gece göğünde” yükselmeye başladığı dönemdir.

Günümüzde “üç cemre” adı verilen ve bahar döneminde, gökyüzüne, toprağa ve suya düştüğü varsayılan kor ya da ateş ve ışık topları, kozmolojiktir ve Ejderha Takımyıldızı ile alakalıdır.

Muhtemelen ant okunan piktogram ve üç benek yani çintemani motifi, bu anlayışın görsel tasvirleridir. Eski Türk Uygur dini olan Budizm’de Buddha’nın üç mücevheri olarak bilinir. Cemreler ateş, hava, su ve toprak yani 4 unsur ile de bağlantılıdır. Bu 4 unsurun tamamlanması demek, “yaratılışın başlaması” demektir. Cemreler ateş unsurunu sembolize eder ve havaya, toprağa ve suya düşerek yaratılışı yeniden başlatır.

Halk takvimine göre cemreler “gücük” ayında düşmeye başlar.

1. cemre 20 Şubat günü havaya düşer, havalar ısınmaya başlar.
2. cemre 27 Şubat günü suya düşer, sular ısınmaya başlar.
3. cemre 6 Mart günü toprağa düşer ve toprak ısınmaya başlar.

Hindu metinlerinde Cintamani’den “Samanyolu’nun çalkalanışı sırasında, denize giren bir şey” olarak bahsedilir. Burada

“mani” kelimesi “inci”, “cinta” ise “arzu, aşk” anlamına gelir. Etimolojik olarak bakıldığında Sanksritçe mani kelimesi “mücevher” ve “taş”, cinta ise “düşünce” demektir. Cintamani kelimenin tam anlamıyla “düşünce taşı” ya da “filozof taşı”dır (Lapis Philosophorum). Onun, kişinin düşüncelerini büyüten ve kişinin dileklerini yerine getiren bir taş olduğu düşünülür

Mitolojilerde ejderhalar kozmik okyanusun içinde yüzer. Hayat ağaçlarının, ağaçlardaki altın elmaların, değerli mücevher ve incilerin bekçiliğini yapar. Bu cevherler “Yüce Akıl”ın simgesi olan çintemaniyi temsil eder. Türkler ona görkemli parlak boncuk anlamında, “körkle moncuk” der. Sanatta mavi renkli, kristal top şeklinde taş olarak gösterilir.

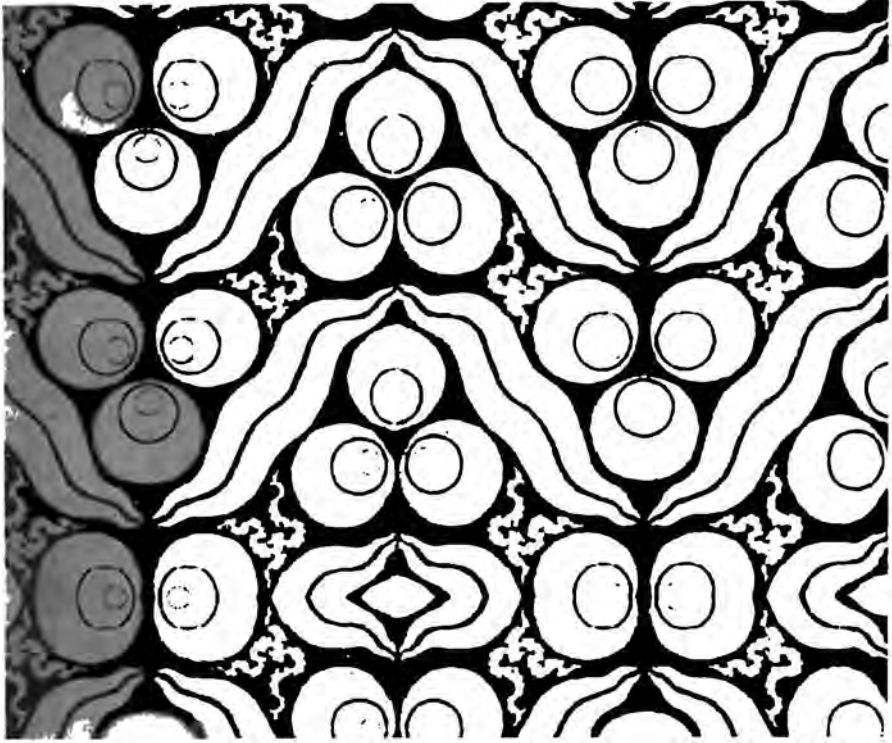

Çintemani Gök Boncuk, Körkle Moncuk.

Türk kozmolojisinde körkle moncuk, Güneş ve Ay'ı, kızıl renkteki küreyi ve kızıl elmayı (altın elma) temsil eder. Bundan dolayı Osmanlı padişahlarının kaftanlarında kullandığı bu “moncuk”, hâkimiyet, hükümdarlık, güç ve bilgelik sembolüdür.

Kozmik okyanusta yaşayan ejderhanın bu değerli mücevhere sahip olduğu düşünülürdü. Türk çintemani motiflerinin altında

görülen dalga şeklindeki simge, işte bu “sonsuz suları” ve ejderhanın ağzından çıktığı düşünülen “şimşekleri” sembolize eder. Bu iki dalgalı motif, kaplan postuna benzediği için “kaplan deseni” olarak da adlandırılır.

Çintemani, Çin Bulutu ve Şimşek-Dalga Sembolü.

Pars beneği olarak da bilinen çintemani, Timur'un da bayrağında kullandığı hükümdarlık tamgasıdır. Bu üç nokta ya da üç benek simgesi Göktürk Runik harflerindendir ve ant yani barış olarak da okunur. Bundan dolayı Budist mabetlerin girişinde yer alır ve buralara dokunulmaz. Attila'nın babasının adı da şanına yakışır biçimde Moncuk (Boncuk) Han'dır.

598 yılında Theophylatos Simokatta Türklerin 4 unsuru bildiklerini şu sözler ile ifade eder: “Türkler ateşe olağanüstü saygı gösterir, rüzgâr ve suyu sayar ve toprak şerefine ilahiler söyler.” Eski şaman ritüellerinde özellikle bahar mevsiminde çeşitli sıvılar ile (süt, ayran, kımız) ateşe, toprağa ve havaya saçı

yapılır. Bu şekilde 4 unsur kutsanır.

Eğer yüksek bir tepeye çıkar ve etrafa bakarsak göğün ufuk çizgisinde, her yönden dairevi şekilde yere değdiğini görürüz. Daire göğün yuvarlaklığını sembolize eder. İşte bu dairesel alanın altında insanlar yaşar. Dünya ufkunun dört yönü kare ya da haç şeklide ifade edilir. Prototürk Choular da göğü bir kubbe, yeryüzünü sulara yüzen kare şeklinde ve dört sütunlu olarak düşünmüşlerdir.

Dört yön ile bağlantılı bir başka sembolizm, Göktürk runik harflerinden biri olan ve “tengri” olarak okunan kutsal ikonografidir. Bu sembolün elbette dört element ve dört takımyıldız ile de bağlantısı vardır. Hatta merkezdeki noktayı da sayarsak 5 yön diyebiliriz. Bu simge tüm kozmosu ve Tanrı’yı ifade eder. Psikanalist C. G. Jung’a göre de en eski tanrı işaretidir. Daire gökyüzünü, artı yeryüzünü ifade eder. Gök eril, yer dişil olarak kabul edilir. Her ikisi Tanrı’yı simgeler. Tanrı tüm zıtlıkların toplamıdır. Eril ve dişildir. (Jolande, 2002, s.183)

Kırgızistan Saymalıtaş Petroglifleri. Tengri-Tanrı olarak okunan ikonografi.

Edouvard Chavannes’e göre 4 unsur prototürklere ait bir kozmoloji düşüncesidir. Tsinler senede 4 defa 4 unsur (ağaç,

demir, ateş ve su) ve bu unsurlar ile ilişkilendirilen 4 sabit takımyıldıza kurban keserdi. Ona göre 4 unsur Tsinler tarafından Çin memleketine getirilmiştir. Çin kaynakları Tsin devletinde bu 4 Han'a; Kızıl Han, Ak Han, Gök Han ve Kara Han'a ibadet edildiğini yazar. Chavannes'e göre Türklerde 5. unsur merkezde yer alan Oğ Han'dır. 4 unsur 4 yön ile bağlantılıdır: kuzey-su, güney-ateş, doğu-ağaç ve batı-demir. (Gökalp, 1976, s.25)

Türk kozmoloji düşüncesinde dört yöne yerleştirilen unsurlar, gezegenler ve takımyıldızlar, renkler ile ifade edilirdi. Hayatları at üstünde geçen Türkler, savaş düzenlerini de at renklerine göre yapmışlardır.

Hiongnu-Hun hükümdarı Mete Han renk simgeciliği nedeniyle, değişik renklerdeki atlardan oluşan süvari bölüklerinin askerlerini, dört ayrı yöne sevketmişti. Al atlar güneye, ak atlar batıya, kara yağız yani siyah atlar kuzeye ve doru ya da demir kırı olan atlar doğuya gönderilmişti.

Mete Han ilk, “düzenli kara ordusu”nu kuran Hun-Türk kağanıdır. Hatta Kara Kuvvetlerinin kuruluş tarihi olarak, Mete Han'ın tahta çıkış tarihi olan MÖ 209 yılı esas alınmıştır.

Türk Memluklu Minyatür (1348-1371). Merkezde kozmik sular ve at renkleri ile 4 yön ifade edilmiş.

Uygur Türklerinde 4 yön, Evren, “Çeviren” ya da “Eviren” 4 hayvan ile ilişkilendirilir. Bunlar 4 yöne yerleştirilen sabit takımyıldızlardır. Fakat bu 4 hayvan daima “Evren” anlamına da gelen ejderha ikonografisi şeklinde ifade edilmiş ve resimlenmiştir. Kuş-Evren Anka Kuşu dediğimiz Kızıl Saksığan Takımyıldızı, Yılan-Evren, Kaplumbağa-Yılan Takımyıldızı, Pars-Evren, Pars Takımyıldızı, Ejder-Evren, Kök Luu yani Ejderha Takımyıldızı ile bağlantılıdır. Bu 4 hayvanın Evren’i evirdiği yani döndürdüğü düşünülür.

Türk kozmolojisi ve kozmolojik ikonografinin Türk minyatür sanatına yansması Bu eski Türk kozmoloji düşüncesini, Türk Osmanlı “Saz Üslubu” adı verilen minyatür sanatında görmek mümkündür. Minyatürlerde çoğunlukla “Hayvan Mücadele Sahnesi” olarak isimlendirilir. Bu dört hayvan Anka Kuşu, Kara Yılan - Kaplumbağa, Ejderha ve Pars daima birbiriyle savaşıır. Aslında anlatılmak istenen şey “zamanın döngüsellığı”dır. Dört mevsim; yaz, sonbahar, kış, ilkbahar ve takımyıldızlar alegorik olarak bu hayvanlar ile ifade edilir.

Altay mitlerindeki Tanrı Ülgen'in Yayık-Han, Utkucu, Karlık ve Suyla adında 4 yardımcısı vardır. Bunlar da muhtemelen 4 unsur, 4 yön ve 4 takımyıldız ile ilişkilidir.

Türkler coğrafi bölgeleri de kendi toprakları merkezde kalacak şekilde, 4 unsurun renkleri ile ifade etmiş ve isimlendirmişlerdir.

Kuzey	Kara	Kara Deniz
Güney	Kızıl	Kızıl Deniz
Doğu	Gök-Mavi	Gök-Deniz (Hazar Denizi)
Batı	Ak	Ak Deniz

Selçuklu Dönemi'nde 4 unsur, Mezopotamya kozmolojisine göre tasnif edilmiştir. Akrep Takımyıldızı, Boğa Takımyıldızı, Aslan Takımyıldızı ve Kova Takımyıldızı, 4 sabit burçtur.

13.yy. Selçuklu Bronz Ayna. Ayna, Türk kültüründe, gökyüzünü simgeler ve gökyüzündeki takımyıldızları gösteren bir metafordur. Bu aynada 4 önemli sabit takımyıldız ifade edilmiş.

Akrep kuyruklu, insan başlı, boğa toynaklı ve aslan gövdeli bu Türklere özgü mitolojik yaratık. Akrep, Boğa, Aslan ve Kova Takımyıldızlarıdır.

Kutadgu Bilig'teki 4 kişi 4 gezegen ile ilişkilendirilebilir. (Arkaik dönemde İnsanlar gökyüzündeki seyyarelerin tümü, dolanan anlamında gezegen adını vermiştir. Buna Ay ve Güneş de dahildir.)

Gün Togdı	Güneş	Adalet	Hükümdar
Ay Toldı	Ay	Mutluluk	Vezir
Ögdülmüş	Merkür	Akıl	Bilge
Odgurmuş	Mars	Hayatın Sonu	Asker

Güneş ve Ay açık olarak anlaşılırken Ögdülmüş ve Odgurmuş kelimelerinin aslında hangi anlamda kullanıldığı meçhuldür.

Öğ ya da ög ön eki, öğrenme kelimesinin kökenidir. Bilgi ve akıl ile ilişkilendirilir. Merkür, Türk astrolojisinde akıl ve bilginin gezegenidir. *Kutadgu Bilig*'de akıl ile özdeşleştirilen ve Ögdülmüş adı ile insanlaştırılan kişi aslında Merkür'dür. Merkür akıl ve gizli bilginin gezegenidir. O bilgisinden dolayı "Öğülmüş" yani yüceltilmiş olan kişidir. Türk mitolojisindeki adı ise "Akıllı Mergen Tengri"dir.

Od, Türkçe ateş demektir. Odgurmuş adı verilen kişi aslında Mars gezegenidir. Mars, ateş unsuru ile ilişkilidir. Mars ezoterik bilgide astrologlara göre, hayatın sonunu hazırlar ve ölüm ile ilişkilendirilir.

Türk mantık ve düşünce sistemine göre doğu-Güneş, batı-Ay, güney-Mars ve kuzey-Merkür ile ilişkilendirilir. Dolayısıyla antropomorfik olarak ifade edilen bu 4 kişi, 4 unsur ve 4 yön ile alakalıdır.

"Marifetnâme" adlı eserinde Erzurumlu İbrahim Hakkı (1703-1772) 4 unsurun özelliklerini, mertebelerini ve birbirine dönüşümlerini şu şekilde açıklamaktadır:

“Ey aziz, hikmet ehli ve kozmoğrafya bilginleri demişlerdir ki; Ay feleğinin altında **Ateş Yuvarlağı**, onun altında **Hava Yuvarlağı**, onun altında **Su Yuvarlağı**, onun dibinde de **Toprak Yuvarlağı** vardır ki, bu hepsinin altındadır ve en ağırlıdır.

Yerlerini belirttiğimiz bu dört unsur, birbirlerine yavaş yavaş dönüşür. Ateş, zamanla şeklini terk edip hava suretine girer yani havaya dönüşür. Hava zamanla suretini bırakıp su şekline dönüşür yani hava, su olur. Su da zamanla ve yavaş yavaş toprak şekline girer yani su, toprak olur. Bu yolla dört unsur, şekilden şekle girer.

Hak Teala'nın emir ve tesiri ile felekler ve yıldızlar hareket edip, dört unsuru istihale (evrim) ile birbirine karıştırıp yoğurmuşlardır. Böylece, önce **Madenler**, sonra **Bitkiler**, daha sonra **Hayvanlar** meydana gelmiştir. Hayvan kemalini bulduğunda, **İnsan** zahir olmuştur.”

Göktürk Kitabeleri'ne göre, Türk devlet ve yönetim geleneğinde 4 temel ilke vardır. Bu 4 temel ilke de 4 gezegen ile ilişkilendirilir.

1- Kut ve Töre (Adalet)	Güneş
2- Bilgelik	Merkür
3- Kurultay (Kengeş)	Ay
4- Direnme Hakkı	Mars

Türk-İslam düşüncesinde dört unsur kartal, boğa, aslan ve insan şeklinde sembolize edilir. Kartal, Akrep Takımyıldızı'nın yerleştirildiği konumdaki Aquila- Kartal Takımyıldızı'nı; Boğa, Boğa Takımyıldızı'nı; Aslan, Aslan Takımyıldızı'nı; İnsan, Kova Takımyıldızı'nı sembolize eder.

Uygur harfleri ile yazılmış bir minyatür (14. yy.). Dört yüzlü melek tasviri, dört yön, bu yönlere yerleştirilen ve aynı zamanda dört mevsimi belirleyen takımyıldızları ifade eder.

Bir Uygur metninde 5 unsur ve 5 yön ile alakalı “5 Göksel Ejder” kavramı vardır. Bunlar muhtemelen Evren Ejder (doğu), Pars Ejder (batı), Yılan Ejder (kuzey) ve Kuş Ejder (güney) olan ve 4 yöne konumlandırılan takımyıldızlardır. Bunların Evren’i durmadan çevirdiği varsayılır. 5. ejderha ise merkeze yerleştirilir. Muhtemelen merkezde bulunan bu ejderhanın göksel karşılığı, göğün ortasındaki Draco Takımyıldızı’dır. Çünkü gökyüzünün merkezinde olduğu düşünülen Kutup Yıldızı’nın hemen yanında bulunur.

Yazın Kızıl Saksağan Takımyıldızı ile ilişkilendirilen, Türklerin antropomorfik olarak Kızıl Han adını verdikleri takımyıldız, “kuş” kurban edilirdi. Kızıl Han, ateş unsuru ile bağlantılıdır

ve Güneş-Mars ile birlikte güney yönüne yerleştirilir.

İlkbaharda Gök Han'a koyun kurban edilirdi. Gök Han, Ejderha Takımyıldızı yönüne yerleştirilen ve gök-mavi renk sembolizmi ile ifade edilen, insanlaştırılmış unsurlardan birisidir. Doğu yönü, Jüpiter ve ağaç unsuru ile alakalıdır.

Türkler dörtlü mantık düşüncesini antropomorfik olarak ifade eder. Tsin devletinde bu 4 Han'a, Kızıl Han (Anka Kuşu), Ak Han (Ak Pars), Gök Han (Ejderha) ve Kara Han'a (Yılan-Kaplumbağa) ibadet edildiğini yazar. İşte bu 4 Han 8. yy. Türk Uygur Budist mağara resminde ifade edilmiş. (Doğu Türkistan, Dunhuang Mağarası 8.yy.)

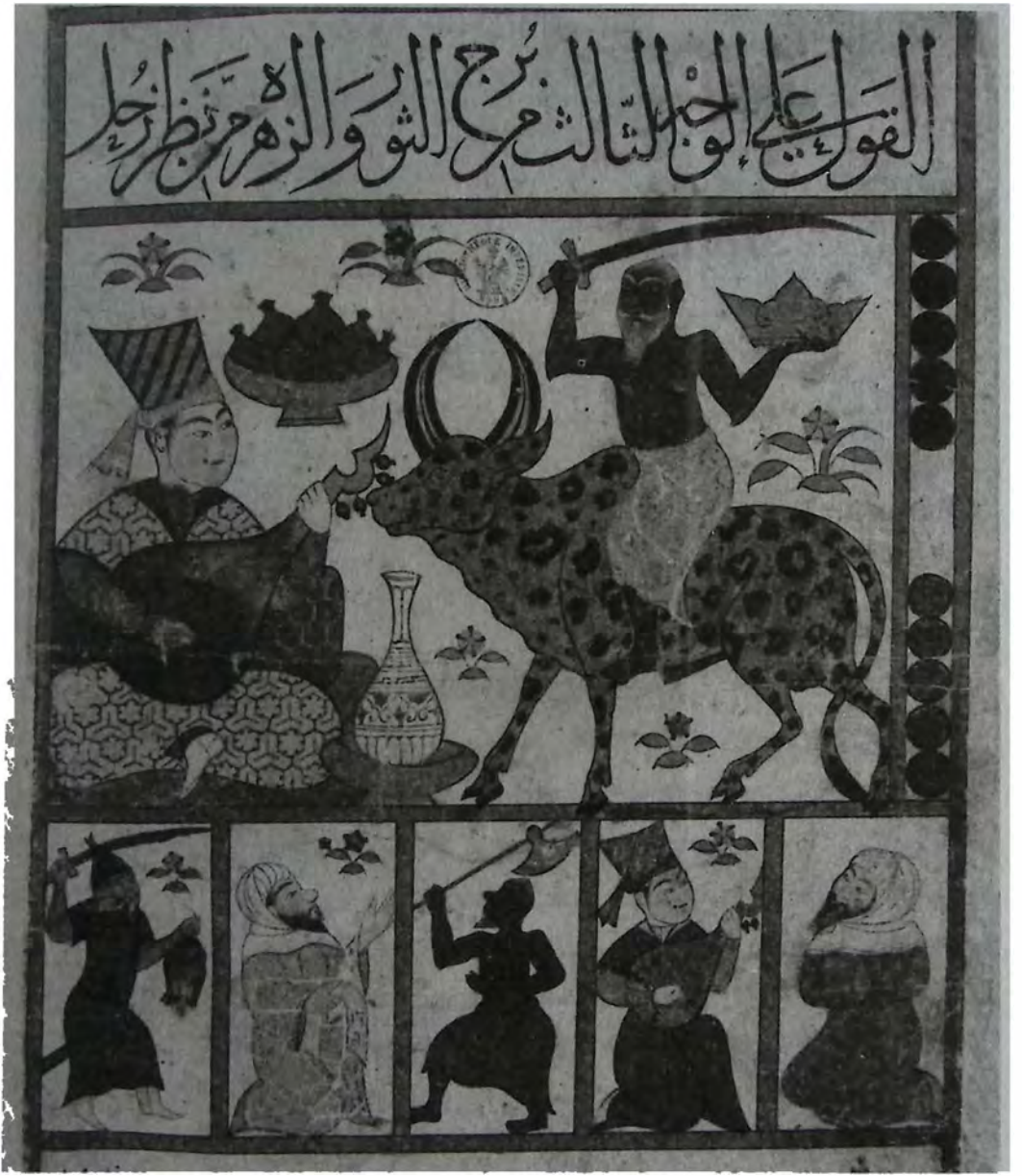
Sonbaharda Ak Han adını verdikleri Ak Pars Takımyıldızı'na, ak köpek kurban ederlerdi. Ak Han batı yönü, Ay-Venüs ve demir unsuru ile alakalıdır.

Kışın kuzey yönü, su unsuru, Merkür ve kara renk sembolizmi ile ilişkilendirilen Kara Han'a domuz kurban edilirdi. Bu yön Kaplumbağa-Yılan Takımyıldızı'nı kapsar.

Göktürk mitolojisinde Gök Tanrı'nın yanı sıra, "Kara Yer Tanrısı" ya da "Yer Tanrı Kağanı" olarak isimlendirilen bir de Yer Tanrısı vardı. Emel Esin'e göre Kara Yer Tanrısı merkeze yerleştirilir ve toprak unsuru ile ilişkilendirilirdi. Bu unsur kara ya da sarı renk sembolizmi ile ifade edilirdi. Bu unsurun göksel arketipi Satürn gezegeniydi. Orta Asya Türk mitlerindeki adı Erklig Han'dır. Kara şamanlar Yer Altı Tanrısı sayılan Erklig Han'a, kara boğa kurban eder.

Göktürk mitlerinde yağız yer ve dağlar onun yönetimindeydi. Kara Yer Tanrısı merkeze yerleştirilen öküz-boğa ile sembolize edilirdi. Bu tanrıya kara ya da koyu renkli öküz kurban edilirdi. Bu ritüel diğer Türk boylarında olduğu gibi, yılın ortasında yani 5. ayın sonlarına denk gelen, Hıdırellez dediğimiz dönem olan mayıs ayında yapılırdı.

Tsinlerde yılın ortasında Oğan'a öküz kurban edilirdi ki o da 5. unsur olan toprak ve Satürn ile ilişkilendirilirdi. Tsinlerin ongun hayvanı ve bu 4 unsurun atası Oğ Han'dı ve sembolleri öküzdü. Türkler Satürn'e "Toprak Yıldızı" adını verir. Toprak unsuru, yer ve merkez Satürn'ün yönetimi altındadır. Satürn, sarı ve kara renk ile simgelenir. Erklig ile ilişkilendirilen Satürn, Türkçe bir metinde "Yer Tanrı Kağanı" olarak isimlendirilir. Erklig Türk mitlerinde öküze biner. Minyatürlerde de Satürn "alaca" koyu renkli bir öküze binen, esmer, yaşlı bir adam olarak resimlenir.

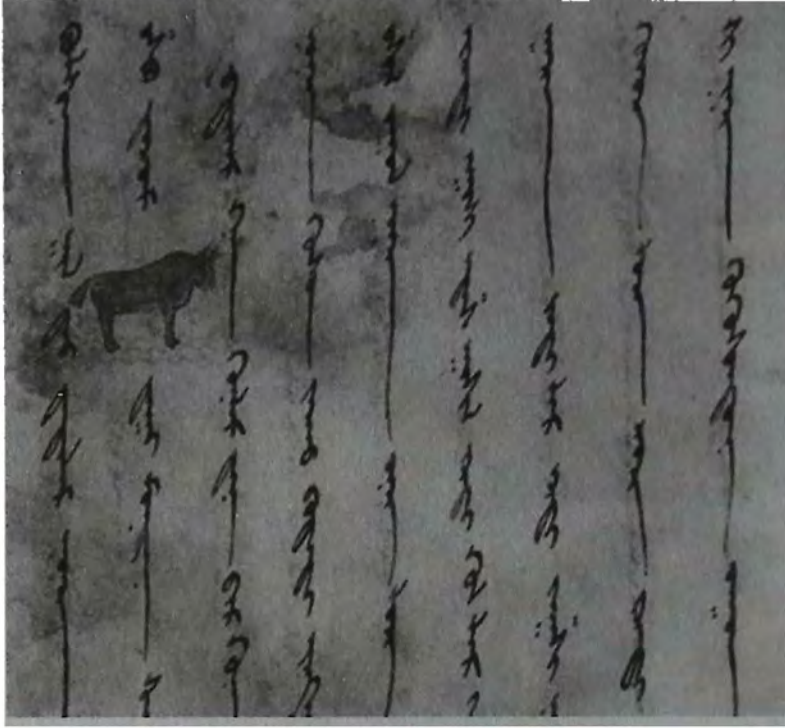

Astronom Abu Ma'schar al-Balkhī, Kitab al-Mawalid (1300). Alaca öküzüne binmiş yaşlı, esmer adam Satürn gezegenidir.

Raddloff'a göre, Altay Türklerinde yine 4 unsur, 4 yön ve 4 takımyıldız ile ilişkilendirilen 4 han vardır: Demir Han, Su Han, Maden Han ve Ağaç Han. Merkezde olan han ise Ugan Han olarak bilinir. Diğer 4 unsur ile ilişkilendirilen hanlar Ugan Han'ın oğullarıdır. (Gökalp, 1976, s.29) Bu 4 hanın atası ve Yer'in yani toprağın sahibi Ugan Han'dır. Ugan Han muhtemelen öküz ile bağlantılıdır. Wu-huanlar Türkçe konuşan bir halktı ve Clauson

onların, Oğuzların erken dönem doğu kolu olduklarını tespit etmiştir. Louis Bazin bu dilde “ugan” kelimesinin ilahi soylu anlamına geldiğini söyler.

Türklerin köken mitlerindeki en önemli hayvan, “ata arketipi” öküzdür. Oğuz Kağan’ın atası bir boğadır. Kırgızlar dünyanın bir öküzün boynuzunda durduğuna inanır. Türk-İslam minyatürlerinde bu kozmoloji anlayışını görsel olarak da görebiliriz.

UYGUR HARFLİ OĞUZ KAĞAN DESTANI (14-15.yy). Oğuz Kağan, mavi öküz şeklinde gösterilmiş. Türk mantık ve düşünce sisteminde mavi, gök rengidir ve Oğuz’un göksel kozmolojik bir kağan olduğunu gösterir.

Ugan Han, Oğ Han gibi insanlaştırılmış ve merkeze yerleştirilmiş antropomorfik kişilikler, toprak ve dünya ile ilişkilendirilen boğa tanrılarıdır. Bunlar Yer’i dolayısıyla Dünya’yı taşır. Eski Türk evren düşüncesine göre, dünyanın yani üzerinde yaşadığımız kara parçasının-yerin, su üzerinde yüzdüğü düşünülürdü. Bu nedenle minyatürlerde boğa, bir balığın üzerinde resimlenir. Balık, sonsuz sular ve kaos ile ilişkilendirilir.

Zekeriya Bin Mahmut el Kazvini'ye ait bir kozmoloji tasavvuru. Meleğin kanatları sonsuz suları sembolize eden bir balık taşır. Balığın üzerinde yeryüzü ve toprak ile ilişkilendirilen öküz vardır. Öküz ise dünyayı taşır (d. 1202 - ö. 1283).

Prototürk kabul edilen Choular, (MÖ 1059-249) Güneş ve Ay ayinlerini ateş ve su unsuruna; ekinoks, bahar döneminde ve sonbaharda yapıyordu. Choular bu dönemde, öküz kurban ederdi. Muhtemelen Boğa Takımyıldızı'nın Güneş ile birlikte yükselmeye başladığı dönem olan bahar mevsiminde ve mayıs ayında yapıliyordu.

Çin yazılı kaynaklarında bulunan ve MÖ 2.yy.da yazılmış bir mektup şöyledir:

“Gök ile Yer'in doğurduğu, Güneş'le Ay'ın tahta geçirdiği

Hiung-nular'ın büyük Tan-Ju'su, Çin İmparatorundan rica eder ki..."

Bahadırlık yapan alplara, Chou hükümdarlarının sancağında bulunan boğa-öküz ruhunun makamı sayılan kotuz kuyruğu asılı batraklar verilirdi. Sonradan kutas dendi ve alplar atlarının boyunlarına astı.

Kün-Ay eşitliğinde yani bahar ekinoksunda "Kün Ay körüştü." denir ve Chou hükümdarlarının bayrağında Kün ve Ay sembolleri kullanılırdı. Bu dönemde öküz-boğa kurban edilirdi. Sülalenin kurucusuna ve Gök Tanrı'ya bu hayvanın yani boğanın kurban edilmesi, Türklerin köken mitlerindeki boğayı anımsatır.

Xiongnu-Hun'lara ait Kün ve Ay plakaları (MÖ 200).

Türkler yılı ikiye bölen, Yaz ve Kış Tanrısı olarak adlandırdıkları, Hıdırellez (mayıs) ve kasım aylarını kutlu kabul ederler. Göktürk mitlerinde, Türk adındaki atanın babası, Yaz ve Kış tanrılarının kızları ile evlenir. Oğuz Kağan da bu Yaz ve Kış tanrılarının kızları ile evlenir. Türk mantık ve düşüncesinde 4 mevsim, Kara Han, Kızıl Han, Ak Han ve Gök Han gibi isimler alır ve antropomorfik olarak ifade edilir.

Günümüzde yılı ikiye bölen, Yaz Tanrısı ve Kış Tanrısı, Akrep ve Boğa takımyıldızlarıdır. Bu takımyıldızlar gece ve gündüz göğünde mayıs ve kasım aylarında ufuk çizgisinden yükselmeye başlar.

Muhtemelen Türk Uygur mitolojisinde adı geçen beş kardeş Bügü Tigin, Or-Tigin, Tükel-Tigin, Kotur-Tigin, Sungur-Tigin de 4 yön ve merkez sembolizmi ile ifade edilen 5 unsur ile ilişkilendirilmiştir.

Uygur Türklerinin dini olan Maniheizm'de 5 unsur; esir (ether), yel, ışık, su ve ateş idi. İlk insanın adı da bu 5 unsura atfen, Beş Tengri (Beş Tanrı) adını taşıyordu. İnsanın bu beş unsurdan oluştuğu düşünülüyordu.

Oğuz Kağan ve 6 oğlu toplam 7 Tanrı-Kuday, yani 7 gezegeni oluşturur. Ziya Gökalp'e göre Oğuz Kağan mitolojisi, kozmoloji ile de alakalıdır. Bu 7 gezegen eski Türklerde dört yön ve merkez simgeciliği ile de bağlantılı olarak tasnif edilirdi. Güneş ve Mars-Güney, Merkür-Kuzey, Ay ve Venüs-Batı, Jüpiter-Doğu ve Satürn-Merkez'e yerleştirilir.

Oğuz Kağan ve Oğullarını gösteren bir Minyatür (Al-Tavarikh by Hafiz Abru, 14. yy.).

Türkler göğün katlarını 7 ve 9 katlı olarak düşünürdü. 7 gök katına 7 gezegeni yerleştirirlerdi. Buna “Burçlar Kuşağı” ve “Tanrının Makamı” olan, “Küresi’yi” de dâhil ederek, 9 katlı bir evren tasavvur ederlerdi. Küresi elbette şamanizmde Tanrı’nın Kapısı sayılan Kutup Yıldızı’dır. Yunus Emre “Dokuz arslan u yedi evren-ü dört ejderha” ifadesi ile tüm evreni kast eder. 9 arslan 9 gök katı, yedi evren yedi gezegen, dört ejderha dört yöne yerleştirilen dört büyük sabit takımyıldızdır.

1370 tarihinde yapılmış bir Miraç betimlemesi. Hz. Muhammet Burak üstünde 9 gök katını geçerken gösterilmiş.

Yakut Türklerinin kozmoloji düşüncesine göre gök 9 katlı, yer ise 8 köşelidir. Yakutlarda toplam 17 katlı gök düşüncesi olmasının nedeni budur. Yani 17 sayısı gök ve yerin sayısal toplamıdır. Gökte 9 tanrı, yerde 8 yer-su vardır.

İnsanlaştırılmış ve antropomorfik olarak ifade edilmiş 7 gezegen. Ortada insan portresi şeklinde Güneş, en tepede bir yengecin tuttuğu insan yüzlü Ay, elinde orak tutan esmer yaşlı adam Satürn, yayını germiş ok atan haberci Tanrı Merkür, altta miğferini takmış savaşa hazır bekleyen Mars, müzik aleti çalan Venüs ve onun üzerinde Jüpiter (Al qazwini wonders of creation, 1280).

Yakutlar ateş yakmadan önce 8 köşeli Ana Hatun'dan izin alırlar. Yakut Türklerine göre dünya sekiz köşeli idi. Bu düşünce muhtemelen 4 ana ve 4 ara yön ile ilişkilidir.

Emel Esin'e göre Türklerde 10 yön kavramı da vardı. Mekân 10 yönlü idi. 4 ana yön, 4 ara yön, yukarı ve aşağı yönler ile birlikte toplam 10 yön olduğu varsayılyordu. (Esin, 2001, s.49)

Türkler 12 takımyıldızı “Atlı Biniciler” olarak da düşünmüş ve tasvir etmişlerdir. At zaman ile ilişkilendirilir. Atlar zamanı sürer. Türkçe “süre” kelimesi de zaten “zaman” anlamına gelir. Türk evren tasarımı “renkli atlar” ile ifade edilir. Bu renkler 4 yön ve 4 unsur ile bağlantılı renklere denk düşer (gök at-doğumavi, kızıl at-güney-kırmızı, ak at-batı-beyaz, kara at-kuzey-siyah). Ayrıca Kaşgari’ye göre at, Ay hayvanıdır ve alındaki beyaz leke, Ay içindir. Türkler zamanı Ay döngüsü ile ölçer.

Türk Selçuklu Çini Tabak (12-13.yy.). Merkezde Güneş ve onun etrafındaki 6 gezegen antropomorfik olarak tasvir edilmiş. Kenardaki atlılar, takımyıldızları ifade eder.

Başkurtların 12 tanrısı gökyüzündeki 12 takımyıldız ile ilişkilidir. 24 Oğuz boyu ise yine evren ile bağlantılıdır ve Dünya'nın Güneş etrafındaki bir günlük tam turunu ifade eder.

Prototürk sayılan Choulardan itibaren **Türk otağları 28 bölümlü** olarak düşünülmüştür. Otağlar gök kubbeyi simgeler. 28 bölüm, sabit yıldızlar kuşağındaki Ay'ın konakladığı düşünülen Ay menzilleridir. Ay bu döngüyü 28 günde tamamlar.

1459 tarihli Türkçe yazmada Eşref Muhammed, Türk kozmoloji düşüncesini şöyle tarif eder:

“Dört Anadan (Unsurlar), Yedi Atadan (Gezegenler), Üç Oğlan (Hayvan, Bitki, İnsan), Vücuda Getürdü. Şol Ağaçtan Yemiş Yirler ki, 12 Budakda 365 Yaprak (Günler) Var. Her Yaprakının İki Yüzünde 24 Satır (Saatler) Yazdı. Bir Yüzün Gümüşle (Gündüz), Bir Yüzün Demirle (Gece).”

Arkaik insan hiç bir şeyi bağlamından kopuk ve anlamsız yapmaz. Ve elbette insanın yeryüzünü nasıl anlamlandığı ve düzenlediği konusu, gökyüzündeki takımyıldızlar, Güneş, Ay gibi göksel cisimlerin döngüleriyle alakalıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK KOZMOLOJİ VE MİTOLOJİSİNDE AĞAÇ VE AĞAÇ UNSURU

Mitsel ve dinsel düşünceleri ve dolayısıyla Tanrı'yı anlayabilmek, ya da en azından, arkaik insanın Tanrı'yı nasıl anladığını anlayabilmek için kutsalların şifresini çözmek gerekir. Mitlerdeki simgeleri anlamlandırmak ve görünenin arkasındaki asıl gerçeği görebilmek, günümüz insanı için de merak uyandıran gizemli bir konudur.

İnsanın dünyayı ve evreni anlamlandırma isteği, aslında varoluş çabasıdır ve o, ölümden sonra başka bir boyutta sonsuza kadar yaşayacağına inanmak ister. Böyle bir dünyanın özlemi içinde olan insan ise sürekli yaratır. İnsan, “Neden dünyadayız?”, “Yalnız mıyız?” ya da “Yaratılışımızın nedeni ne?” gibi sorular sorar ve bu soruların cevabını bulabilmek için de etrafındaki her şeye anlam yüklemeye çalışır. Ağaç, dağ, kaya, deniz, ay, güneş vs. evrendeki her şey, kutsalın ve Tanrı'nın yansıması ve tezahürü olarak görülür. Ağaçların her kış yapraklarını dökmesi ve fakat her bahar yeniden yeşillenmesi, bilinçaltında yeniden doğuş fikrini oluşturmuştur.

Bütün kültürlerin mitolojilerinde ağaçların kutsal sayılması-
nın nedeni, evreni ve yaratılışı bir biçimde somutlaştırmasıdır. Aslında kozmos dev bir ağaçtır. Ağaç imgesi yalnızca evreni değil, aynı zamanda hayatı, gençliği, ölümsüzlüğü, bilgeliği, yeniden doğuşu, kozmik-tanrısal yolculuğu da simgeler. Dinler ve mitolojiler tarihi; hayat ağaçları, ölümsüzlük ağaçları, bilgelik ağaçları, gençlik ağaçları anlatıları ile doludur.

Maniheizm ile alakalı bir hayat ağacı. Türk Uyğur Fresk. Bezeklik Mağarası.

Kozmik ağaçlar, mitsel-tanrısal sembollerdir ve evrenseldir. Kutsal ağaç ya da hayat ağacı motifi, mitolojilerde “ana tanrıça” ile birlikte görülür ve kutsal gücü ifade eder. Tükenmez bereketin, doğurganlığın ve yeniden doğuşun simgesi olan kozmik ağaç, dünyanın merkezindedir. Eliade’ye göre ağaçlar, tanrıça arketipinin görünümlerindendir. Altay Türklerinde özellikle kayın ağacı çok güzel bir kız olarak tasvir edilir ve adına kurban kesilir. (Eliade, 2000, s.303)

Ağaç Ana - Ağaç Tanrıçası, Cherkekhskiy Tarih ve Etnoğrafya Müzesi Sakha Yeri.

Türk mitolojisinde kayın ağacı, Umay Ana ile birlikte gökyüzünden inmiştir. Elinde, ak gölden getirdiği sütü koyduğu kase vardır. Anlatılarda hayat ağacı, hayat suyu, Tanrıça Umay, Hüma Kuşu birlikte görülen sembollerdir. Yakutlarda, hayat ağacının dallarında yeryüzüne gelmeyi bekleyen ve ruhları sembolize eden kuşlar vardır. Hayat ağacı tüm dünya mitlerinde gökyüzündeki Samanyolu'nun izdüşümü olarak görülür. Umay Ana'nın hayat ağacı ve Samanyolu motifleri ile birlikte anılması ve süt ak göl olarak adlandırılan Samanyolu'ndan getirdiği bir damlayı, yeni doğan çocuğun ağzından vererek çocuğa ruh vermesi çok mitolojik ve anlamlıdır.

9 dallı hayat ağacı. Yakut Türklerinin mitolojilerindeki Tanrıça Ayısıt tasvir edilmiş. Ayısıt'ın avatar hayvanı, turna ve kuğu kuşlarıdır. Kuşlar gökyüzü ve yeryüzü arasında yol vazifesi gören hayat ağacının dallarında yaşar. Onlar ruhları simgeler. Tanrıça Ayısıt ağacın üzerinde elinde bir süt kâsesi ile ifade edilmiş. Ayısıt Türk mitolojisinde süt ak gölden getirdiği hayat içeceği bağlamındaki sütü, yeni doğan bebeklerin ağzından damlatarak onlara ruh ve can verir. Umay Ana ve Ayısıt, hayvan yavrularını ve çocukları koruyan tanrıçalardır.

İnsanın öldükten sonra yükseleceği cennetler ve “süt gölü”, yerdeki izdüşümü hayat ağacı olan Samanyolu'dur. Süt ak göl, hayat suyu düşüncesi ile bağlantılıdır ve hayat ağacının köklerinde daima hayat suyu betimlenir. Bir Yakut destanında, süt gölünün yanındaki hayat ağacından “Göklerin Tacı” olarak bahsedilir.

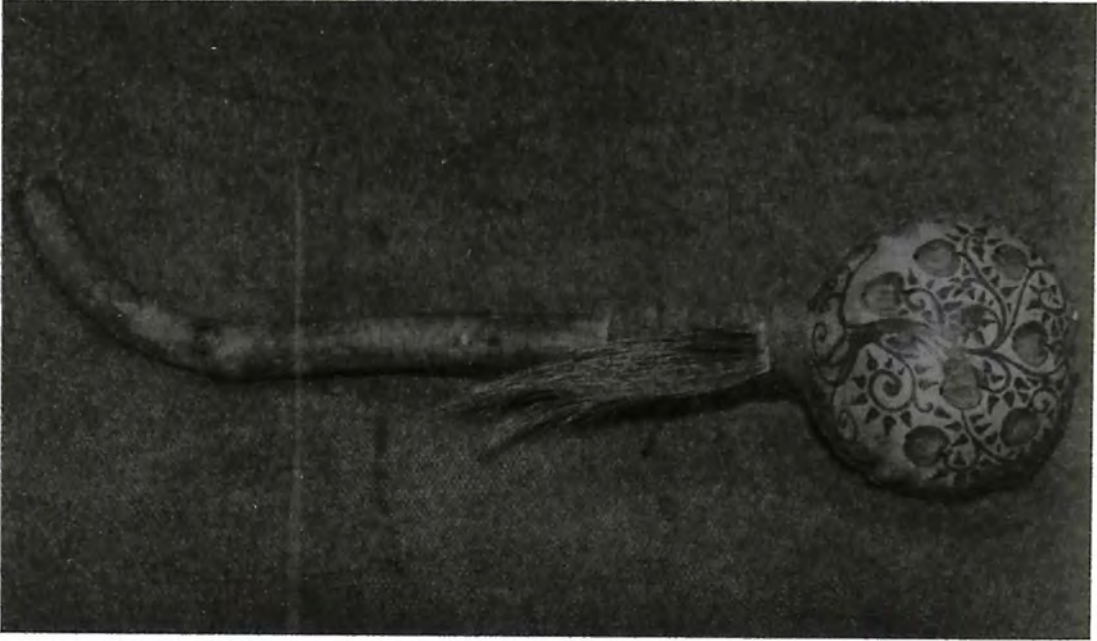
“Hüzünlü Servi” ağacı, ebedî yaşam özlemi ile bağlantılı bir “Hayat Ağacı” ikonografıdır. Mitolog Campbell'a göre, üzüm taneleri gökyüzündeki yıldızları ve sarmaşık Samanyolu'nu simgeler. Türk mitolojisinde ruhların, Samanyolu'ndaki yıldızlardan gelip gittiği düşünülür. Üzüm ile bağlantılı şarap ise, hayat suyu içeceğidir ve kanın alegorisidir. Tamamı insanoğlunun sonsuza kadar yaşama ve öteki dünya inancı ile ilgilidir. Türk Osmanlı Mezar Taşı. Çeşme Müzesi.

Yakut Türklerine göre “Ağaç Tanrıçası”, Kübey Hatun'dur ve “Doğum Tanrıçası” olarak da kabul edilir. Kübey Hatun, kayın ağacının içinde tasvir edilir ve ağacın köklerinden “hayat suyu” akar.

Altay Türklerine göre; Tanrı tarafından süslenmiş ağaç, sekiz köşeli dünyanın sarı göbeğinden çıkar. Ve bu ağaçtan akan sarı sudan içen, hayat bulurmuş.

Er Sogotoh Destanı'nda mitolojik bir ağaç tasviri şöyledir: "Yarı beline kadar çıplak, alt tarafı ağaç kökleri gibi, orta yaşlı ciddi bakışlı bir kadın kabaran göğüslerinden süt verir."

Çocuğu olamayan Yakut kadınlar kuş yuvası olan çam ağacının altına beyaz bir at derisi sererler ve ağacın altında dua ederler, bazı kadınlar ise bunu kavak ağacına bez bağlayıp dua ederek yapar. Kırgız kadınlar ise çocuk sahibi olmak için elma ağacının altında yuvarlanır. Elma; üreme, doğum, yeniden doğuş gibi temaları ifade eder. Sami mitolojisinde Adem ve Havva, yasak meyve olan elma yedikten sonra cennetten kovulur ve çoğalıp üremeye başlar.

Yakut Şaman Çingırağı. Üzerinde doğum ve üreme ile alakalı elma ağacı ikonografisi kullanılmış.

Kozmik ağaçlar dünyanın merkezinde bulunur ve üç kozmik bölgeyi, yani gökyüzü, yeryüzü ve yer altını birbirine bağladığı düşünülür. Çünkü ağacın kökleri yer altına uzanmakta ve tepesi

gökyüzüne değmektedir. Kozmik ağaç, dünyanın merkezindedir ve bu üç dünyayı bir eksen gibi tutar. Bu eksenden ruhlar yeryüzüne gelir, ölümler ise göğe ya da yer altına inerler. Tıpkı kozmos gibi kozmik ağaç da her yıl ilkbahar ayında kendini yeniler ve bu anlamda yeniden doğuşun sembolü olarak görülür. İlkbaharda yapılan ritüeller bu yüzden dinsel önem taşır. İnsanlar belirli zamanlarda periyodik olarak kozmogoniye taklit ederler. Doğanın kendini yenilediği dönemlerde dualar, mitsel ritüeller, burada yapılır. İnsanüstü varlıklarla iletişim orada gerçekleşir.

Şaman Ağacı. Hayvanlar ile sembolize edilen üç kozmik bölge. Gökyüzü kuşlar, yeryüzü geyikler ve yeraltı kurbağa, kaplumbağa ve semender ile ifade edilmiş.

Ulu ağaclar, Türklerin mitolojileri ve mitolojilerine bağlı olarak uygulanan ritüeller bağlamında da önemli bir yer tutar. Kutlu ağaclar genelde mitolojik atalarla ilişkilendirilir. İnsanlar soy mitleriyle ilgili inanışlarında, bu ağaçtan doğmuş bir atadan geldiklerine inanırlar. Türk düşünce ve mantık sisteminde bazı ağaclar eril-dişil ya da ana-ata olarak kabul edilir. Bugün kullandığımız kayın-ata, kayın-ana ifadeleri buradan gelir. Yine aynı mantığa göre ağaç unsuru, doğunun ve ilkbahar mevsiminin sembolüdür.

Ağaç kovukları kadın doğurganlığı ile alakalıdır. Türk kozmolojisinde Tanrı'nın yarattığı ilk dokuz kişi, kayın ağacından türer. Türk masallarında da kayın ağacından türeme çok görülen bir motiftir. Uygur köken mitinde, kayın ağacı ve selvi ağacı birleşerek bir budak oluşturdular ve bu budaktan 5 çocuk doğar: Sonkur Tekin, Kotur Tekin, Tükel Tekin, Or Tekin ve Büğü Tekin. Uygurlarda ağaç, hakan ve hakan soyunun simgesidir.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde adı geçen Basat'ın babası da Kaba Ağaç'tır. Türklerin, kozmoloji miti olarak kabul edilen *Oğuz Kağan Destanı*'nda, gök, dağ ve deniz, Oğuz Kağan'ın ağaç kovuğunda gördüğü bir kızla evlenmesi sonucunda oluşmuştur. Yine *Oğuz Kağan Destanı*'nda ölen bir askerin eşi, ağaç kovuğunda bir oğlan çocuğu doğurur. Oğuz Kağan bu çocuğa "ağaç kovuğu" anlamına gelen Kıpçak adını verir ve evlat edinir. *Oğuz Kağan Destanı*'nda her boyun bir ağaç simgesi ve kuşu olduğu yazılıdır. Ağaç, hükümdarlık simgesi olduğu kadar erenlerin de simgesidir. *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde, erkekler ve kadınların ibadet yeri olan ağaçlardan söz edilir..

Ağaç çevresinde yapılan uygulamalar ve törenler asla ağaca tapınma değildir, ağaclar kutsalın tezahürüdür. Aslında Türkler için evrenin tümü, Tengri'nin tezahürüdür. Bu nedenle Türkler görkemli, büyük ve kutsal saydıkları her şey için "tengri" ifadesini kullanır.

Orta Asya'da tepesi otağın üstündeki delikten dışarı çıkan dalları kesilmiş ağaç, ki bu ağaç kozmik ağacı simgelemektedir, şamanı gökyüzüne ulaştıran bir merdiven olarak kabul edilmek-

tedir. Altay Türklerinde herhangi bir kayın, kutsanarak “dünya ağacı” olur, bu ağaca tırmanan şaman, gerçekte, Tanrı’ya ulaşır. Özellikle beyaz kayın ağaçları ilahi ve kutsal kabul edilir.

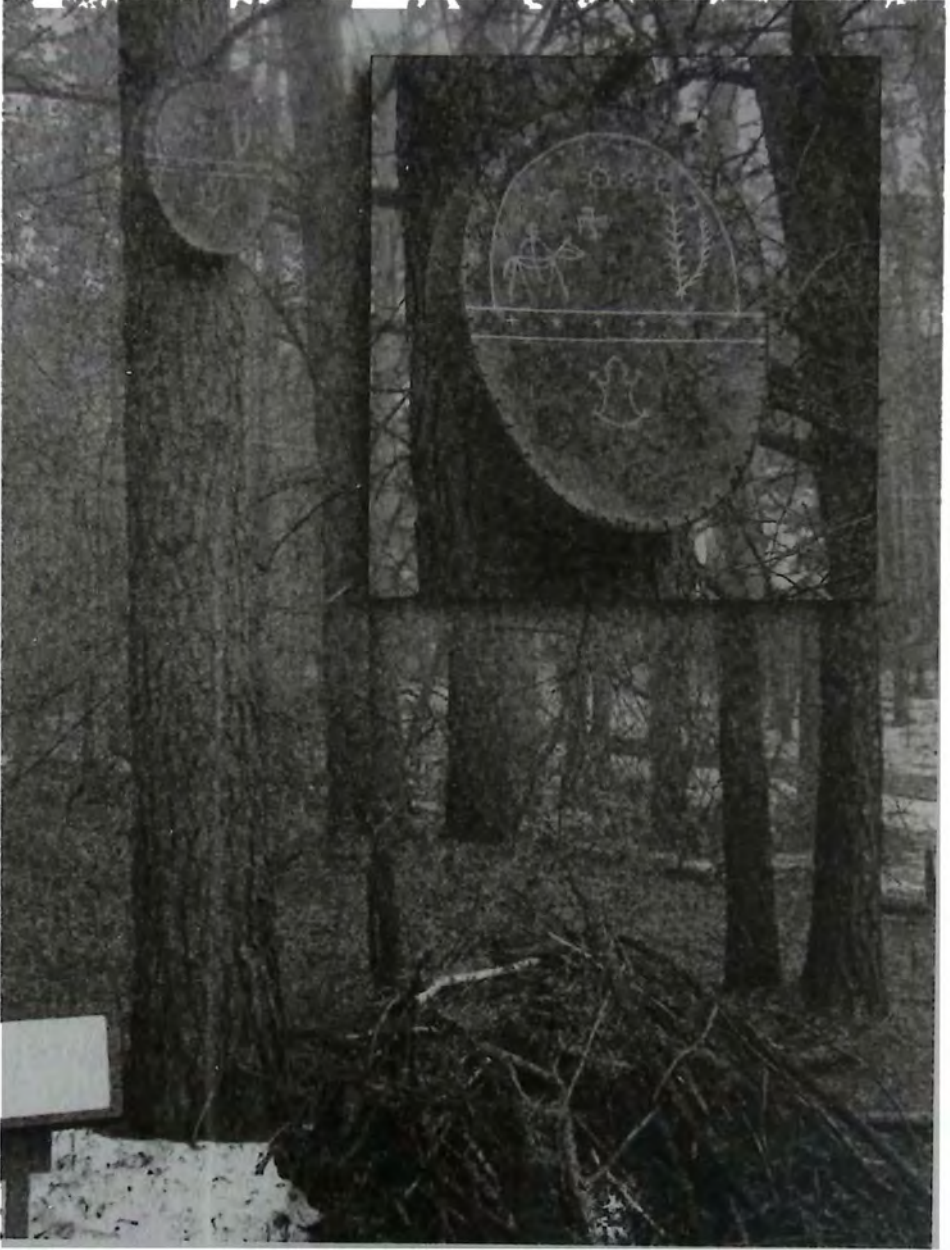
Kozmos, en eski inançlarda, yedi ya da dokuz katlı olarak tasavvur edilir. Bu yüzden bu tür şamanik ritüellerde, dokuz ya da yedi dallı ağaçlar tercih edilir. Bu tür bir ağaç bulunamazsa gövdesine gökyüzü katları kadar çentik atılır. Tanrı’ya kurban kesilir. Kurban edilen hayvanın ruhu, şamanın bu kozmik yolculuğu sayesinde Tanrı’ya ulaştırılır. Adak olarak kesilen hayvanın derisi ve kafası bu ağacın dallarına asılır. Buna tapık ya da tabık denir.

Altay Türklerinin Tanrı için kurban ettiği at.

Bu yolculuk bazen şamanın ağaca ritüel olarak tırmanması veya ağacın etrafında yedi – dokuz kez dönmesi şeklinde olur. Böylece yukarıdaki kozmos taklit edilerek, Tanrı ve kozmos ile bütünleşme arzusu gerçekleşir.

Bu kozmik ağacın köklerinin yer altı dünyasına indiği varsayılır. Yakut Türklerine göre, dünyanın ortasından Kutup Yıldızı'na kadar uzanan demir bir ağaç vardır. Dünya yaratılırken bu ağacın da tohumları atılmış ve yer ve gök büyüdüğü bu ağaç da büyümüş, yerle gök arasına gerilmiştir. Şaman, en önemli ritüel malzemesi olan davulunu, kozmik ağacı sembolize eden kayın ağacından yapar.

Şaman Ağacı. Ölen şamanın davulu ağacına asılmış.

Şamanın kendisini temsil eden ağaca “turuğ” adı verilir Şamanlar ömürlerinin bu ağacın yaşam süresi kadar dayanıklı ve uzun olacağına inanırlar. Şaman öldüğü zaman davulu ve giysisi ormana götürülür ve bu ağaca asılır. Bazı Altay bölgelerinde ölen kişi, içi oyulmuş bir ağacın içinde gömülür. Bazı yerlerde ise odundan yapılmış küçük ağaç evler tabut olarak kullanılır. Ölüyü bir “ağacın” içine yerleştirme düşüncesi, ona ilahi bir güç ve ebedî bir yaşam sağlayacağına inanıldığı için yapılır.

Ağaca asılmış şaman mezarı.

Bay-Kayın olarak adlandırılan ağaç, şaman davullarının üzerine de resmedilir. Mukaddes ve mübarek kayın olarak görülen kayın ağacı, Türk anlatı ve mitlerinde, ak sakallı kocaların, gök sakallı ihtiyarların ve Hızır'ın inip yiğitlere ad verdiği yol olarak görülür. Bu yol Kutup Yıldızı ve yeryüzünü birbirine bağlar.

Hayat ağacı, dünya ağacı, dünyanın direği, kozmik ağaç; 7 ,9 veya 12 katlıdır. Kayın ağaçlarının Türk mitolojisi ve kozmolojisinde çok önemli bir yeri vardır. Altay şamanları, ritüel olarak

gövdesine belli sayıda basamaklar oyulmuş bir kayın ağacına tırmanır. Kayın, evren ağacını simgeler, basamaklar şamanın göğe yolculuğunda geçmek zorunda olduğu gök katlarını temsil eder. Bu kozmik ağaç, dünyanın eksenidir ve dünyanın merkezini tutar. Şaman ona tırmanırken aslında “merkeze” yolculuk yapar. Ritüeldeki kayın ağaçları ya da gök direkleri kuzeye ve güneye dikilir. Kuzeye dikilen ağaca ana ağaç denir. Dallarına renkli kurdele ve bez parçaları bağlanır. Kuş yuvası yapılır ve tepesine bir hilal konur. Güneydeki ağaç ya da gök direği baba ağaçtır. Onun tepesine de Güneş'i sembolize eden bir güneş diski asılır. Ağaca bağlanan renkli bezlerin her biri, bir gök katını ve gezegeni ifade eder. Örneğin Mars kırmızı, Venüs beyaz, Jüpiter mavi ile simgelenir.

Şaman ağacına bağlanmış, gök katlarını ve gezegenleri sembolize eden, renkli bez parçaları.

Yakut Türklerine göre yeryüzünün göbeğinden gökyüzüne uzanan demir ağacın tepesinde, demir kazık bulunur. Bu gök direklerinin dört köşesine dünyanın 4 yönünü sembolize eden di-

rekler dikilir ve gök katlarını sembolize eden renkli bez parçaları bağlanır. Ardıçlı mezarlar Orta Asya'da önemli bir yere sahiptir. Bunların dallarına çoğu zaman renkli çaputlar bağlanır. Bu renkli bez parçaları, şamana gök yolunu gösterir. Bu ritüelin amacı ise, ölünün ruhunun, Tanrı'ya ya da Tanrı'nın kapısı olan Kutup Yıldızı'na ulaşmasını sağlamaktır.

Ortada Kutup Yıldızı'na uzanan direk ve etrafında dünyanın dört köşesini ve yönleri sembolize eden direkler.

Eski Türk düşüncesine göre kayın ağacı kapının yani Kutup Yıldızı'nın bekçisidir ve o, şamana göğün kapısını açar. Ulu ağaçlar Tanrı'ya dua edercesine açılan kollarıyla ve toprağın altına inen kökleriyle, âdeta yeryüzünü ve gökyüzünü birbirine bağlar. Bu yüzden kutlu ağaçlar, “evliya” ya da “erenler”in adıyla anılır. Orta Asya'da evliya mezarlarına “evliya ağaç” ya da “evliya tirek” denir. Bu mezarlara Tanrı ile iletişimi sağlamak ve Tanrı'ya dilekleri iletmek için renkli bez parçaları bağlanır ve

kurban kesilir. Bu renkli bezler gök katlarını sembolize ettiği gibi, gökkuşağı simgeciliği ile de alakalı olabilir. Gökkuşağı, eski Türklerde bu dünyayı, öbür dünyaya bağlayan bir köprü olarak görülür ve cennet köprüsü denir. Şaman davuluna çizilen kayın ağacı motifinin yanında bir de gökkuşağı simgesi vardır. Gök direklerine ve bu kutlu ağaçlara tuğ, bayrak, at yelesi, at kuyruğu vb. de bağlanır.

İskandinav ve Asya mitolojilerinde bu ağaçların tepesinde bir kartal vardır. Kartal; yaşam kuşu, güneş kuşu ve kozmik kuş olarak önemli bir rol oynar. Buryatlar bu ağacın yanında, Abra ve Yutpa adı verilen efsanevi yılanların yaşadığına inanırlar. Bazı Orta Asya mitolojilerinde ise ağacın gövdesine sarılıdır. İkonografilerde hayat ağaçları tekelerle, gökcisimleriyle, kuşlarla ya da yılanlarla birlikte resimlenir.

Eski Türk düşüncesine göre, dünyaya gelmeden önce insan ruhları göktedir ve minik kuşlar olarak kozmik ağacın göğe uzanan dallarında tünemiştir. Kök Türk mezarlarından çıkan hane-dan mensubu kişilere ait eserlerde hayat ağacı, iki yanında geyik ya da dağ keçisi, altında ejderha ve üzerinde kuş sembolleri görülür. Türklerde ağaç, ruhların gelip gittiği bir yoldur.

Mitolog Joseph Campbell'a göre; ikonografilerde “galaktik merkez”, ejderhanın ağzından çıkan ya da bir yılanın sarmalandığı, “hayat ağacı” ile sembolize edilen, Samanyolu galaksisinin merkezî noktasıdır. Burası eski insanlar tarafından yaratılışın ve hayatın başladığı yer olarak kabul edilir. (Campbell, 2000, s.52)

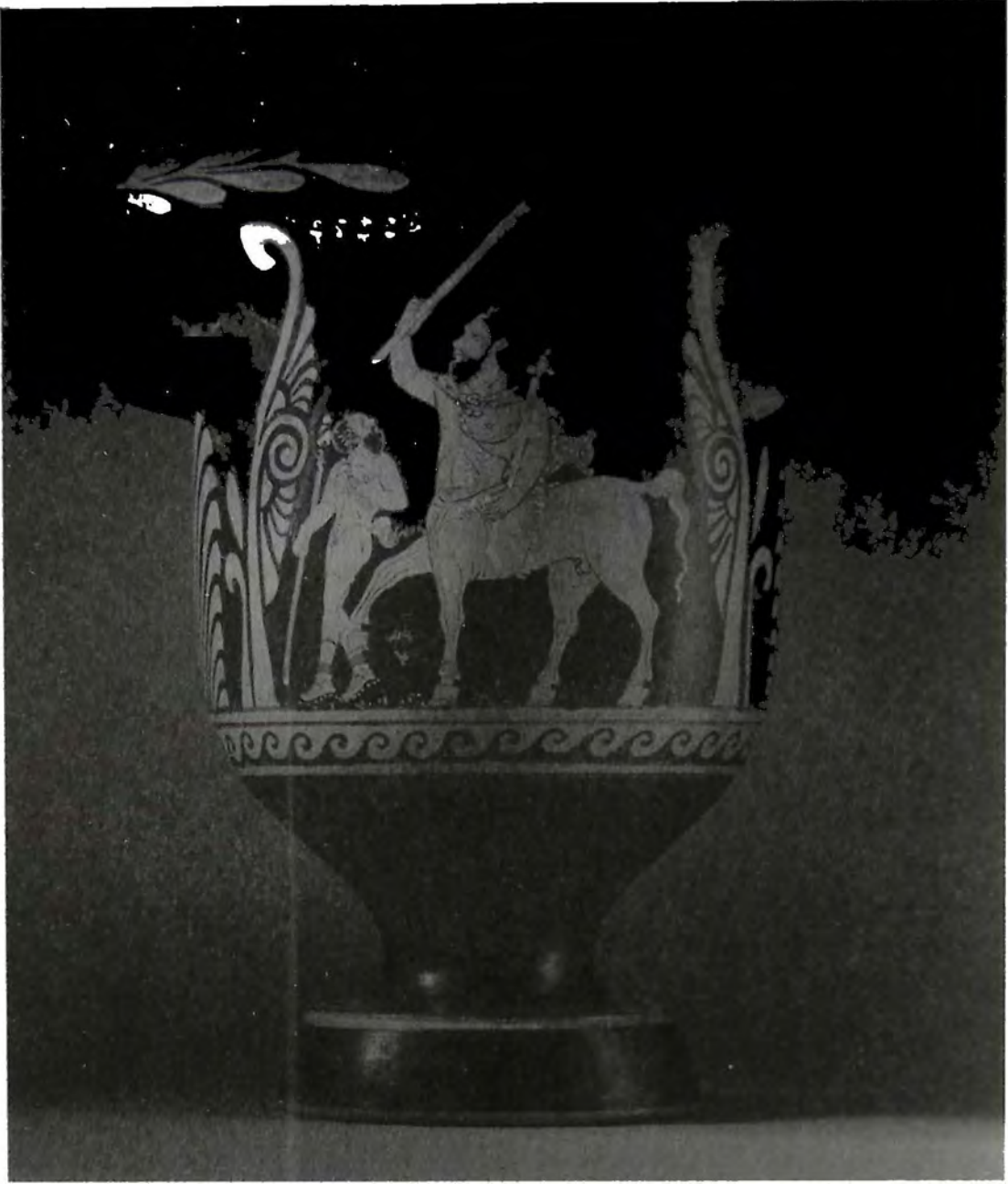

Kozmik Ejderha. Ejderhanın ağzından çıkan hayat ağacı. Dallarında ruhları sembolize eden “ruh kuşları”. 12-13.yy. Türk Selçuklu Çini Tabak.

Hayat ağacı bazen mantar ağacı şeklinde de gösterilir. Ölümsüzlük mantarı eski Hint mitolojisinde ölümsüzlük iksiri “soma” ile ilişkilendirilir. Mantarın arkaik kültürlerde şamanların ruhsal esrimelerine yardımcı olduğu ve halüsinojen olarak kullanıldığı bilinir.

Hayat ağacının gökyüzündeki arketipi Samanyolu galaksisi-
dir. Kökleri “galaktik merkezde” yani karanlık noktadadır. Hayat ağacı bu noktadan büyür. Bu nokta Yılanıcı, Yay ve Akrep

takımyıldızlarının ortasındadır. Arkaik sanat eserlerin “Centaur” olarak bilinen ve Yay Takımyıldızı ile özdeşleştirilen, yarısı at yarısı insan mitolojik yaratığı, hayat ağacını omzunda taşır.

Karadelik adı da verilen galaktik merkez ve bu merkezden çıktığı varsayılan hayat ağacını taşıyan Centaur. Centaur yani Yay Takımyıldızı, karadeliğin merkezindedir. Hayat ağacı ile sembolize edilen Samanyolu'nun bu merkezden çıktığı düşünülür.

İnsanların göğre çıkma arzusu, tanrılara daha yakın olmak, yeniden doğuş ve sonsuz hayata erişme isteğinden ileri gelmektedir.

Dede Korkut, kutlu ağaçları şöyle ululamıştır:

Ağaç ağaç der isem sana, erilenme ağaç!
Mekke ile Medine'nin kapısı ağaç!
Musa kelimin, asası ağaç!
Büyük büyük suların köprüsü ağaç!
Kara kara denizlerin gemisi ağaç!

Hayat ağacı, dünya ağacı, evren ağacı ve göğün direği düşüncesi Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar uzanan mitsel motiflerdir. Anadolu'da, her köyde kovuklu, yaşlı kutlu bir ağaç vardır ve bu ağaçlar asla kesilmez. Mezar başlarındaki, dağların ve tepelerin üzerindeki “tek ağaçlar” o yöredeki halk tarafından kutlu olarak kabul edilir. Mezarlara yaz kış, daima yeşil kalan ağaçlar dikilir. Türkler hâlâ geleneksel olarak ölen kişiyi bir ağacın altına gömer. Tanrı'yı sembolize eden ve “evliya ağaç”, “dede ağaç” adı verilen bu ağaçlar, ölümsüzlüğü ifade ettiği gibi, manevi olarak da sığınılıp dua edilecek yer olarak görülür.

1- Ağaç Unsuru ile Bağlantılı Gök Direkleri

Türk mitoloji ve kozmoloji anlayışında, göğün direği düşüncesi önemli bir yer tutar. Şamanlar, Tanrı'nın kapısına varmak için, yeryüzünden göğe doğru uzanan tahta bir direk dikerler. Bu direk "terek" olarak da adlandırılır. Kavak ağacı çoğu kez "direk" sözcüğünün karşılığı olarak "tirek" ve "terek" olarak anılır.

Türk masallarında bu ağaca "demir ağaç" ya da "demir kavak" da denir. Göğün ve yerin direği, Tanrı ve insanı birbirine bağlayan bir iletişim aracıdır. Ulu kavaklara "bay terek" denmesi daha çok "gök direği" anlayışıyla ilgili bir motiftir. Altay destanlarında "dünya ağacı" veya "gök direği", çam ağacıdır. Anadolu'da ardıç ağacına "mıhlı ardıç" denmesi ile Kutup Yıldızı'na "göğün çivisi" benzetmesinin yapılması çok anlamlıdır.

Eski Türk evren anlayışında, Sırık (Sırık) adı verilen, Altın Dağ'ın tepesinden göğe yükseldiği düşünülen ve kâinat ekseninde bulunan bir gök direği vardı. Zirvede ise Altun Kazuk adı verilen Kutup Yıldızı'nda, Gök Tanrısı'nın makamı bulunmaktaydı.

Arkaik insan düşüncesine göre, yeryüzünde oluşturulan kutsal mekânların, göksel arketipleri yani karşılıkları vardı. Büyükayı Takımyıldızı yani Türkçe söyleniş biçimiyle "Yedi Hanlar" kozmik saray olarak düşünülmüş ve VIII. yüzyılda Buhara'nın Türk olan kağanı, sarayını Büyükayı burcunun izdüşümü şeklinde yaptırmıştır.

Kutup Yıldızı, eski Türk kozmolojisi ve inanç sistemine göre Tanrı'nın kapısıdır. Kuzey-Doğu Sibiryalı halklarından olan Çukçiler, bununla ilgili olarak şu güzel sözleri söyler: "Bütün göklere yerden, açılmış bir kapı, Bir büyük direk dipten, olmuş kapının sapı. Derler Kutup Yıldızı, gökteki bu kapıdan, aydınlatmış bizi, nur verir üst yapıdan."

Bütün takımyıldızlar, gezegenler ve hatta evren, onun etrafında döner ve bir anlamda Kutup Yıldızı'nı tavaf ederek Tanrı'ya ibadet ederler. Bu direkler göğün 12. katına kadar ulaşır.

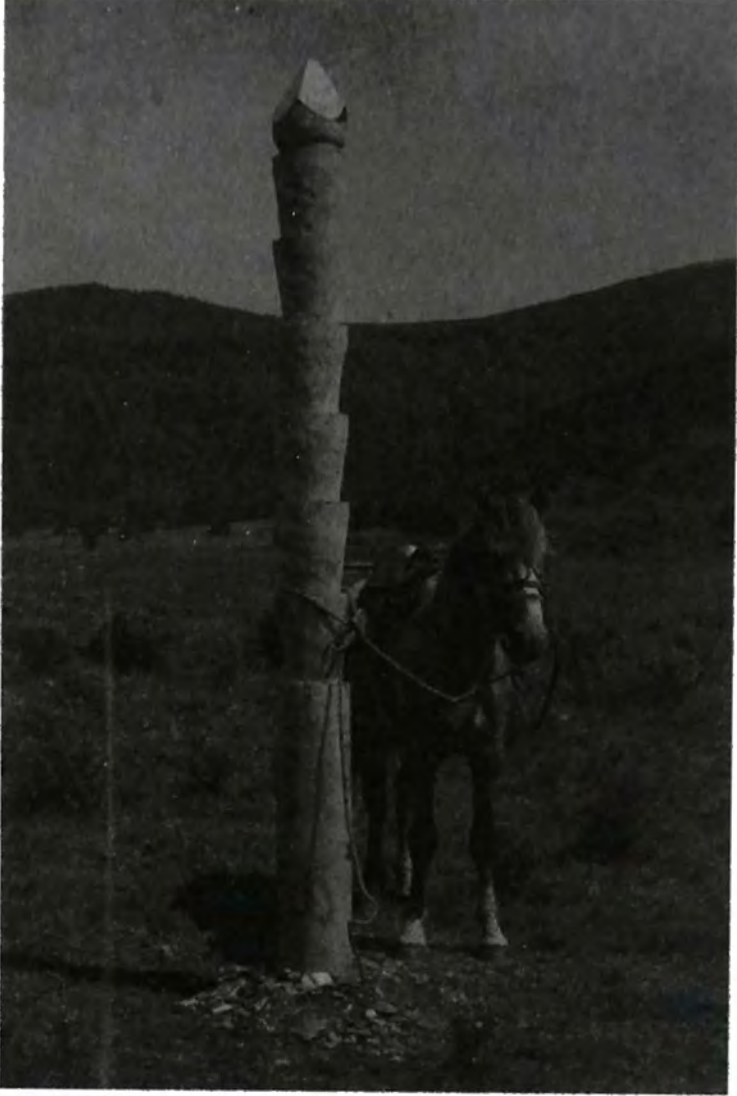
12 sayısı kozmolojik bir sayıdır ve gök çarkındaki 12 takımyıldızı ifade eder. Halk arasında “demir kazık”, “altın kazık”, “demir direk” ya da “göğün direği” olarak bilinir. Türk mitolojisine göre, eğer bu “kazık” yerinden çıkacak olursa tüm yıldızlar ve hatta evren dağılır.

Altay Türklerine ait ev. Ahşap evin yanında bir gök direği var. Muhtemelen bir şamana ait. Üzerine atılan çentikler 7 ya da 9 gök katını ifade eder. Bu gök katlarını aşan kişilere EREN adı verilir. Mircea Eliade buna “Taptı” dendiğini yazar. Tap ya da tapmak fiilinden geldiği açıktır. Bu gök direkleri bir anlamda şamanın dinî ritüellerini yerine getirdiği ve Tanrı makamına ulaştığı bir nesnedir. Evin üzerinde, tavanda 12 hayvanlı Türk takvimi asılıdır. Kutup Yıldızı, gök direkleri ile doğrudan bağlantılıdır ve 12 hayvan ile sembolize edilmiş takımyıldızlar, onun etrafında döner.

Yakut Türkleri onu, atların bağlandığı, kutlu bir “at kazığı” olarak tasavvur etmişlerdir. Bu at kazığı yeryüzü ve yer altına kadar uzanır. Türkler yalnız göğün değil, yerin de bir direği olduğuna inanır. Gökyüzüne, Kutup Yıldızı’na uzanan bir direk olduğu gibi, yer altına uzanan bir direk ya da bir ağaç da vardır.

Yeryüzündeki kısmına kahramanlar, yer altındaki bölümüne Erlik, gökyüzündeki parçasına ise Ülgen atını bağlar. Türk mitolojisine göre Küçükayı Takımyıldızı, Kutup Yıldızı'na bağlı, ak-boz ve gök-boz atların çektiği bir araba olarak düşünülür. Gök-yüzüne doğru uzanan direklere “kutlu at kazığı” ya da “at çakı” adı da verilir.

Atların bağlandığı gök direkleri. Çentikler gök katlarını sembolize eder. Şamanlar bu gök katlarını tırmanarak, Tanrı'nın tahtının bulunduğu Kutup Yıldızı'na ulaşır.

Türk mitolojik düşüncesine göre Kutup Yıldızı, at kazığının kutsal tengrisi olarak kabul edilir. Gökte yaşayan dokuz demirci şaman, Kutup Yıldızı'nı döverek işlemiş ve demir kazık yapmışlardır. Demir kazık, yerden yükselen, demir ağaç, demir direk ya da demir dağ ile bağlıdır. Bir Yakut efsanesinde geçen şu sözler çok anlamlıdır: "Göğü kötü ruh basmış, inmesin yere diye; Tanrı bir çadır asmış, koca bir direk ile."

Altay Türkleri "dünya direği" dedikleri bu direklerin üzerine, çift başlı kartal figürü yerleştirirler. Çift başlı kartal Tanrı Ülgen'in sembolüdür ve onun makamını simgeler. Şamanlar bu direklere gök katlarını sembolize eden tahta parçaları çakarlar. Ritüel göğe çıkma törenlerinde bu basamaklar kullanılır ve bunlara "taptı" adı verilir. Kurban törenleri ve göğe yükselme ayinleri burada yapılır. Şamanizmde evrenin yapısı kabaca, merkezî bir eksenle birbirine bağlanan gök, yeryüzü ve yer altı olmak üzere 3 kat olarak tasarlanır.

Gök direkleri, mezar taşları, obalar, kutlu ağaçlar, ulu dağlar, balballar; bu üç bölgeyi birbirine bağlayan eksen olarak görülür. Bu eksen den ruhlar göğe ya da yer altına inerler. (Ruhlar önce yeraltına Erlik Han'ın dünyasına, sonra gökyüzüne çıkarlar). Çin kaynakları, Türk cenaze törenlerinde bir sırık dikildiğini kaydeder. İbn Fadlan'a göre, Türkler mezar üzerine kurgan (höyük) yaparlar, balbal dikerler, yog-aş töreni yapıp kurban edilen hayvanların derilerini (başları, ayak ve kuyruklarıyla beraber) sırıklara asarlardı.

Renkli bezlerin bağlandığı sergenler.

Türk, Altay, Yakut ve Dolgan halk kültüründe ve mitolojisinde kutlu direklere, sergey veya sergen de denir. Bu direğin koruyucu ruhunun (iyesinin) bulunduğuna inanılır. Sergenler günlük yaşantıda at bağlamak için dikildiği gibi, özel günlerde ve bayramlarda da dikilir. Yer-su ruhlarının manevi desteğini alabilmek için sayıları üç veya dokuz olan sergenler vardır. Sergenler, renkli bez parçalarıyla, yeleden yapılan süslerle donatılır. Sergenin başına tahtadan at başı simgesi konur. Yer altı, yeryüzü ve gökyüzünü birbirine bağlayan altın direk ile eş değer görülür. Zenginliği, saygınlığı ve gücü temsil eder. Sözcük, “sırık” kelimesi ile bağlantılıdır ve “sermek” fiilinden gelir.

Sergen, sırık, gök direği ve at çakı adı da verilen, gök katlarını ve kozmosu ifade eden ağaçtan yapılmış direkler.

Eski Türk kaviinleri, çadırlarını da küçük bir evren tasarımı olarak görmüşlerdir. Çadırın üstü gök kubbe, ortasındaki açıklık Kutup Yıldızı'na açılan kapı ve çadırın direği, yeryüzü ve gökyüzünü birbirine bağlayan merdiven olarak düşünülür. Şamanlar göğe yükselme ritüellerini çadırlarda da yapıyorlardı. Törene başlarken davul alıp ilahi ve dualar okuyor ve çadır direğine tırmanıyorlardı. Çadırın tepesindeki açıklıktan dışarı doğru uzanan direğin üzerine bayrak ve mavi, beyaz ve sarı renkte bez parçaları da bağlanırdı. Bu renkler Altay kavimlerinin kutsal saydığı renklerdi.

Türk kozmolojisine göre, gök katlarının, gezegenlerin ve yönlerin renk sembolleri vardı. Çadırların ve direklerin üzerine asılan bayraklar da renklerine göre bir durumu sembolize ediyordu. Türklerde siyah ya da beyaz bayrak, yas alameti sayılıyordu. Oğuz Kağan'ın oğlu Gün Han, altın bir otağ (adır) kurdurur. Sağ tarafına kırk kulaç yüksekliğinde bir direk diktirir. Üzerine de altın bir tavuk koydurur. Altın, Güneş'in sembolü, alegorisidir. Aynı şekilde sol tarafına da aynı uzunlukta bir direk diktirip üzerine gümüş bir tavuk yerleştirir. Gümüş ise Ay'ın simgesidir.

Tahtacı Türkmenleri, mezarın üstüne küçük bir tümsek yapıp baş ve ayak ucuna “cerenk” denilen tahtalar dikerler. Ölünün kırkında da mezar taşı dikilir. Tahtacıların mezarları, eski Türklerde olduğu gibi tepelerde, dağ başlarında ve orman içlerindedir.

Türk halk kültüründe bostanlara dikilen korkuluklara “abakı” adı verilir ve korkutucu olması itibarıyla “abası” adı verilen kötü ruh ile doğrudan bağlantılıdır. Daha önceki dönemlerde kötü ruhlardan korunmak için evlere ve bahçelere dikilen heykellerin, ongunların (totemlerin) veya simgesel direklerin dönüşmesiyle ortaya çıkmışlardır.

Hakasya. Abakı ya da abası.

2- Ağaç Unsuru İle Bağlantılı Bir Söylence; Hıdırellez, Hızır Ve Yeşil George

“Altın Dal” kitabının yazarı İskoç Halk Bilimci James Frazer’a göre, en eski tapınma yerlerinden biri de kutsal kabul edilen ağaçlardır. Arkaik insanlar tıpkı kendileri gibi ağaçların da canlı olduğunu düşünüp ağaçlara dişil ve eril özellikler yüklerler. Aynı zamanda ölmüş atalarının ruhlarının da ağacın içinde barındığına inanırlar.

Ağaç kovukları insan bilinçaltında anne rahminin arketipidir ve “hayat ağacı” kavramı ile ilişkilendirilerek sonsuz yaşam kaynağı olarak kabul edilirler. Ağaçlar canlı olarak görülür ve onların da ruhlarının olduğu varsayılır. Tanrısal boyutla da iletişim içinde olduklarına inanılan, kozmik ve ruhsal varlıklarıdır.

Bu bağlamda Türk sözlü kültüründeki kayın-ata ve kayın-ana tabirleri de anlam kazanır. Aslında bu tanımlamaların, kayın

ağacı ve ataların ruhlarının bu ağaçta konakladığı düşüncesi ile bağlantılı olduğu görülür. Türk mitlerinde ağaçtan türeme anlatılarına da çok rastlanır. Türk söylencelerinde ağaçların çocuk verdiğine inanılır. Kadınlar elma ağacının altında yatar ya da yuvarlanır. Aynı şekilde ağaç dallarına bağlanan renkli bezler Tanrı ile iletişimi sağlar ve dilekleri yerine getirir.

Türk-İslam masal ve mitlerinde “yaşlı adam” ya da “yaşlı bilge” arketipi, Hızır karakteridir. Hızır, Kızır gibi isimler ile de çağrılan Hz. Hızır, İslamiyet öncesi dinî ve mitolojik söylencelerde ise Gök Sakallı Koca, Ak Sakallı Koca, Altın Sakallı Ay Koca adıyla bilinir. Çok ilginçtir ki bu “yaşlı bilgeler” yeryüzüne “kayın” ağacını kullanarak inerler ve giyimleri çoğunlukla yeşildir. Kayın ağacından inen bu ak sakallı kocalar; kadınlara çocuk, yeni doğan çocuklara ad verir ve dilekleri yerine getirir. Yeşiller içinde gelen “Gök sakallı kocalar” kozmik merkezler sayılan ağaçlardan inerek baharı müjdeler. “Gök sakallı” tanımlaması onların kutlu kişilikler olduğuna ve gökyüzünden ya da tanrısal-ruhsal boyuttan geldiklerine gönderme yapar.

Hızır, kanatlı ak-boz ata biner ve elinde bir asa tutar. Yeryüzüne indiği zaman dilekleri yerine getirir. Dilenci kılığına girdiği, kapı kapı dolaşarak insanlardan yardım istediği de olur. “Işık hızı”yla hareket ettiği için, insanlar göz açıp kapayıncaya kadar ortadan kaybolduğunu anlatılır. Etimolojik açıdan “Hızır” kelimesinin “hız” kökü ile bağlantılı olduğu da düşünülebilir.

Türk masal ve mitlerinde Hz. Hızır’ın ateşe ve ışığa geldiği inancı vardır ve Hz. Hızır’ı çağırmak için ateş yakılır. 5 Mayıs’ı 6 Mayıs’a bağlayan gece yapılan Hıdırellez kutlamalarında da ateşler yakılır. Dinler tarihi uzman Mircea Eliade’ya göre ateşlerin yakılması, dünyanın yeniden yaratılışını alegorik olarak ifade eder. Arkaik insan düşüncesinde zaman, çizgisel değil döngüseldir ve dünya her yıl bahar mevsiminde yeniden yaratılır. (Eliade, 2000, s.41)

14. yüzyıl’da Timur Dönemi’nde yapılmış bir minyatür... Minyatürde, İslam dünyasının Büyük İskender olarak bildiği

Makedonyalı III. Aleksandros, (MÖ 336 - MÖ 323) resimlenmiş. Karşısındaki figür ise halk söylencelerinde var olduğuna inanılan fakat gerçekte yaşıyıp yaşamadığından emin olunamayan Hz. Hızır'dır.

Hızır ve İskender'in karşılaşmasını gösteren bir minvattır.

İskendername'de hayat suyunu bulan İskender, onu bir şişeye doldurup ağaca asar. Fakat suyu karga çalar. Çalarken de bir kısmını ağaca döker. Bu yüzden çam, servi gibi ağaçlar sonsuz hayatın sembolü sayılır ve kışın "ölmezler", yapraklarını dökmezler. Karga uzun, sonsuz hayatın sembolüdür.

Hızır ile ilgili bir menkıbede, Hz. Hızır ve Hz. Musa'nın karşılaşması anlatılır. Hz. Musa Tanrı'ya, insanların en bilgini kim diye sorar. Tanrı, Hz. Musa'ya, zembiline tuzlanmış ölü bir balık koymasını, bu balığın canlanıp denize atladığı, iki denizin birleştiği yerde Hızır'ı bulacağını söyler.

Bu minyatürde Hz. Musa ve Hz. Hızır söylencesi, Büyük İskender ve Hz. Hızır söylencesine dönüşmüştür. Eski söylenceler halk hafızasında ve bilinçaltında, tarih süreci içinde yeni kahramanlar üzerinden yaşamaya devam eder. Ve eski temel arketipik söylenceler bilinçaltında bu şekilde korunur.

Altay mitlerinde, Türklerin abıhayat ile ilgili söylencesinde, hayat suyunun başını Ak Sakallı Tata adında yaşlı bir bilge bekler. Suyun başında da altın bir kâse durur.

Türk folklorunda can suyu ya da abıhayat olarak söz edilir. Yer altından çıkan suların, hastalıkları iyileştirdiğine, insanları günahlarından arındırdığına ve kötü etkileri yok ettiğine inanılır.

Hızır ile ilgili söylencelerde baharın gelişi, doğanın yeniden canlanması ve dünyanın yeniden yaratılması; balık ve abıhayat arketipleri ile alegorik bir biçimde anlatılmıştır.

Bundan dolayı Hz. Hızır, bir balığın üzerinde resimlenir. Balık ölümsüzlüğün, bolluk ve bereketin ve yeniden doğuşun simgesidir.

Tüm dünya mitlerinde yaratılış sonsuz sularda başlar. Abıhayat, hayat suyu ya da tam Türkçe bengü sular; balık, ejderha ve yılan gibi hayvanlar ile ifade edilir.

Hızır bu sudan içerek ölmezler arasına katılmıştır. Mitolojik söylencelerde zaman yolculuğu yapar, bazen Hz. Musa ile ve bazen de Büyük İskender ile karşılaşır.

Hızır'ı Balık üzerinde gösteren bir minyatür.

Hıdırellez'de, yakılan ateş üzerinden atlanır. Halk kültüründe ateş üzerinden atlayan insanların yeni yıla yeni bir başlangıç yaptıkları ve günahlarından arındıkları düşünülür. Bu ritüeller kolektif bilinçaltındaki ebedî yaşam özlemi ile bağlantılıdır ve bu şekilde “yeniden doğuş” sağlanmış olur.

Hıdırellez Türk söylence kültüründe Hızır-Hızır ve Ellez-İlyas'ın kavuşması olarak yorumlanır. Hızır ve İlyas'ın “hayat suyu” içerek ölümsüz olduklarına inanılır. Hıdırellez günü yağın yağmurlar ise Hızır ve İlyas'ın gözyaşlarıdır. Bu iki mitolojik kişilik, 5-6 Mayıs günleri yeryüzüne inerek insanların dileklerini yerine getirir. Bu kutsal günlerde “hayat ağacı”nın alegorik ifadesi olan ağaçlara, dilekler yazılır ve renkli kurdeleler

bağlanır. İnsanlar kâğıtlara çizdikleri hayallerini gül ağacının dibine gömerler.

Avrupa folklorunda da “mayıs ağacı” ya da “mayıs direği” adında bir kavram vardır. 1 Mayıs günü köy meydanına “mayıs direği” dikerler. Mayıs ağacı ya da mayıs direği renkli kurdeleler ile süslenir. Bu ritüel baharın gelişini karşılamak için, ağaçların yeniden çiçek açması ve yeşillenmesi adına yapılır. Günümüzde kutlanan 1 Mayıs İşçi Bayramı’nın arkaik kökeni de bu kutlamaların devamıdır.

Avrupa da mayıs ayında kutlanan “Aziz George” günü de bu mayıs kutlamaları ile bağlantılıdır. Aziz George, “Yeşil George” olarak bilinir ve köylüler ormandan kestikleri bir ağacı çiçekler, kurdeleler ile süslerler. Aziz George, İslami düşünce-
deki Hz. Hızır’ın Hristiyan versiyonudur. Türk-İslam tasavvufunda Hızır “Yeşil Olan” olarak bilinir. Hristiyan olan Gagavuz Türkleri ise Hıdırellez’i “Ayoz Georgi’nin Yortu Günü” olarak kutlar.

Zaman içinde dinler değiştikçe, önemli günler ve kutlamalar da yeni dine adapte edilerek evrilir. Ritüeller değişmez fakat dinî söylencelerdeki önemli karakterler isim değiştirir.

Türk kozmolojisinde “mayıs” ve “kasım” ayları çok önemlidir. Göktürkler yılı iki mevsime ayırır ve yılda iki kez bu “Geçiş” dönemlerinde ritüeller yaparlardı. Bu “mevsim döngüleri”, Yaz Tanrısı ve Kış Tanrısı adını verdikleri iki takımyıldızın, gece ve gündüz göğünde, ufuk çizgisinden yükselme zamanlarıydı ve onlar için çok önemli döngüsel zamanlardı. [Ak Pars Takımyıldızı (Boğa Takımyıldızı) ve Ejderha Takımyıldızı (Akrep Takımyıldızı)]

Mayıs ve kasım aylarında yapılan bu ritüeller “yeniden doğuş” ve “ölüm” ile alakalı törenlerdi. 6 Mayıs’ta ateşler yakarak yaz mevsimini, 8 Kasım’da da kış mevsimini karşıarlardı. Şunu da eklemek gerekir, “ulu” kelimesi “luu” yani ejderha kelimesinden türetilmiştir. Türkler gece göğünde yükselmeye başlayan Ejderha Takımyıldızı için mayıs ayında ateşler yakardı. Mayıs ayının diğer bir ismi ise ULU AY’dır. 2500 yıl önce bahar eki-

noksu (gece-gündüz eşitliği) mayıs ayında olurdu. Ejderha Takımyıldızı'nın yükselmesi mayıs ayına denk gelirdi. (Esin, 2001, s. 58 ve 114)

Türk Budizm'inde ise yılbaşı, Budha'nın doğumu kabul edilen 8 Mayıs günü, "Çeçklig Ay" adı verilen ayda kutlanırdı. Türk Budist takviminde çiçek açma zamanı yılbaşı sayılırdı. Göktürkler 6-8 Mayıs tarihlerinde çalılıkları ateşe vererek bu dönemi kutlardı. Günümüzde aynı tarihlerde Hıdrellez adını verdiğimiz bahar bayramını kutlarız.

Türkler 5. ayın (mayıs) ortasında yani Ejderha Takımyıldızı'nın gece göğünde yükselmeye başladığı dönemde at kurban ederdi. Bu ritüelin Ejder At ya da Su Aygırı efsanesi ile de ilişkisi vardır. Emel Esin'e göre "Ejder At "efsanesi Türkler ile ilgiliydi ve "Ejder Aygırı" efsanesi Türkler arasında çok yaygındı. Hz. Hızır ile ilgili bir anlatıda Hızır, Süt-Ak Göl'de yüzmekte ve uçmakta olan yüzgeçli ve kanatlı atlar görür. Bu atları yeryüzündeki atlar ile çiftleştirir. Yeryüzündeki cins atlar, özellikle "alaca atlar" işte bu sudan çıkan ejder atların soyundandır.

Anadolu'da Hz. Hızır'ın ejderhayı yendiği ya da Hacı Bektaş'ın ejderhayı yeryüzündeki mağarasından gökyüzüne gönderdiği gibi söylenceler, ilkbahar ayında gece göğünde ufuk çizgisinden gökyüzünde yükselmeye başlayan Ejderha Takımyıldızı ile bağlantılıdır.

Hz. Hızır Türk söylencelerinde yeşil giyimli olarak tasvir edilir. Atının rengi ise aktır.

Aynı şekilde “Yeşil George” yani “Aziz George” ve “Ayoz Georgi” ikonografilerine baktığımızda onların da at üzerinde olduğu ve bir ejderhayı öldürdüğü görülür.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK KOZMOLOJİ VE MİTOLOJİSİNDE ATEŞ VE ATEŞ UNSURU

Ateş, günahlardan arındırır temizler; kötü ruhları kovar ve yeniden yaratır. Arkaik insan düşüncesine göre zaman çizgisel değil, döngüseldir. Her yıl dünya yeniden yaratılır. Bu yaratılışa eşlik etmek için, yılın başlangıcı sayılan ilkbahar mevsiminde birtakım ritüeller yapılır. Ateşlerin söndürülmesi ve tekrar yakılması; yaratılışı başlatmak, yenilenmek için gerçekleştirilen kozmik ateş ayinleridir. Sümerler yeni yılda elementlerin birleşmesini kutlar. Bu tanrısal birleşme, kutsal bir evlilik gibi düşünülür ve yeryüzünde doğumları başlatır. Kozmik düzlemde ateş yakmak yaratılışı ve biçimlerin oluşmasını simgeler. Bu şekilde evrenin yeniden doğuşu sağlanır.

Kadim Türk kaynaklarına göre, yeryüzündeki her şeyin göksel bir arketipi vardır. Yeryüzündeki ocak ya da ateşin göksel karşılığı Ejderha Takımyıldızı, Antares, Güneş ve Mars'tır. Türk mitolojisinde diğer elementler gibi ateşin de gökten indiği düşünülür.

Altay Türklerinin yaratılış mitolojisinde, Tanrı Ülgen biri ak biri kara taşla gelerek çakmak taşı ile ateşin nasıl yakılacağını insanlara öğretmiştir. Bundan dolayı Altay ve Yakut Türkleri, "Bu ateş atamın kudretinden taşa düşmüş ateştir." diyerek çakmak taşı ile yakılan ateşi kutlu sayar. Altaylarda yeni evlenen çiftler ilk ocaklarını çakmak taşı ile yakarlar ve ateşe selam verirler. Şamanlar, ayinlerde kullandıkları ateşi çakmak taşı kullanarak yakarlar. Bu ateşe ayı ott (kutlu ateş) derler. Kibritle yakılan ateşe "Rus ateşi" denir ki ayinlerde kullanılmaz. İlk sacayağı, ocağı ve üç ateşi yakıp veren de Ülgen'dir.

Türk ikonografisinde 3 rakamı ve üçgen, ateş unsurunu sem-

bolize eder. Altay şamanları dualarında, “Atamızın yaktığı uç ateş, anamızın gömdüğü üç taş ocak” diye dua ederler. İlk ocağı Ülgen’in 3 kızı yakmıştır. Ateş Tanrısı ve Ocak Tanrıçası’na dua ederken “üç” sözü sürekli tekrar edilir. Üç ayaklı sacayağı ve kazanlar, kutlu kabul edilir ve ritüellerde kullanılır. Ocak, otağın tam merkezinde, kalbindedir.

Altay Türklerinin yaşadığı "Ortalık" kasabasının tam ortasında, ateş-ocak ritüeli yapılan bir merkez. Göktürk runik harflerinden olan ve "tengri" olarak okunan, daire içinde artı işareti ve tam ortasına yerleştirilmiş üç ayaklı kutlu ocaklar. Daire gökyüzünü, artı simgesi toprak anayı ve dört yönü ifade eder. Türk şamanlar ateş yakmak için 8 kenarlı Ana Hatun'dan izin alır (8 yön). Türk kültüründe ocak, otağın tam merkezinde, kalbindedir. Güneş, büyük od; ocak, küçük oddur.

Türk Uygur kağanların ateş ayini yaptıkları yere “ott mantal” adı verilir. Ott ya da od, ateş demektir. Üç köşeli olan “ott mantal” kâinat simgesi olan otağın ortasında durur. Mantal kelimesi ayin yapılan yer anlamına gelen mandala kelimesinden gelir. Üç ayaklı taşınır oçok-ocak, boy ve soy birliğini temsil eder.

Ateş, insanı ruha dönüştürür. Cesetlerin yakılması, onların ruhunun duman ile birlikte göğe uçtuğu inancı vardır. Bu yüzden şamanlar ve demirciler ateşin efendisidir. Ateşe egemen olmak, ruha egemen olmak demektir.

Her dinsel ritüel, mitolojik bir geçmişte meydana gelen kutsal bir olayın yeniden canlandırılmasıdır. Her yıl tekrar edilen bu ritüeller, başlangıçta atalar ve medenileştirici kahramanlar tarafından yapılmıştır. Atalar bu ayinleri nasıl yaptıysa aynı şekilde gerçekleştirilir.

Prototürk kabul edilen Chou inançlarında ateşi yakan “efsanevi kağan” Kök Luu yani Ejderha Takımyıldızı ve bu takımyıldızın kalbi sayılan Antares yıldızı ile özdeşleştiriliyordu. Prototürk Choular, Antares yıldızı gökyüzünde görününce fundalıkları ateşe verirlerdi.

Akrep Takımyıldızı, mevsim döngülerinin belirlenmesinde çok büyük öneme sahiptir. Bunun yanı sıra bu takımyıldızın izdüşüm çizimleri, Göktürk kağanlarının “tamgası” yani imzası olmuştur. Sağ tarafta Göktürk runik harfleri ile yazılmış bir kitabede, Akrep Takımyıldızı'nın stilize edilmiş izdüşüm çizimi görülmektedir.

Göktürk mitolojisinde adı Türk olan ata, ilk ateşi-ocağı yakarak milletini donmaktan kurtarmıştı. Kendi milletine adını veren Türk atanın, ilk Ateş-Güneş inancını başlattığı düşünülür. Altay Türkleri ateş için “Ay’dan ve Güneş’ten ayrılmışsın” şeklinde dua eder. Türk kağan üç unsura ateşe, yağmura ve rüzgâra hükmedebiliyordu. Ejderha Takımyıldızı, Mars ve Antares, ilk ateşi ya da ocağı yakan göksel bir kağanı simgeliyordu. Bu kağan ateş unsuru ile ilişkilendiriliyor ve “Türk” olarak isimlendiriliyordu.

Ergenekon Destanı’nda bir demirci, dağı ateş ve körük ile eriterek halkını esaretten kurtarmıştır. Ateş, türeyiş mitolojilerinde, yeniden doğuşu başlatan önemli bir alegorik semboldür.

Altay mitolojisinde Yayık Han büyük bir ejderha görünümündedir ve göksel arketipi Ejderha Takımyıldızı’dır. Türk şamanlar Yayık için (Ejderha Takımyıldızı) “al alevli ateşin sahibi”, “kıızıl bulut sırmalı, kamçısı boz alev”, “ocağımıza şekil vermiş”, “Yıldırım Tanrısı’ndan ayrılmış, Şimşek Tanrısı’ndan sıçramış” “korkunç ateşli Ak Yayık”, “atamız çakmak taşıyla ilk ateşi yakmış” ve “Gökte Tanrı” ifadelerini kullanırlar ve bu takımyıldıza çok büyük saygı duyarlardı.

Şamanlar Yayık Han’a şöyle dua ederlerdi:

Korkunç ateşin sahibi,
Korkunç alevin başı,
Ayrılmaz ruhun yaratıcısı,
Günahsız ruhu biçip kesen,
Korkunç ateşli Ak Yayık,
Gökteki Tanrı!
Ölümsüz yurdu yarat,
Sönmeyen ve alev alev yanan ateşi yarat..

Türkler Ejderha Tanrısı’nın gökyüzünden gönderdiği ve “çakmak taşı” adını verdikleri taşı kutlu sayardı. Bu iki taşı birbirine sürterek ateş yakarlar ve şimşeklerle birlikte yağmur yağacağına inanırlardı. Altay ve Yakut şamanlar çakmak taşından

elde edilen ateşi kutlu sayar, Ateş ayini için çakmak taşı ve çelik kullanırlardı. Türkler Güneş'e ve ateşe ant içerdi. Güneş'in yüzündeki izdüşümü kutlu ateşti ve Güneş için yakılan ateşe "uluğ ott" adı verilirdi.

Ocak-Ateş ritüeli, şamanların yaptığı büyü bir işlemdir. Ateş ve duman kötü ruhları ve hastalıkları kovar, sağaltır. Anadolu'da tılsımlı muska yazan ve şifa veren kişilere "ocaklı" adı verilir ve ateş unsuru ile bağlantılı tütsü yakma geleneği hâlâ devam eder. Türkçe "alazlama" tabiri ateş kullanarak kötü ruhları kovmak demektir. (Alazlamak: Bir şeyin yüzünü ateşe tutmak, ateşten geçirmek demektir) Şamanlar yağlı bir paçavrayı tutuşturup "Alas, alas!" diye dolaştırır. Yakut Türkleri buna "Şaman kutlu ateş ile alazlıyor." derler. Ateşe karşı kötü söz söylemek, tükürmek, ateşle oynamak ve ateşi su unsuru ile söndürmek iyi sayılmazdı. Ateş, toprak unsuru ile söndürülürdü.

Şamanlar yeni yılı karşılamak için ateş yakarlar ve ateşe şöyle seslenirler: "Otuz dişli ateş anam, karanlık gecelerde bizi kötü ruhlardan koruyorsun. Orağa benzeyen hilal değişiyor, eski yıl gidiyor, yeni yıl geliyor. Ülger Yıldızı arkadaşın, bir tanrıdan fermanlısın." Şamanlar Ülker Takımyıldızı'nın konumuna göre yeni yılı karşılardı.

Ülker'in gündüz göğünde Güneş ile birlikte yükseldiği dönem, Türklerin kadim takvimlerinin başlangıcı sayılırdı. Türkler hâlâ bu yıldızı çok önemser ve her yıl mayıs ayında ateşler yakarak Hidrellez'i kutlarlar.

Şamanlar ateşin yalımına bakarak fal bakar, gelecekte haber verir. Ateşin ıslık çalarak yanması iyiye yorulmazdı. Türklerde ateşe bakıp kehanette bulunmak eski Arap kaynaklarında şu şekilde geçer: "Türkler kutlu saydıkları özel bir günde, hükümdarları için büyük bir ateş yakar. Bu ateşe kurban sunulur ve dua okunur. Ateşin alevlerine bakılarak kehanette bulunulur. Alevler yeşilimsi renkte olursa bereketli yağmurların olacağı ve iyi mahsul alınacağı, kırmızı renkte olursa savaş çıkacağı, sarı renkte olursa hastalık ve salgın olacağı, siyah olursa hükümdarın öleceği ya da uzak bir yolculuğa çıkacağı söylenir."

Eliade'nın tabiri ile "ateşin efendisi" olan şamanlar, sadece ateşe egemen değillerdir. İç ısılarını artırabilirler buna "mistik sıcaklık" denir. Aynı zamanda "ateşin ruhunu" da özümseyebilir ve şamanlık ederken ağız ve burunlarından ve bütün vücutlarından ateş püskürtebilirler. Şamanın Macarca adı "sıcaklık ve yakıcılık" anlamı taşıyan bir kökten türemiştir. Şamanın trans hâline geçmesi ve esrimesi bu mistik ısınma sayesinde olur.

Şamanlar göksel esrime için birtakım uyuşturucu bitkiler kullanır. Eliade "Uyuşturucu alan ısınır, narkotik sarhoşluk yakıcıdır." der. Orta Asya şamanları tütsü için "huş ağacı" dallarını kullanır. Huş ağacı dallarının kullanılmasındaki en önemli sebep, "amanita muscaria" adı verilen ve şamanların esrimesinde yardımcı olan, bir çeşit halüsinojen mantar türünün "kök ağacı" olmasından dolayıdır.

Şamanlar ateşi yaşayan bir varlık gibi görür ve onun doğumunu şöyle anlatır: "Ötüken anamızın tabanından peyda olmuşsun. Anamız ateş, senin baban sert çelik, anan çakmak taşı, ecdadın kara ağaçtır."

Bizans tarihî kaynaklarına göre İmparator Justinyen'in (527-565) gönderdiği elçilerin, Batı Göktürk kağanının sarayına geldiklerinde, hakanın onları iki ateş arasından geçirmeden huzuruna almadığı yazılıdır. Bunun nedeni ateşin kötü ruhlardan, kötü enerjilerden ve hastalıklardan arındırdığı ve temizlediği inancı idi.

Türk kozmoloji düşüncesinde su unsuru, maden unsuru ve ağaç unsuru gibi, ateş unsuru da Gök Tanrısı olarak kabul edilen Ejderha Takımyıldızı ile bağlantılıdır. Gerçek bağlamı unutulsa da Altay halkaları tarafından her yıl bahar mevsiminde tekrarlanan bu ritüel, ocakların ve ateşlerin yakılması ile kutlanır. Ateşlerin yakılması Tanrı ile insan arasındaki iletişimi sağlar. Dilekler, dualar ve kurban edilen hayvanın ruhu Tanrı'ya ateş ile iletir.

Türk İslam minyatürlerinde "cin" tasvirleri "ateş" unsuru ile ifade edilir. Cinlerin nar'dan yani ateşten yaratıldıkları düşünülür.

*Falname'de 5 tane cini gösteren alevli damla şeklinde tasvirler.
1610- 1630.*

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK KOZMOLOJİ VE MİTOLOJİSİNDE SU VE SU UNSURU

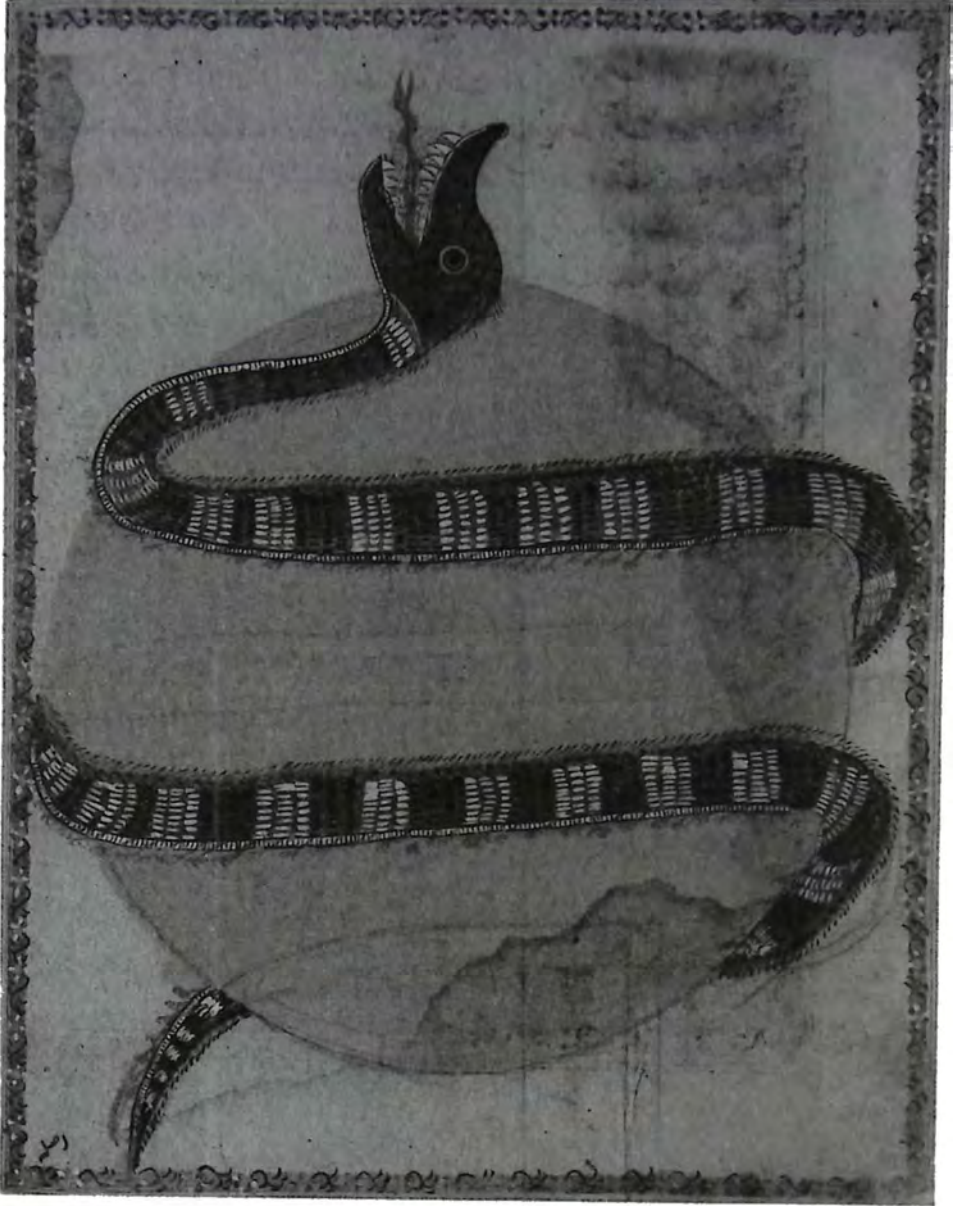
Su, kutsal ruhun ikametgâhı olarak görülür. Canlı varlıkları yaratma emrini ilk alan element, sudur. Pek çok eski kültür, yaşamın kökeninin sularda olduğuna ve sulardan doğduğuna inanır. *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde "Su, Allah'ın yüzünü, cemalini görmüştür." denir. Tevrat'ta yaratılış ile ilgili bölümde "Ve Allah'ın ruhu suların yüzü üzerinde hareket ediyordu." diye yazar.

Dünya mitolojilerinin birçoğu Evren'in, kaostan ve sulardan yaratıldığını anlatır. Fakat eskatoloji yani kıyamet mitlerinin birçoğunda dünyanın sonu da tufan yani su ile gelir. Bir Roma öğretisine göre, 7 gezegen Yengeç burcunda birleştğinde bir tufan olacaktır. Bu 7 gezegen Oğlak burcunda birleştiklerinde ise tüm evren bir ateşle yok olacaktır. Sayısız mitolojide yılanlar ve ejderhalar, suların bekçileridir. Ejderhalar suyun ruhudur. Denizler, göller ve ırmaklar; onların yaşam alanlarıdır. Yağmur yağdırır ve şimşekleri onlar gönderir.

Yengeç burcunu Ay yönetir ve Ay'ın da suları yönetmesinden dolayı, tufanı yaratan bir etkisi olduğu düşünülür. Eski mitlerde tufan, Ay Tanrısı ile ilişkilendirilmiştir.

Evren, ejderha demektir. Ejderhalar evreni ve kozmik suları ifade eder. Evren, sonsuz sulardan yaratılmıştır. Türkçe “yıl” dünyanın 365 günlük, tam döngüsünü ifade eder. Dolayısıyla evren ve yılan, sonsuz evren ve sonsuz suların sembolik ikonografisidir.

Sonsuz suları ve evreni sarmalayan, ağzından ateş çıkan yılan-ejder. (17th or 18th century manuscript copy of “The Book of Wonders of the Age”)

Türk kozmolojisinde su unsuru, Ay ve Merkür'ün konumlandırıldığı kuzey yönüne yerleştirilir ve Kara Yılan Takımyıldızı ile ilişkilendirilir. Su, dişil bir arketiptir. Ay, çekim etkisi ile dünyadaki suları yönetir. Merkür'e "Suv Yıldızı" adı verilir ve kara renk ile sembolize edilir.

Kozmolojik ikilik, ortada bir evren ağacı, ağacın üstünde üst âlemi sembolize eden kuş, ve ağacın altında alt âlemi sembolize eden yılan ile ifade edilir. Alt âlem su-yılan ve dişil, üst âlem, ateş-kuş ve erildir. Türk evren tasarımı tanrısal bölge olan gökyüzü; kuşlar, yer-sular ejderhalar, yılanlar, balıklar ve kurbağalar ile ifade edilir.

Türkler bazı unsurları tanımlarken başına "bengü" kelimesini ekler. Bengütaş, bengüağaç, bengüışık, bengüsü gibi. Unsurlar, can veren hayat kaynağı olarak düşünülür. Türk mitlerinde hayat suyu kavramı önemli bir yer tutar. Hayat suyu; süt, şarap, şerbet vb. semboller ile ifade edilir.

Bazı arkeologların fikrine göre AVAR, bazılarına göre HUN'lara ait olan Nagyszentmiklos Hazinesi 7-9.yy.

Hun ve Türk Mitolojisinde TURUL-TUĞRUL olarak bilinen, efsanevi "Güneş Kuşu" KULAKLI KARTAL, Başı Sağa dönüktür ve doğuya bakar. Kahramanın elinde Türk ant kadehi vardır. Türklerde ant kadehi, "erginlenme" ve "er olma" ile alakalı ritüellerde kullanılan bir metafordur. Hayat suyu ile bağlantılı ve yeniden doğuş sembolizmidir. Erkek figürü diğer elinde "hayat ağacı" ile bağlantılı bir ağaç dalı tutar. Mit ve masallardaki kahramanlar gibi, aradığı ölümsüzlük suyunu ve ölümsüzlük bitkisini bulmuş gibidir.

Türk ant kadehi, hayat suyu ile bağlantılı sonsuz yaşamı sembolize eden bir ikonografidir. Büyülü ve kutsal güçler hayat suyu adı altında kan, şarap, süt, şerbet gibi içeceklerde ikame eder. Kadehler, kâseler hayat suyu ile temsil edilen tanrısal kut ya da gücün toplandığı yerlerdir. Bunlar kendilerine sahip olan kahramanları "tanrı" yapar, onlara ölümsüzlük ve ebedî gençlik verir. Campbell'e göre 'kadeh" ya da "kâse" gökyüzünü, sonsuzluğu ve bir anlamda hâkimiyeti simgeler. (Campbell, 2003, s.415)

Sağ elleriyle ruhları simgeleyen kuş ve sol elleriyle ant kadehi tutan alp heykelleri. Ant kadehlerinin içinde, sonsuz yaşam sembolü "hayat suyu" bulunur.

Altay Türklerinin yaratılış mitolojisinde Tanrı Ülgen sonsuz sular üzerinde uçarken, Tanrıça Ak Ana kozmik sulardan çıkıp Ülgen'e yaratma ilhamını verir ve tekrar sulara döner. (Bazı versiyonlarda Kayra Kan olarak da geçer) Yaratılış sonsuz sularda başlar. Altay Türklerinin inancına göre, ışıktan bir kadın hayali şeklindedir.

Türk ikonografisinde Merkür, alaca ata binmiş bir binici figürü olarak tasvir edilir. Alaca atlar Merkür'ü simgeler ve sularda yaşayan ejder-aygırının soyundan gelir.

TULPAR, EJDER AYGIRI, ALACA-BENEKLİ AT

Yunan mitlerindeki karşılığı Pegasus'tur. Türk mitolojisinde uçan atlar "Tulpar" adıyla bilinir. Hatta sadece uçmakla kalmazlar. Bu atların, suda yüzebilmek için yüzgeçleri de vardır. Türklerde at ile ilgili efsaneler göl ve sular ile bağlantılıdır. Anlatılarda bu atların göllerden çıkıp geldiği söylenir. Tulpar'ın Kırgızistan'da TULPAR GÖLÜ adında bir gölden çıktığı rivayet edilir.

Asil Türk atları olan ak-boz at, alaca at ve kır at sulardan yaratılmıştır. Hızır, ölüme çare ararken, yolu Süt Gölü'ne düşer. Süt Gölü'nde havada uçmak için kanatlı, suda yüzmek için kürekli ejder-atların bulunduğunu görür. Uçan atlardan tutmak ister ama tutamaz. Göle şarap döker, sudan içen atlar sarhoş olur. Hızır bunlardan bir çiftini tutar, uçmasınlar diye kanatlarını kırar. Bunları çiftleştirir ve cins atlar bunlardan türer. Ejderha ve ondan türeyen atlar su elementiyile bağlantılıdır.

Campbell'a göre sonsuz sular ya da hayat suyu da evrenin simgesel döngüsünün merkezi olan galaktik merkezden çıkar. Bu merkezî kaynağın altında ejderha ya da kozmik yılan vardır. Hayat ağacı yani evren bu noktadan büyür. (Campbell, 2000, s.52)

Ejderhalar Türk masallarında hayat ağacındaki büyük hazinelerin bekçiliğini yapmak yanında bir memleketin suyunu sağlayan çeşmeyi de tutarlar. Her yıl ejderhaya bir kız götürülür. Kahraman, ejderhayı öldürerek hem kurbanı hem de memleket halkını sıkıntıdan kurtarır. Ejderhalar hazinelerin, hayat ağacının ve de hayat suyunun bekçiliğini yapar.

Altay mitlerinde hayat suyunun başını Ak-Sakallı-Tata adında yaşlı bir bilge bekler. Suyun başında da altın bir kâse durur ya da suyun başını bir ejderha bekler.

Yer altından çıkan suların, hastalıkları iyi ettiğine, insanları günahlarından arındırdığına ve kötü etkileri yok ettiğine inanılır. Türk folklorunda can suyu ya da abıhayat olarak söz edilir.

İskendername'de hayat suyunu bulan İskender, onu bir şişeye doldurup ağaca asar. Fakat suyu karga çalar. Çalarken de bir kısmını ağaca döker. Bu yüzden çam, servi gibi ağaçlar sonsuz hayatın sembolü sayılır ve kışın "ölmezler", yapraklarını dökmezler. Karga uzun, sonsuz hayatın sembolüdür.

Büyük İskender'i "Vak Vak Ağacı" ile konuşurken tasvir eden 14. yüzyıl Farsça el yazması minyatür.

Ulu Tanrıça'yla ya da su simgeçiliğiyle (hayat suyu) ilişkili olan ve ölümsüzlük kaynağıyla (hayat ağacı) özdeşleştirilen, tükenmez bereketin, mutlak gerçekliğin ve yaşamın simgesi olan ağaç, Türk mitlerinde de aynı özellik ve işlevlere sahiptir. Anlatılarda "Hayat Suyu" ve "Hayat Ağacı" motifi daima birlikte görülür.

Yakut mitlerindeki Kübey Hatun, doğum ile ilişkilidir ve ağaç tanrıçası olarak görülür. Yakut mitlerinde ilk insan olan Er-Sogotoh'u, onun doğurduğu söylenir. Er-Sogotoh'un gökyüzünde doğduğu söylenir. Hayat ağacının ve hayat suyunun göksel

izdüşümü Samanyolu'dur ve Türkler Samanyolu'na "Süt Ak Göl" ya da "Kuş Yolu" adını verir. *Er-Sogotoh Destanı*'nda da hayat ağacı, ruh kuşları ve Süt Denizi motifleri görülür. Mitolojinin bazı versiyonlarında hayat ağacının adı "Hakan Ağaç" olarak geçse de Er-Sogotoh ona Ağaç Hatun diye hitap eder. Bu ağacın 9 göğü delip geçtiği ve köklerinden ölümsüzlük veren hayat suyunun aktığı söylenir.

Kübey Hatun'un göğüslerinden hayat suyu düşüncesi ile bağlantılı süt akar. Alt tarafı ağaç kökleri gibidir. Ağaç, ana tanrıça arketipinin türevlerindendir. Ağaç kovukları kadının rahmini sembolize eder. Yakut mitlerindeki yaratılan ilk insan ve kahraman Er-Sogotoh'un diğer adı Ak-Oğlan'dır.

Göktürk mitlerinde dişil bir arketip olan Ak Geyik de sular-
dan doğar. Göktürklerle ilgili bir mitoloji de Göktürklerin atala-
rından birinin, (ki ataları kurttur) bir mağarada, ak geyik kılığına
giren bir deniz tanrıçası ile ilişkisi olduğu anlatılır. Göktürkler
nesillerinin kurttan geldiğini söylemekle beraber efsanelerinde
dişi geyik de rol oynar. Dişi geyik bir ilahedir ve vücudundaki
lekeler yıldız işaretleri olarak görülür. Türklerde Ak Geyik, su
tanrıçasıdır.

Mitlerin birçoğunda, dünyanın yaratılışı gibi sonu da sularla
gelir. Mitlerde "tufan" çoğunlukla ejderha ile ilişkilendirilir.
Eliade'ya göre kocaman bir ejderha görünümünde olan Yayık
"Tufan Prensi"dir. Evren ve insanlık nasıl sudan yaratılmışsa tu-
fan ile birlikte bir yok oluş ve yeniden yaratılış söz konusudur.
Tufan Ay'ın 3 gün gökyüzünde görünmediği günlerde olur. Bu-
nu yeni ay ile birlikte yeniden doğuş izler. Bu mitolojiler Ay ile
bağlantılı görülebilir. Ay suları yönetir.

Ejderha, balık, yılan gibi, yer altı ve denizler ile bağlantılı di-
ğer bir hayvan kurbağadır. Şamanların giysilerinde en alt kısım-
da yer alır. En üstte iki başlı kartal, ikisi arasında yeryüzü hay-
vanları vardır. Bu hayvanlar, üç kozmik bölgeyi gök, yer ve yer
altını ifade ederler.

Altay Türklerine ait takvimin ortasında iki balık ve merkezde
bir kurbağa ile kurbağanın sırtında sonsuz döngüyü ifade eden

hayat düğümü yer alır. Bu iki balık Türk kozmoloji düşüncesinde dünyayı ve evreni çevirdiği düşünülen iki ejderha ile özdeşdir. Ortadaki kurbağa ise Ay ile bağlantılıdır. Kurbağa, Eliade'ya göre Ay hayvanıdır. Kurbağa, Ay döngüsünü ve dolayısıyla Ay takvimini, bakınca sonsuzluk hissi veren düğüm ise yine Ay ve Ay'ın ritmik devrevi döngüsünü ifade eder.

Altay Türklerine ait takvim. Ortada Mircea Eliade'nın "Ay hayvanı" olarak gördüğü kurbağa ve kurbağanın üzerinde şifa ya da sonsuzluk düğümü. Kurbağa, Ay'ı ve suları ifade eder. Kurbağanın üstündeki sonsuzluk düğümü, şifa düğümü, hayat düğümü gibi çeşitli isimlerle anılan bu sembol, durmadan gökyüzünde doğan, büyüyen, küçülen, yok olup ölen ve tekrar doğan Ay döngüsünü ifade eder. Yer altı dünyası ile bağlantılı Abra ve Yutpa adı verilen iki balık, sonsuz okyanusu ve sonsuz suları ifade eder.

Kurbağa ikonografisini Türk-İslam dönemi tılsım benzeri bronz madalyonlarda da görebiliriz. Potanın tarafından derlenen Tuva söylencelerine göre, yeryüzü bir kurbağanın üzerinde durur. Anlatıya göre eski zamanlarda bu kurbağa kımıldamış ve Ulu Talay yani büyük deniz dalgalanmış ve tufan olmuş. Bu anlatıdan da anlaşılacağı gibi kurbağa sular ile ilişkilendirilen bir Ay hayvanıdır.

Türk Şahi Tigin Devleti Parası (7. yy.). Paranın üzerinde “Kurbağa Tılsımı” kullanılmış. Kurbağa stilize edilerek tamga hâline dönüştürülmüş. Üst tarafta Kün-Ay ikonografisi kullanılmış.

Yılanın Ay ve sular ile olan bağlantısı, derisini değiştirerek bir anlamda yeniden doğması sonsuz hayat düşüncesinin doğmasına neden olmuştur. Uygurlar su unsuru ile bağlantılı olan yılanı kurban edip, ejder resmi çizerek ve yada taşı kullanarak yağmur büyüsü yaparlar.

Türk Kozmoloji düşüncesinde dört yöne yerleştirilen denizler Ak Deniz, Kara Deniz, Gök Deniz ve Kızıl Deniz olarak renk sembolleri ile ifade edilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK KOZMOLOJİ VE MİTOLOJİSİNDE MADEN-METAL VE MADEN-METAL UNSURU

Dinler tarihi uzmanı Mircea Eliade'ya göre maden cevherleri, Toprak Ana'nın çocukları gibidir. (Eliade, 2002, s.67)

Arkaik dönemde madenlerin tıpkı embriyolar gibi Toprak Ana'nın rahminde büyüdüğü düşünülürdü. Bu madenler ikili mantık ve düşünce sistemine göre “eril” ve “dişil” olarak sınıflandırılmıştı.

Türkler altın, gümüş ve yeşim gibi maden isimlerini kadınlara, demir, çelik gibi isimleri ise erkeklere atfeder.

Türk kozmolojisinde maden unsuru her ne kadar dişil kabul edilen batı yönü, ak renk ve Venüs gezegeni ile ilişkilendirilse de Emel Esin, bu unsurun geleneksel bağlantısının birçok nedenden kaynaklanan değişiklikler gösterdiğini kaydeder.

Örneğin demir, eril bir metaldir ve siyah renginden dolayı bazen kuzey ve su unsuru ile, bazen de güney, ateş unsuru ve savaş gezegeni Mars ile ilişkilendirilir. Mars ile olan alakası demirden yapılmış savaş silahlarından dolayıdır. “Maden unsuru” olan demir, işlenirken diğer üç unsur olan hava, su ve ateş yardımıyla vücuda gelir.

Türkler değerli taşlar ve madenlerin, gökyüzüyle bağlantılı olduğunu düşünürler. Kaşgari, gökyüzünün turkuaz ve yeşim taşından oluştuğunu yazar. Kutup Yıldızı'na Altın Kazık ya da Demir Kazık denir. Türkler Venüs'e Altın Yıldız ya da Altın

Ana adını verir ve batı yönüne konumlandırırlar. Tanrı Ülgen'in Altın Dağ'da altın bir tahtta oturduğu söylenir. Tanrı Ülgen'in kuşu olan kartal, "Altın Güneş Kuşu" olarak bilinir.

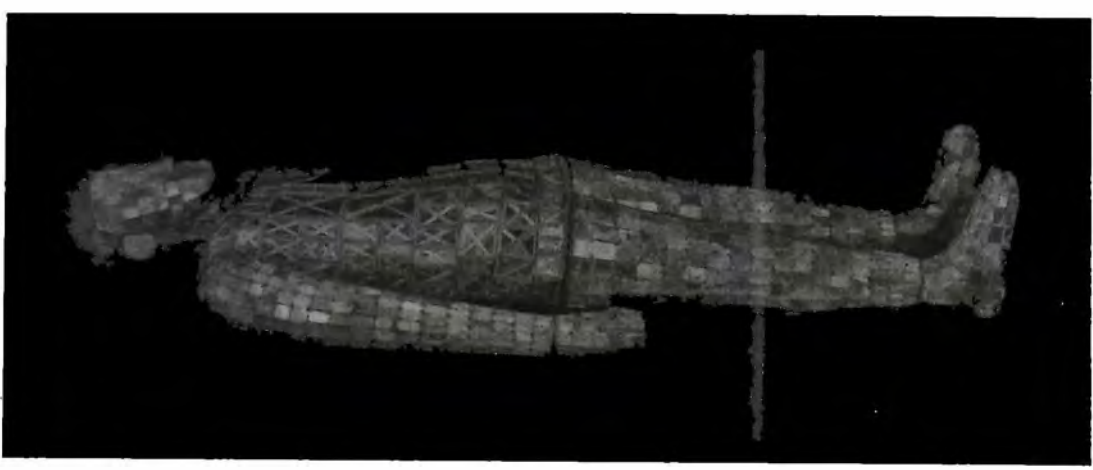
Altın, gökyüzü ile bağlantılı, üreme ile alakalı, yaratılışı başlatan, sihirli tanrısal bir elementtir. Dokuz Oğuzların mitolojisinde gökten inen altın ışık, bir çam ağacının üzerine düşer ve Uygur Türklerinin ataları olan 5 çocuk, bu ağacın kovuğunda yaratılır.

"Kızıl Elma" ya da "Altın Elma" kavramı, Türk mitolojisinde önemli bir yere sahiptir. "Kızıl" sözcüğü altın anlamındadır. Altın ve küre, hakanlara ait bir semboldür ve Tanrı'nın alegorisidir. Altın, madenlerin en kamili; küre ise cisimlerin en kusursuz olanıdır. Altın Elma "dünya hâkimiyetini" sembolize eder.

Türk kozmolojisinde Güneş altın, Ay gümüş ile ilişkilidir. Gümüş elementi ak renginden dolayı Ana Tanrıça'yla alakalı, dişil bir arketiptir. (Fakat Ay hem eril hem de dişil özelliğe sahiptir. Bundan dolayı Türkler Ay'ı Eril bir ifade olan "Ay Dede" tabiri ile de çağırır) Tanrıça Umay Ana'nın gümüş saçlı güzel bir kadın olduğu düşünülür. Tanrıça Ayzıt'ın gökten gümüş tüylü bir kısrak suretinde indiği söylenir.

Prototürk olarak kabul edilen Chou Dönemi'nde (MÖ1000) altın ve yeşim taşı gibi ilahi sayılan madenler, mezarlara konurdu. Altın ve yeşim taşı karışımının ölümsüzlük iksiri olduğu düşünülürdü. Hükümdarlık ve güç sembolü olan yeşim taşı, her yerde deva sayılır ve şifa için yutulurdu. Ruhların besini olduğu söylenen yeşim taşı, simyada önemli bir malzemedir ve ölüm ritüellerinde özel bir yere sahiptir.

Çinli simyacı Ko-Hung "Cesedin 9 açıklığına altın ve yeşim taşı konduğunda, çürüme önlenir." diye ifade eder. 5. yüzyıla ait bir metinde, "Mezarda bulunan bir ceset, canlı gibi duruyorsa, bedeninin içinde ve dışında, çok miktarda altın ve yeşim taşı var demektir." yazar.

Çin Han Hanedanlığına ait yeşim taşı ve altın ile kaplı cesetler (MÖ 206).

Thierry Zarcone, “Yeşimtaşı (Jade) Yolu” (La Route Du Jade) kitabında, Yeşim Taşı Yolu’nun İpek Yolu’nun atası olduğunu belgeleriyle gözler önüne sunar. “Yeşim taşı, Çin’in batı bölgelerinden biri olan Sincan bölgesinde yer almaktadır. Uyğurların özerk bölgesidir. Bu yol aslında yeşim taşı ve kıymetli taşların taşındığı katır kervanları tarafından kullanılan basit bir yoldu.” ifadesini kullanır.

Özellikle Hotan, Yarkent ve Kaşgar bölgesinde önemli yeşim taşı kaynakları bulunur. Zarcone’a göre su buharında pişmiş kestane renginde, horozibiği renginde, zeytuni yeşil, mavi, açık yeşil, kâğıt rengi ve yağ beyazı gibi farklı renklerde yeşim taşları vardır. Özellikle Kulan dağlarından Hotan nehirlerine inen ve akarsularda aşınıp oval biçim alan beyaz yeşim taşları kıymetli olanlardır. Yazın güneş ışığı altında kuruyup rüzgârla aşınan taşların bir kısmı “kızıl armut kabuğu” rengini almış. Yeşim taşı-

na aldığı renklere göre değer biçilirmiş. Yeşim taşının nehir kaynaklarından toplandığı gibi, Yarkent'te olduğu gibi dağların dik yamaçlarından çekiçlerle kırılarak toplandığı da olurmuş.

Yeşim taşından yapılmış, 12 dilimli Bektaşî tılsımı (15. yy.).

Kaşgarlı Mahmut, *Dîvân-ı Lugâti't-Türk*'te yeşim taşından şöyle bahseder:

Kaş öküz “Xotan şehrinin iki yanından akan iki deredir. Birine Ürüng kaş öküz” denir, temiz beyaz taş burada bulunur; dere, adını bu taştan almıştır. Birisine “Karakaş öküz” derler, temiz siyah taş burada bulunur. Bu taş, bütün dünyada ancak burada bulunmaktadır.

Tanımladığı nehirler Hotan şehrindeki Yürüngkaş ve Karakaş nehirleridir. Yürüng ya da Ürüng “beyaz” anlamında, Kaş “taş” anlamında, Öküz “nehir kaynağı” ve “su kaynağı” anlamında kullanılır.

Türk söylence kültüründe yeşim taşının, tılsımlı özelliklere sahip büyümlü bir taş olduğuna inanılır. Türk lehçelerinde; cada, yad, yada, sata, yay, cad taşı olarak anılır. Meteorolojik olaylara hâkim olduğu ve yağmur yağdırdığı düşünülen bu taş, jade yani yeşim taşıdır. Çağatay Türkleri cada taşına yeşim taşı adını verir. Cada taşının “yay” kelimesi ile bağlantısı önemlidir. “Yay taşı”, Türk mitolojisinde “Yayık Han” olarak bilinen Ejderha Takımyıldızı’nı ifade eder ve Ay ile de ilişkilidir. İkisi de yani Ay ve ejderha, yağmurlar ile alakalıdır ve suları yönetir.

Türk mitolojisinde ejderhalar kozmik okyanusun yani suların içinde yüzer ve hayat ağaçlardaki altın elmaların, değerli mücevher ve incilerin bekçiliğini yapar. Ejderhanın sahip olduğu bu taş, yeşim taşı olarak da düşünülür.

Uygur Türklerine ait bir su ejderi. Bahar mevsiminde kanatlanmış ve uçmak üzere. (Bezeklik Mağarası Turfan 8-9. yy.)

Türk kozmoloji düşüncesinde sonsuz sularda yaşayan ejderhanın, değerli mücevherlere ve çintemaniye sahip olduğu düşünülür. Ejderhanın kanatlanarak uçmaya başladığı dönemde, şimşeklerle birlikte bahar yağmurlarını yağdırdığına inanılır. Yeşim taşının bu büyü gücü onu çintemani ile de özdeşleştirir. Çintemani ikonografisinin etrafında görülen bulutlar, yağmur bulutlarıdır. Dalga motifleri ise “sonsuz suları” ve ejderhanın ağzından çıktığı düşünülen “şimşekleri” sembolize eder.

Türkler bahar mevsiminde, tam da Ejderha Takımyıldızı’nın gece ufkunda yükseldiği zamanda, cada taşı olarak bilinen yeşim

taşı, kurban kanı ve ejder tasvirleri ile “yağmur ayini” yaparlardı. Uygurlar sularla bağlantılı olan yılanı kurban edip, ejder resmi çizerek ve cada taşı kullanarak yağmur büyüsü yaparlardı. “Yağmur taşı” olarak da bilinen bu taş, “yadaçı” adı verilen şamanlar tarafından kullanılırdı.

Yağmur taşı, çok eski devirlerden beri Türklerin elinde olmuştur. Bu taşta olan inanç, tüm Ural-Altay kavimlerinde de görülmektedir. Bir söylenceye göre büyük Türk Tanrısı, Türklerin cediti âlâsına yada (yahut cada, yat) denilen sihirli bir taş armağan etmiştir. Türkler bu taşı kullanarak istediği zaman yağmur, kar, dolu yağdırıp fırtına çıkartabilir. Bu taş her devirde Türk şamanların ya da yadaçıların ve büyük Türk komutanlarının elinde bulunmuştur. Şamanlara göre, zamanımızda da büyük şamanlar ve yadaçılar bu taşta sahiptir.

Şamanların sahip olduğu sihirli taşlar; nur, içsel ışık ve aydınlanmanın katılaşmış ve kristalleşmiş şeklidir.

Göktürk Dönemi mitlerinde, adı “Türk” olan ve kendi ismini millete armağan eden kozmik kağan, “cada” taşıyla yağmur yağdırabiliyordu. Uygur Türklerinin türeyiş mitolojisinde, yağmur yağdırdığı düşünülen büyülü yeşim taşına sahip olan Bügü Kağan’ın çevre ülkelere seferler düzenleyerek zafer kazandığı anlatılır.

Bügü Kağan bir gün uykusundayken beyazlar giymiş yaşlı bir adam gelir. Ona elinde tuttuğu çam kozalağı büyüklüğünde yeşim taşını verir. “Bu taşı muhafaza edersen dünyanın dört bir yanına hâkim olursun.” der. Bunun üzerine Bügü Kağan, ordusunu toplar ve batı tarafına sefere çıkar. Bügü Kağan’ın orduları dört bir tarafa yayılır ve pek çok ülke fetheder.

Doğu Türkistan Hotan Müzesi'ndeki yeşim taşı kayası.

Efsanenin başka bir versiyonunda ise gökten inen nur sütunu yeryüzünde taşlaşarak yeşim taşından bir kaya vücuda getirir. Bu kayaya Kutlu Dağ adı verilir. Bir gün beyaz giyimli, ak sakallı bir ihtiyar Bügü Kağan'ın rüyasına girerek bu kayaya saygı gösterdikleri sürece Oğuzların büyük bir devlet hâlinde yaşayacaklarını söyler.

Bu gizemli ve büyülu taş ile ilgili en güzel görsel kaynak, birbirlerine sürekli rakip olan, Turanlılar ve İranlıların savaşını gösteren minyatürlerden biridir. Minyatürde Bazur adlı bir büyücü ya da şaman, bir dağın tepesine tırmanıyor ve İran askerlerini saran bir kar fırtınası yaratıyor. (Abu'l Qasim Firdausi, 935–1020)

Cada taşıyla ilgili bilgi veren Kaşgarlı Mahmut 11. yüzyılda yazdığı *Dîvân-u Lugâti't Türk* adlı eserinde, kar yağdırıldığını kendi gözleriyle gördüğünü söyler.

“Yat bir nevi kahinliktir. Özel taşlarla yapılır. Bu şekilde yağmur ve kar yağdırılır, rüzgâr estirilir. Bu usul, Türkler arasında tanınmış bir şeydir. Ben bunu Yağma ülkesinde gördüm. Orada bir yangın çıkmıştı; mevsim yazdı. Bu suretle kar yağdırılırdı ve Ulu Tanrı'nın izniyle yangın söndürüldü.”

Firdevsi'nin *Şahname*'sinde, cada taşının sihirli bir taş olduğundan bahsedilir. Yadacılığın, cadılık olduğu söylenir. Bu bağlamda Türkçe "cadı" kelimesinin de "cada" kelimesinden geldiği düşünülebilir. (İsmet Zeki Eyüboğlu "Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü" eserinde "Cadı" kelimesinin Farsça "Cadu" kelimesinden geldiğini söyler) Cengiz Han'ın oğlu Tuluy Han zamanında, Cadacıların yağmur yağdırarak Hitay askerinin perişan olduğu da yazılıdır.

13. yüzyılda yaşamış bir yazar, yağmur taşı hakkında şu bilgiyi aktarır: "Yağmur taşı yumuşak, büyük bir kuş yumurtası büyüklüğünde olup üç türlüdür. Bu taş hakkında muhtelif fikirler vardır. Bazılarının zannına göre bu taş, Çin'in doğu sınırlarında bulunan madenlerden hasıl olmaktadır. Başka bir görüşe göre bu taş, Çin'in serhaddindeki sürhab adlı kırmızı kanatlı büyük bir su kuşunun mahsulüdür."

Yakutlar yada taşına "sata" derler. Bu taş Yakutlara göre at, inek, ayı, kurt gibi hayvanların midesinde bulunur. En kuvvetli sata taşı, kurdun karnından çıkarılır. Altay Türklerinde yadacı, bu taş ile yağmur, kar, dolu yağdırır ve fırtına çıkarır. Yada taşı daima rüzgâr esen dağlarda bulunur. Kırgızların inanışlarına göre, cada taşı koyun karnındadır. Bu taşla yazın kar yağdırmak mümkündür.

Kazvini'nin aktarımına göre, Türk diyarındaki bir dağ üzerinden geçen koyunların tırnakları taşlara vurup yağmur yağdırmasın diye ayakları yünle sarılıp bağlanırmış. Bu muhtemelen "cada taşı" yani yağmur taşı ile ilgili bir inanıştır. Türklerdeki taş ile ilgili bir başka ilginç inanış, şaman olacak kişinin tanrılar tarafından başına gökyüzünden bir taş atılarak seçilmesidir. Ya da içinde bu sihirli taşlardan bulunan, Tarasun adı verilen içki-den içen normal bir insan şamanik güçler kazanabilir. Bu inanç ozanlık geleneğindeki "bade içmek" düşüncesi ile devam eder.

Kozmolojik taşlardan biri de Bektaşilerin kullandığı "teslim taşı"dır. Bu taş 12 bölümlüdür ve 12 takımyıldızı ifade eder. Türk dinî sembolizmi ile alakalı teslim taşı, yeşim taşı inancı ile bağlantılıdır.

Bektaşî babası (19.yy.).

Yeşim taşı Maya kültüründe de özel bir yere sahipti. Evrenin ve yaratılışın kaynağı olarak görülürdü. Maya mitolojisine göre Tanrı, dünyanın yaratılışı sırasında 3 yeşim taşını yeryüzüne yerleştirdi. Maya liderleri ve aristokratları tarafından kullanılan bu taşın, saydam su yeşili olanları tercih edilirdi. Karakteristik su yeşili renginden dolayı yaşam, doğurganlık, güç, üreme ile ilişkiliydi. Sular ve topraktaki verimliliği simgelerdi.

Bununla birlikte hastalıkları sağalttığı düşünülür ve cenaze törenlerinde birtakım ritüellerde de kullanılırdı. Asiller mezarlara yeşim taşından yapılmış aksesuarlar ile gömülür, ölüm maskeleri yeşim taşından yapılırdı. Ayrıca ölümlerin ağızlarına sonsuz yaşam temennisi ile yeşim taşı konurdu.

Meksika'da bulunan Kral Pakal'e ait yeşim taşından yapılmış ölüm maskesi.

Arkaik insan bilincindeki her sıçrayış, bir mit yaratır. Ateşin keşfi, tekerleğin keşfi, atın ehlileştirilmesi, demirin keşfi ve işlenmesi, yeni bir çağ açar. İnsanın vizyonu ve bilgisi artar. Bu keşif ve buluşlar, hikâyesiyle birlikte gelir. Bir çömlek ustasının toprağa şekil vermesi, insanın nasıl yaratıldığına dair ilham kaynağı olur. İlk yaratısından sonra, bu insanlar kutsanır. Çünkü maddenin şeklini değiştiren ilk odur.

Eski Türklerde demirciler büyüsel ve dinsel kutsallığı olan insanlardır. Onlar maddeyi değiştiren ve mükemmelleştiren in-

sanlardır. Bir Yakut atasözü “Demirciler ve şamanlar aynı yuvadandır.” der. Şamanlar ateşin efendileri olarak da bilinir. Demirin ateş ile olan bağı ve şamanların bunlara olan hâkimiyeti sıradan insan için büyüdür. Türk-Tatar ve Moğol halklarında demirciler kahramanlarla, ozanlarla ve şairler ile bir tutulur. Onlar aynı zamanda şifacı, bakıcı (falcı) ve müzisyendirler. Büyücede, şamanda ve demircide ortak olan, “ateşe hâkim olma” yetisidir. *Şehname*’de de Türkler, elleri, kolları, bacakları, bütün vücutları ve elbiseleri demirden olan bir millet olarak tarif edilir.

Bilinen ilk demir, göktaşı demiridir. Bu taşlar gökten geldiği için ayrı bir gizem ve kutsallık taşır. Gökten düşen ya da Ana Tanrıça olarak kabul edilen yeryüzünün rahminden çıkarılan madenler, her biçimde büyü güçlerle yüklüdür. Madenler bu döl yatağından çıkarılır. Yıldırımlar ve yıldırım taşları Gök-tanrı’nın silahı olarak düşünülür. Demir anlamı taşıyan en eski sözcük, “gök” ve “ateş” piktogramlarından oluşan, Sümer dilinde “An-Bar”dır. Bu sözcük “Gök-metal” ya da “Yıldız-metal” biçiminde çevrilir.

Türkler yağmur taşı gibi gök demirinin de şimşek ve yağmurlarla birlikte, Ejderha Tanrısı tarafından gökten indirildiğini düşünürlerdi. Ejderha Takımyıldızı ile ilintili görülen kılıçlar, iki ağızlı koş kılıç yani “Zülfikar” şeklinde yapılıyordu.

Ejderha Kılıcı savaş gezegeni Mars’ın kılıcı olarak da bilinirdi. Hsiung-nularda Gök Tanrısı ejderha şeklindeydi. Ejderha Gök Tanrısı’nın ve Mars gezegeninin yersel izdüşümü olan ve atalar tapınağı olarak kabul edilen mağarada, “Göksel Kılıç” üzerine ant içme töreni yapılırdı. Oğuzlarda da ant içme töreninde Mars gezegeni ve göksel kılıç simgeleri birlikte kullanılmaktaydı.

Mars, silahlı bir alp olarak tasvir edilirdi. Mars ile özdeşleştirilen Mars’ın Kılıcı efsanesi, Türklerde de vardı ve bir alp-tanrı ile özdeşleştiriliyordu. Mars ve Mars’ın kılıcı Yakın Doğu’da da Türklerle ilgili sayılmakta ve Kazvini şöyle demektedir: “Türkler savaşı iyi bilir. Bu Merih’in sıfatıdır ve Merih onların sahibidir.” Ünlü Yunan Astronom Batlamyus, dünyayı 7 iklim-

bölgeye ayırıyor ve 3. iklimi Mars ve Türk diyarı ile bağdaştırıyordu.

Meteor demirini ilk işleyen topluluklardan biri Prototürk Choulardı (MÖ 1000). Demirciler demiri işleyen ve göçebe olan kimselerdi. Çünkü demir bulmak ve işlemek için sürekli yer değiştirmek zorunda kalmışlardı. Dolayısıyla demirle ilgili ayin, ritüel ve mitolojileri de yayan kişiler hâline gelmişlerdi.

Demir bıçaklar kötü ruhları uzaklaştırır. Gece kabuslardan korunmak için demir kullanılır. Türk kültüründe ceset üzerine demir koyma âdeti, eski Türk mitlerine dayanır. Yer altı tanrısı Erlik Han, demirden korkar ve ölen kişinin ruhunu ele geçiremez. Yeni doğum yapmış kadınları al basmasından ve al karısından korumak için yastığının altına demir bıçak makas vs. konur. Demirciler özel insanlardır. Demirci aletleri de kutsal alana aittir. Çekiç, körük ve örs üçlüsü canlı mucizevi varlıklar olarak görülür. Fanilere göre demirci aynı zamanda rahip ve sağaltıcıdır.

Anadolu'da hâlâ devam eden “kurşun dökme” âdeti Demir Çağı ritüelleri ile bağlantılı güzel bir gelenektir. Demonları, kötü varlıkları kovmak, ruhu temizlemek ve arındırmak için yapılır. Demir günümüzde bile halkın bilincinde doğaüstü güçlere sahiptir ve “bıçak” büyüde ön sıralardadır. Türkler bıçağa tükürmeden birbirlerine vermezler ve doğrudan elden ele almazlar.

Sevgili Eliade'ya göre “dökümcülük” ve “büyücülük” arasındaki ilişkiler Asya halk kültürlerinde hâlâ geçerlidir. Madenleri işleyen kişiler gizemli ve tehlikeli güçlerle temasa geçebilir. Demirciler dünyanın her yerinde itibar görür. Demirde o kadar çok büyü ve gizemli güç vardır ki onu biçimlendiren kişi de doğal olarak tehlikeli, korkulan, itibar gören ve evrendeki tüm sırları bilen kişi olarak görülür. (Eliade, 2000, s.86-87)

Mitolojilerde adı geçen “Kozmik Demirciler” yaratılışı tamamlar. Bunlar kahraman arketipi ile bağlantılı uygarlaştırıcı figürlerdir. Dünyayı düzenler, kültürü yerleştirir, değişim ve dönüşüm sürecini başlatırlar. Yeniden doğuş ve türeyiş ile ilgili kavramlar onlarla bağlantılıdır.

Göğün çivisi sayılan ve evreni bir arada tutan Demir Kazık ya da Demir Ağaç Yıldızı'nı, bir demirci şaman demiri eriterek oraya sabitlemiştir.

Demir, türeyiş mitlerinde önemli bir metafor olarak da karşımıza çıkar. Göktürklerin kuruluş ile ilgili söylencelerinde, *Ergenekon Destanı* bu bağlamda önemlidir. Ergenekon adı verilen demirden dağ, bir demirci tarafından ve yine demirci aletleri kullanılarak eritilir. Esir olan Türkler böylece özgürlüklerine kavuşur ve yeni bir devlet kurar.

Demir, inisiyasyon ile ilgili ritüellerde büyük rol oynar. Demirin ateşte eritilerek farklı bir biçimde yeniden yaratılması ve ona şekil verilmesi, erginlenme ile ilgili söylencelere de ilham olmuştur. Ateşin erginleyici bir sınav olması, temizleme ve dönüşüm aracı olarak görülmesi, mitsel-ritüel senaryonun bir parçasıdır.

Türk mitlerinde kahramanlar demir gagalı, demir tüylü ve demir pençeli bir demir kartal tarafından erginlenir.

Yakut Türklerine ait bir anlatıda gagası, pençeleri ve tüyleri demirden olan mitolojik bir “demir kartal”, şamanın bedenini alır, yer altına götürürmüş. Şamanın bedeni “demir kartal”, tarafından parçalanır ve kötü ruhlar tarafından yenirmiş. Daha sonra demir kartal şamanın kemiklerini bir araya toplar ve yeniden et ile kaplarmış. Ölüm-yeniden doğuş ve erginlenme teması ile ilişkilendirilebilecek bir mit.

“Demir” motifi Türklere ait *Er Töştük Destanı*'nda da vardır. Er Töştük, kartal tarafından yutulur. Kartalın içinde kuvvetlenir, kemikleri çelik gibi sağlam hâle gelerek inisiye olur, yani “erginlenerek er” olur. Kartal Ana ve demir kartal şamanların atasıdır ve onların da ruhsal tekamülüne yardım eder.

Erlik Han'ın Yakut mitlerindeki karşılığı olan Kuday Maksin yer altı dünyasının ilk demircisidir. Demir parçaları ile çevrili bir evde oturur. Demirciler bu mesleği ondan almıştır. Ünlü bir usta demircidir. Kahramanların kırılan ve kesilen kol ve bacaklarını o onarır. Şamanların sırra erme ve erginlenme törenlerinde rol alır. Onların ruhlarına demire olduğu gibi su verir.

Erlik ve diğ er yer altı varlıkları şaman efsanelerinde çoğ u zaman demir kollu, demir tırnaklı ve bazen de demir vücutlu olarak betimlenir. Erlik'in demir başlı 7 ya da 9 oğ lu vardır. Türk mitolojisinde adı geçen, al bastıların başının baştan aşıağı demir giyimli bir erkek olduğu düşünülür.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRK KOZMOLOJİ VE MİTOLOJİSİNDE TOPRAK VE TOPRAK UNSURU

Dünya mitolojilerinde ve dinlerinde sayılamayacak kadar çok “Toprak Ana” imgesine rastlanır. Toprak tüm varlıkları doğuran, canlıları doyuran ve öldüklerinde onları tekrar bağrına basıp içine alandır. Mağaralar Toprak Ana’nın rahmidir. Yaratılış mitolojilerinde insanların embriyolar hâlinde Toprak Ana’nın yarık-larında oluştuğuna ve doğduğuna inanılır.

Toprak, anadır; toprak, sevgilidir. Toprak, mistik olarak kadın ile özdeşleştirilir. Kadının doğurganlığı ve bir canlı dünyaya getirmesi, bitkilerin kadın tarafından keşfedilmesi ve yetiştirilmesi “anaerkillik” kavramının oluşmasında önemli işlevlerdir.

Türklerin en temel kozmolojisi gök ve yer-su ikiliğidir. Türkçedeki “kara yer” tabiri tamamen bu ikilik ile alakalıdır. Gök ak, yer kara renk sembolizmi ile ifade edilir. Aynı şekilde gök eril, yer dişil kabul edilir. Kara, karanlık ve karı kelimelerinin etimolojik bağı açıkça görülür. Çünkü “Kara” ve “Yer” kelimeleri de toprak parçası anlamındadır ve “Karı” şekline dönüşmüştür.

Türk mitolojisinde Toprak Ana, “Tanrıça Ötüken”dir. Yeryüzü, “Yer-Ana’nın sekiz köşeli sarı göbeği” olarak tasvir edilir. Toprak unsurunun göksel arketipi Satürn gezegenidir. Satürn “Yer Tanrı Kağanı” olarak isimlendirilir, sarı ve kara renk sembolizmi ile ifade edilir.

Ötüken kelimesinin bir şaman ismi olan “Utagan” kelimesinden turediği ve bu kelimenin Türkçe “döl yatağı” anlamına geldiği düşünülür. Ötüken-İtügen, hayvanları ve toprak ile ilgili tüm ürünleri koruyan bir tanrıçadır. Aslında Yer Tanrıçası ile doğum ve üretim arasındaki bağ neredeyse evrenseldir.

Toprak Ana 8 köşeli veya dört köşeli bir kadın ruhu olarak

düşünülmüştür. Yakut Türklerine göre, yeryüzünün ortası “yer ananın sarı göbeği” yada “yer ananın gümüş göbeği” olarak tasvir edilir. Türklerde Satürn gezegeni toprak yultuz olarak bilinir ve sarı rengi yer ananın göbeği sayılan dünyanın merkezini sembolize eder. Uygurlarda yer simgesi dört köşe idi.

Jung’a göre dişil olarak düşünülen Toprak Ana “Ana Tanrıça” arketipidir ve dört köşeyle temsil edilir. Yer Ana (Ana Tanrıça), dört yön ile bağlantılı, dört unsur, dört renk, dört kapı ile simgelenir. (Jung, 2002, s.72)

Türkler toprak için boğa kurban eder. Kurban ritüelinden önce sekiz köşeli, sarı göbekli, Ana Hatun’dan izin alınır. Türk kozmolojisine göre sekiz köşe, sekiz yöndür. Dualar eşliğinde sekiz yön ve bu yönleri temsil eden ruhlar kutsanır. Boğa, kara ve sarı renginden dolayı toprağı sembolize eder.

Türk mitolojisinde Tanrı Ülgen, aşağı sulara bakar, “Yaratıl-sın yer.” der. Bu şekilde sulardan toprak çıkar ve yer yaratılır. Potanın’ın derlediğı Altay yaratılış mitolojisinde ise Tanrı; insanın etini topraktan, kemiklerini taştan yaratır.

Türk Memluklu yaratılış destanında insanın yaratılışı, toprak unsuru ve su unsurunun birlikteliğı ile gerçekleşir.

İnsanın yaratılmasından önce korkunç bir tufan olduğunu, şiddetli yağmurların yağdığını ve seller ile birlikte toprağın da mağara içlerine kadar sürüklendiğini anlatır. Diğer tüm dünya mitlerinde olduğu gibi bu türeyiş destanı da büyük bir tufandan sonra olur. Mağaranın içindeki yarıklar insan şeklindedir ve sel ile birlikte sürüklenen çamurlar bu kalıplarda şekillenir. Mağara kolektif hafızada yaratılış ve yeniden doğuş ile alakalıdır. Toprak ve mağara “Ana Tanrıça” arketipinin türevlerindendir. Ana Tanrıça’nın rahmini sembolize eder. Mitolojilerde suların mağaranın içine girmesi suyun dölleyici özelliğinden kaynaklanır. Sular Ana Tanrıça’nın rahmini sembolize eden mağaraya girer ve yaratılış bu şekilde başlar.

Güneş Yengeç burcuna geldiğı zaman hava ısınır ve mağara-daki bu insan kalıbını pişirir. İlk insan Ay-Ata adını alır. Türk-çedeki Ay-Baba ya da Ay-Dede tabirleri Ay’ın bu yaratıcı özel-

liğinden dolayı verilmiştir. Ay bilindiği gibi su unsuru ile alakalıdır ve astrolojide Yengeç burcunu yönetir.

Mitolojide Güneş, Başak burcuna geçtiği zaman, yine mağaranın içinde, insan şeklindeki yarığa dolmuş olan toprağı pişirir. Ay-Va adı verilen dişi bu şekilde oluşur. Doğurganlık ve hasat ile ilgili tanrıçaların Başak burcu ile ilgili oldukları bilinir. Bunlardan en önemlisi Demeter'dir. Demeter, tarım ile ilişkilendirilen bolluk ve bereket tanrıçasıdır. Başak burcunun unsuru topraktır.

İnsanların toprak tarafından doğurulması evrensel bir inançtır. Çocukların, toprağın, mağaraların, yarıkların, çatlakların, bataklıkların derinliklerinden doğduğuna ya da geldiğine inanılmaktadır.

Göktürkler ile ilgili türeyiş mitolojisinde, "bataklık" ve "mağara" motifi kullanılır. Göktürkler, eski Hunların soylarından gelirler ve onların bir koludurlar. Kendileri ise, A-şi-na adlı bir aileden türemişlerdir. Sonradan çoğalarak, ayrı oymaklar hâlinde yaşamaya başladılar. Daha sonra Lin adını taşıyan bir memleket tarafından mağlup edildiler. Mağlubiyetten sonra Göktürkler, bu memleket tarafından soyca öldürüldüler.

Tamamen öldürülen Göktürkler içinde, yalnızca on yaşında bir çocuk kalmıştı. Lin memleketinin askerleri, çocuğun çok küçük olduğunu görünce ona acımışlar ve onu öldürmemişlerdi. Yalnızca çocuğun ayaklarını kesmişler ve bir bataklık içindeki otlar arasında bırakarak gitmişlerdi.

Bu sırada çocuğun etrafında bir dişi kurt peyda oldu ve ona et vererek çocuğu besledi. Göktürkleri mağlup eden ve hepsini kılıktan geçiren Lin memleketinin kralı, bu çocuğun hâlâ yaşadığını duydu ve onun da öldürülmesi için askerlerini gönderdi. Çocuğu öldürmek için gelen askerler, kurtla çocuğu yan yana gördüler. Askerler kurdu öldürmek istediler. Fakat kurt onları görünce hemen kaçtı ve Kao-ch-'ang (Turfan) memleketinin kuzeyindeki dağa gitti. Bu dağda derin bir mağara vardı. Kurt, kaçarak bu mağaranın içine girdi ve orada on tane çocuk doğurdu.

Zamanla bu on çocuk büyüdüler ve dışarıdan kızlar getirerek

onlarla evlendiler. Bu suretle evlendikleri kızlar gebe kaldı ve bunların her birinden de bir soy türedi. Göktürk Devleti'nin kurucusu olan A-şı-na ailesi de bu On-Boy'dan biridir.

Eski Türk kozmoloji düşüncesinde “kaplumbağa” uzun ömür ve bilgelik gibi meziyetleri simgelediği gibi, “toprak” unsurunu da sembolize eder. Yeryüzü, kaplumbağa ile özdeşleştirilir. “Kara kaplumbağası” terimi yeryüzü ve toprak ile bağını simgeler. Göktürlere ait bengutaşları kaplumbağa taşır. Kaplumbağa kaidesi üzerine yerleştirilen bu yazılı sütunların tepesinde, gökyüzü ve su unsuru ile özdeşleştirilen kurt-ejderha figürleri bulunur. Toprak ve su iki zıt ve fakat birbirini tamamlayan elementtir. Yaratılışın iki önemli unsurudur. *Bugut Yazıtı*, *Bilge Kağan Yazıtı* kaplumbağa kaidesi üzerine yerleştirilmiştir. Tepelerinde yaratılışın da simgesi olan kurt ejder ve ejderha figürleri bulunur.

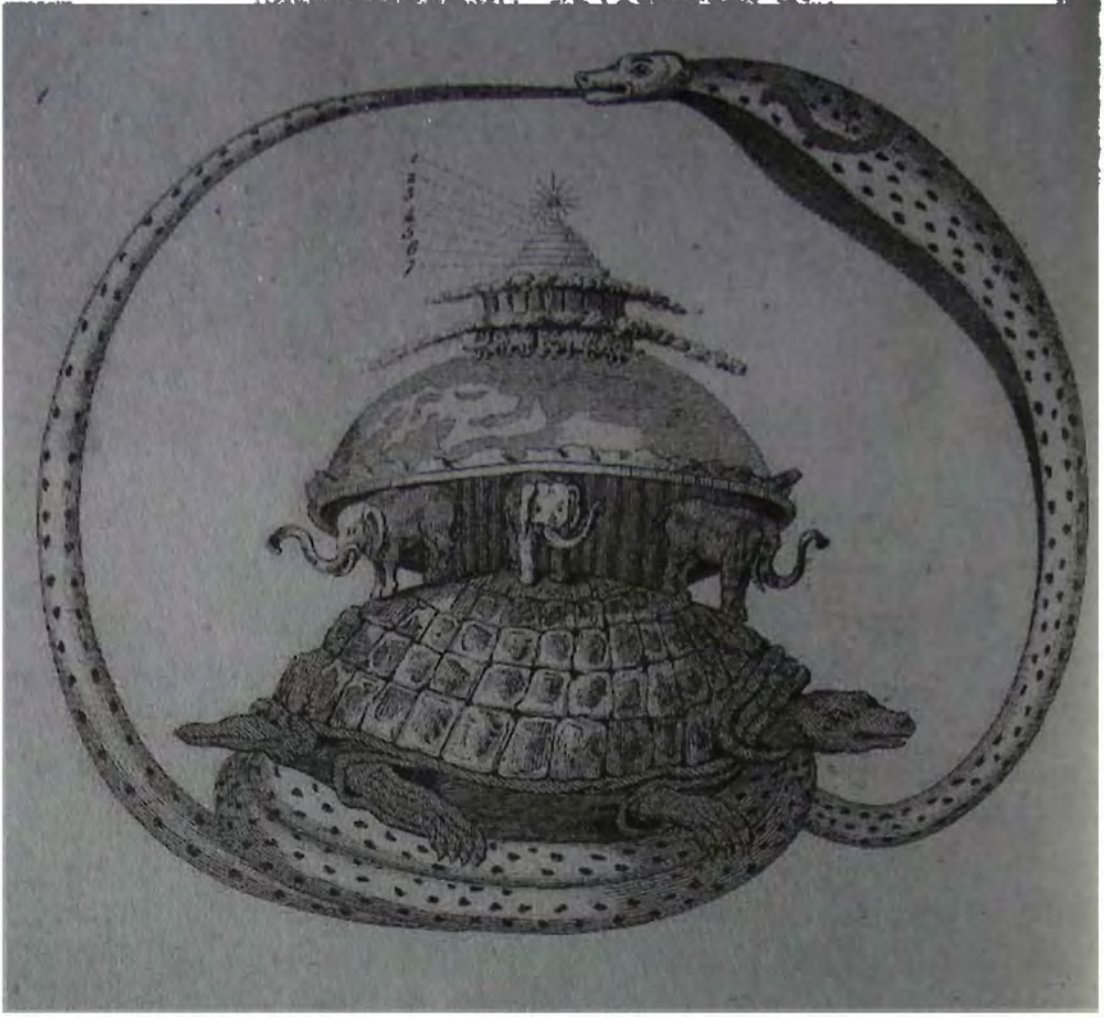

Göktürk Kağanı Kapgan Kağan Anıtı. Kaplumbağa figürü üzerine yerleştirilmiş bengutaş şeklinde.

Orhun Anıtları. El Etmiş Bilge Kağan Dönemi. Kaplumbağa kaideli Türk runik harfleri ile yazılmış bitigli bengütaş.

Kaplumbağa, Hint kozmolojisiinde de toprak unsurunu ve yeryüzünü sembolize eder. Kaplumbağanın üzerinde gökleri taşıyan filler ve 7 gök katı, 7 gezegen ile ifade edilir. Tüm bunların etrafına sarılmış ve kendi kuyruğunu ısırarak yılan-ejder, evreni ve evrenin sonsuz döngüsünü sembolize eder. Türk kozmolojisiinde de yaratılışın sonsuzluğu, evren-ejderha ile ifade edilir. Ejderha sular ile de bağlantılıdır ve okyanuslar ejderha arketipi ile bağlantılı görülür. Yaşamın sonsuz sulardan başladığı düşünülür.

Hint Kozmolojisi

Maya kozmolojisiinde de yeryüzü ve toprak “kaplumbağa” ile ifade edilir.

Bir kaplumbağa ve kaplumbağa kabuğu ile sembolize edilen, topraktan çıkan Mısır tanrısının dirilişini tasvir eden Codex tarzı bir plaka. Oğulları Kahraman İkizler (Hero Twins), yer altından ortaya çıkmasına yardım eder.(Maya, MS 680-750) "MAYA" kelimesi "MISIR" anlamına gelir. Mısır Maya mitolojisinde "Yaşam Bitkisi"dir ve Maya halkı mısırdan türedilerine inanır.

1-Toprak Unsuru İle Bağlantılı Kutlu Dağlar

Tüm mistik inanç sistemlerinde göğe yükselme ritüeli vardır. Erginlenme ayinlerinde, ölümden sonra ve çeşitli dinsel deneyimlerde bu tema çok yaygındır. Tüm bu uygulamalar insanın en üst kozmik seviyeye ulaşma ve yeniden doğuş isteğini anlatır. Kozmik dağ simgeciliği tüm kültürlerin dinsel anlayışlarında vardır. Dağlar gökyüzüne ve dolayısıyla Tanrı'ya en yakın yerlerdir ve yeryüzünü gökyüzüne bağlayan bir bağ görevi görür. Ulu dağlar kutludur ve tapınak yeri hâline gelebilir ancak asla bir tapınma nesnesi değildir.

Kozmik dağlar tıpkı ağaçlar gibi dünyanın merkezindedir ve gökyüzü ile iletişime geçilen ayrıcalıklı yerlerdir. Merkeze ulaşmak kutsala ve kutsal olmaya yaklaşımdır. Arkaik insan algısına göre, dağlar evrenin göbeğindedir. Yaratılış yukarıdan aşağıya doğru ve bir merkezden yani yeryüzünün göbek çukuru ve dünyanın merkezi olan dağlardan başlar ve periferiye yayılır. İlk insan da bu merkezde şekillendirilmiştir.

Türk mitolojisinde Tanrı Ülgen, dorukları Ay ve Güneş'e dokunan altın bir dağın tepesinden dünyayı yaratır. Yeryüzünde kutsal kabul edilen tapınak ve dağların, gökyüzünde karşılıkları ve arketipleri vardır. Ural-Altay halklarına göre, dünyanın merkezindeki dağ, Altay (Altın-Tağ) Dağı'dır ve gökyüzündeki ideal prototipi olan Kutup Yıldızı ile sabitlenmiştir. Başka bir deyişle Kutup Yıldızı ve Altay Dağı, bir göbek bağı ile birbirlerine bağlıdır.

Mitolojik anlatılarda yerin kapısı, dağlardaki mağaralar; göğün kapısı Kutup Yıldızı'dır. Türk mantık ve kozmoloji düşüncesinde dağ ve toprak unsuru yerin ortasında, göbeğinde yer alır ve sarı renk ile sembolize edilir. Ölümden sonra kahramanların ruhlarının "Altın" olarak tanımlanan "Kozmik Dağ"a ulaştığı düşünülür.

Göktürklerde Ötüken Dağı kutlu idi. Ant törenlerini bu kutlu dağda yaparlardı. Yer ve dağ ritüellerini ve özellikle de yağmur duasını Ötüken Dağı'nda yapan şamanlar şöyle seslenirdi:

“Tengri’nin kindiği (göbeği) yerde, yerin kindiği Tengri’dedir.” Ötüken Dağı ve Tanrı’nın kapısı sayılan Kutup Yıldızı’nın birbirine göbek bağı ile bağlı olduğu düşünülürdü. Yine yüksek dağlar Tanrı’nın makamı sayılır, bu dağlara Kayrakan, Ülgen gibi tanrı isimleri verilirdi. Bu dağlarda yapılan kurban törenleri sadece Göktanrı için yapılır, beyaz bir at kurban edilirdi. Göktürklerde ant içme törenleri de kutlu dağlarda gerçekleşirdi. Altay’da her boyun kutsal saydığı, kendisine ait bir dağı vardı. O boyun ilk atasının türediğine inandıkları dağ için “Bizim türediğimiz dağ” ifadesini kullanırlardı.

Kadınlar dağlara olan saygılarını belirtmek, için dağları görünce başlarını örter ve “kayınbabamız” derlerdi. Demir dağlar, yeryüzünün temel direkleridir. Her dağda bir erenin bulunması veya Toroslar’daki dorukların, “dede” veya “baba” adını alması, bu dağların kutsal sayılması ile alakalıdır. “Hacet tepeleri” eski adak ve dilek yerleridir. Zirveleri gökyüzüne kadar yükselen, başları bulutların içinde kaybolan bu dağlar, Tanrı’ya giden en yakın yoldur.

Türk kozmolojisine göre, tüm evreni ve gökyüzünü tutan ve dağılmasını önleyen Demir Kazık, (Kutup Yıldızı) yeryüzünü tutan ise kutlu dağlardır. “Yeri tutan dağ, milleti tutan beydir.” atasözü de bu düşünceyi doğrular. Altay inanışlarına göre yaratılan ilk dağın adı “Demir Kazık”tır ve yeryüzünün yaratılışı buradan başlar.

Türk mitolojisi ve masallarında demir dağlar, altın dağlar, bakır dağlar çok sık kullanılan motiflerdir. Bu dağların kökleri yer altına kadar uzanır. Türklerin türeyiş mitolojisi *Ergenekon Destanı*’nda, Türkler Demir Dağ’ı eriterek çıkar ve çoğalırlar. Türk masallarında alplar, Tanrı ya da evlenecekleri kız ile bakır dağın içindeki mağarada karşılaşır. Eski Türkler, kutlu saydıkları yüksek dağları ya da en azından tepe doruklarını ve ormanları gömüt yeri olarak kullanmışlardır. Şamanlar, mümkün olduğunca yollardan uzak bir tepede, hayvan sürülerinin yaklaşmayacağı bir yerde, davulunun parçalanarak dalına asıldığı bir ağacın dibine gömülmüştür.

Hunlar, Göktürkler, Uygurlar, yükseslere özellikle de Tanrı makamı olarak gördükleri dağ başlarına ölülerini defnetmişlerdir. Ölenlerin bir dağa yol aldığı inancı vardır ve dağ simgesi ölüm ve ölüm ötesindeki dünyada yeniden doğuşa işaret eder. Dağ, ölen insanların ruhlarının mekânıdır. Bir dağ ya da toprak parçasına, taşlar ile özel işaretler ve yapılar eklemek, orayı kut-sallaştırmak anlamına gelir. Türbeler, mezarlar ve obalar dağlardır. Her dinsel ve mitolojik ritüel, kutsal bir yerde ve kutsal bir zamanda yapılır. Bütün bu uygulamalar, Tanrı'nın kapısına ulaşına ve kozmos ile bütünleşme düşüncesinin bir parçasıdır.

2-Toprak Unsuru İle Bağlantılı Kutlu Mağaralar

Ünlü Psikanalist Carl Gustav Jung'a göre, doğum ve döllenme yeri olarak kaya, mağara, ağaç, kaynak, derin kuyu vb. Ana Tanrıça arketipinin sembolleridir. Mağaralar, masallarda ve mitolojilerde yeniden doğuşun, bilinçaltı karşılaşmaların, yaratılış ve türeyiş ile ilgili olayların yaşandığı özel merkezlerdir. Mağaralar "doğum" yerleridir. Yani Toprak Ana'nın rahmidir. Bu nedendir ki türeme ve yaratılış mitolojilerinde önemli bir arketipik semboldür. (Jung, 2002, s.68)

En arkaik mitolojiler; embriyonun oluşması ve doğum, en derindeki mağara-rahminden yeryüzüne çıkma bağlamında, insanoglunun "ilksel" doğumunu anlatılır. Her bölgenin bir bebek getiren kayası ya da mağarası vardır. Mağaralardaki mezarlıklar, birtakım erginlenme ve kurban ritüellerinin buralarda gerçekleşmesi, anneye mistik bir dönüş olarak açıklanabilir.

Türklerle ilgili yaratılış ve türeyiş destanlarında, mitolojik inançlara bağlı olarak mağara motifi belirgin şekilde kullanılır. Ölüm ve yeniden doğuş ile ilgilidir. Türk destan ve masallarında görülen mağara sembolizminin en güzel örnekleri Göktürk mitolojilerinde bulunmaktadır. *Ergenekon Destanı*'nda Türkler, düşmanlarından kaçarak bir dağa sığınır. Daha sonra bir demirci tarafından bu demir dağ eritilir ve Türkler sığındıkları yerden

çıkarlar. Bu ifade muhtemelen dağ ve daha çok bu dağın içindeki mağara sembolizmi ile alakalıdır. Kurt ile ilgili başka bir Türk destanında türeyiş, yani yeniden doğuş bir mağara içinde gerçekleşir. İslamileşmiş bir anlatıya göre ilk insanlar Ay-Ata ve Ay-Va bir mağarada yaratılır. Türk destanlarının ilki diyebileceğimiz *Alp Er Tunga Destanı*'nda da mağara sığınak olarak ele alınır. Alp Er Tunga savaşlardaki başarısızlığından dolayı bir mağaraya sığınır ve orada yaşamaya başlar.

Şamanlar gizemli yer altı yolculuklarında, birtakım şamancıl güçlere sahip olur, yetkinleşir. Bu anlamıyla mağaralar, erginlenme ve inisiyasyon ritüellerinin yaşandığı özel mekânlar olarak düşünülebilir. Göktürklerle alakalı bir mitolojide, Göktürk kağanı ile denizden çıkarak bir mağaraya giren ve güzel bir kadına dönüşen Geyik Tanrıça ile olan aşkı anlatılır. Türk masallarında mağara ve geyik sembolü çok sık kullanılan motiflerdir. Geyiğin peşine düşen kahraman, evleneceği kızla geyiğin girdiği bir mağarada karşılaşır. Geyik aynı zamanda şamanların gökyüzüne ve yer altına indikleri bir binek aracıdır.

Türklerde yerin kulağı 7 kat olarak tasvir edilir. Yerin kulağı terimi, yer altı ve mağara ile ilişkilendirilebilir. Türklerin çeşitli anlatı ve mitlerinde “Atalar Mağarası” diye bir tabir kullanılır. Bu terim, türeyişin gerçekleştiği yerler bağlamında çok anlamlıdır. Göktürk kağanları, tıpkı Hunlarda olduğu gibi, yılın belli bir zamanında devletin ve boyların ileri gelenlerini yanına alarak Ata Mağarası'na gider, tören yapar, kurbanlar vererek saygı duruşunda bulunurdu. Ataların ikamet yeri olarak görülen mağaralar, doğal bir tapınak niteliğindedir.

3-Toprak Unsuru İle Bağlantılı Oboo'lar

Dağ başlarına yapılan Oboo'lar Tanrıya en yakın olan yerler olarak kabul edilir. Tuva'da bir oboo.

Yakut Türklerine göre dağlarda, yerin göbeğinde bir delik vardır. Şamanlar hem bu deliği kapatmak hem de dünyanın göbeğini göstermek için üst üste taş koyarlar. Bu eski bir Türk geleneği olan “oba” kültünün bir kalıntısıdır ve hâlâ devam etmektedir.

Obalar steplerde, dağ geçitlerinde, taş yığınlarından meydana getirilen, suni tepeler ve bir anlamda höyüklerdir. Şamanlar, ibadet için yaptıkları çadırlara oba derler ki oba, aynı zamanda tapınak ve mabet anlamına da gelir. Kurban törenleri burada yapılır. Oba yanından geçen her yolcu atının kılından ve elindeki bezlerden bir parçayı adak olarak bırakır. Obada yapılan şaman ibadetine “oba ibadeti” denir. Oba ibadetine şaman ilk önce obayı üç defa dolaşır, kokulu otlar yakıp obanın etrafını tütsüler ve ilahiler okuyup “Gümüş oba, altın dağ, bizi koru, esirge ve

besle.” şeklinde dağlara ve yer-su sahibine dua eder. Bu ritüelden sonra kurban kesilir. Kurban hayvanının başı ve boynuzları bir sırığa geçirilir ve obaya asılır. Kurban eti yendikten sonra saç töreni, at yarışı ve güreş yapılır. Şaman yarışı kazanan atın boynuna beyaz bir kumaş bağlar ve bu atı Tanrı ya da yer altı tanrısı olan Erlik’e “ıduk” yani “adak” olarak serbest bırakır. Obalar ve obaların bulunduğu dağlar Türkler için ruhların mekânı ve adak yerleridir.

Ovo Moğolca “yığın” anlamına gelir. Bu küçük yığma tepelere saygı gösterilir adaklar adanır. Moğalistan’da bir ovo.

Kırgız ve Kazak Türkleri obalara hâlâ çok büyük saygı gösterirler ve ervahı güçlü olan, yani ruhlarla iletişim kurabilen kahramanların mezarları olduğuna inanırlar. Ölen kişinin zenginliği ve sosyal statüsü, mezarının şekli ve büyüklüğü konusunda ölçüt olarak algılanmaktaydı. Ön-Türklerde, ölen kişinin fakir olması

hâlinde çukurun kapatılmasıyla yetinilmiş; zengin olması durumundaysa cesedinin örtülmesi için üzerine taşlar yığılmıştır.

Sibirya Türklerinde obalar “yol iyesine” taş atılmak suretiyle taşların yığın oluşturdıkları saçı alanlarıdır. Yoldan geçen yolcular, bu taş yığınlarının üzerine taş koyar ve dua ederler. Aynı mitolojik düşünce ve ritüel Yunan mitolojisinde de görülür. Yol kenarlarında, yolcuların Hermes için üst üste koydukları taşlara “Hermai” adı verilir. Hermes yolların ve yolcuların tanrısıdır. Onun için üst üste konan taşlar yolculara yol gösterir ve onları korur. Düşüncemize göre, Yunanca “dikili taş” anlamına gelen “obeliks” kelimesi de “oba” kelimesi ile etimolojik olarak benzerlik gösterir. Etimolojik açıdan, Ptoto-Moğolca “obuha” kelimesi; taş yığını, tepe şeklinde mezar anlamındadır. Kelimenin en eski söyleniş biçimi, Uygur Türkçesi dilinde “opa” şeklindedir. Obo ya da oba kelimesinin, Tibetçe do-bon veya do-bum yani bin-taş kelimesinden geldiğini söyleyen araştırmacılar da vardır.

Orta Asya'da, 12 sekiden meydana gelen obalar, gökyüzündeki 12 takımyıldız ve gök çarkını ifade eder. Obalar, kozmik bölgelerin yerdeki merkez imgesidir. Obaların bir tepecik hâlinde yükseltilmesi de Tanrı'nın kapısına ulaşma isteğidir. Bunlar, yeryüzündeki insanı, gökyüzündeki Tanrı'ya ulaştıran ulaklar, merdivenlerdir. İnsanlardaki Tanrı'ya ulaşma isteği ve yeniden doğuş özlemi, mitlere ve rüyalara yansımış ve çeşitli ritüeller ile birlikte, obalar gibi kutsal yapıların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bunların tümü kutsalın yansıması, görünüşü ve makrokosmosun bir ifadesidir. Obalar çeşitli şekillerde ve isimlerle dünyanın her yerinde görülür (Hawai, Amerika, Avustralya, Moğolistan, İngiltere, İsveç, İskoçya). İskoç dilinde, insan yapımı kazık, yığın anlamına gelen cairn ve cairn olarak adlandırılır. Bu taşlar farklı şekillerde ve değişik amaçlarda mezar anıt, av, tören, yön işareti yani bir çeşit tarih öncesi navigasyon işareti olarak da kullanılmıştır. Bu yapılar “kurgan” olarak bilinen yapıların da

temelini oluşturur. Almanya, Hollanda ve İtalya Alpplerinde bu taşların adı “taş adam” ya da “küçük adam”dır.

İslamiyet’ten sonra, Anadolu’da da oba geleneği sürdürülmüştür. Alevi ve Bektaşî geleneğinde obalar isim değiştirerek “düşek” adını alır. Düşekler, Anadolu’nun birçok yerinde (Sivas, Kars) kutsal kabul edilen, adaklar adanan, kurbanlar kesilen, dilekler dilenen taş yığınlarıdır. Yoldan gelip geçenler bu taş yığınlarına dedeye hürmeten birer taş bırakırlar. Bu uygulamalar Türk oba kültürünün devamıdır.

4- Toprak Unsuru İle Bağlantılı Bengütaşlar ve Balballar

Hiçbir şey, bir taşın kalıcılığı ve sağlamlığı kadar etkileyici değildir. Taşlar kolektif bilinçaltında iktidar, dayanıklılık, süreklilik ve sonsuzluk ifade etmektedir. Taş, her zaman vardır ve varlığını sürdürür; bu yüzden ruhların ikametgâh yeri olarak görülür.

Hakasya’da bir bengütaş.

Arkaik insanlara göre, ölünün ruhunun tekrar toplum içine dönmemesi için taşın içine sabitlenmesi gerekirdi. Bu taşlar, ataların ruhlarının yerleştiği kutsal yerler olarak görülür ve taşlara dinsel saygı gösterilirdi. Ancak kutsal kabul edilerek değer verilen bu taşlar, bir tapınma nesnesi değil, bir araçtı. Kutsanmış taşların da tıpkı hayat ağacı ve kutlu dağ simgeçiliğinde olduğu gibi, dünyanın merkezinde olduğu düşünülürdü. Türkçedeki “göbek taşı” terimi de muhtemelen bu merkez simgeçiliği ile alakalıdır.

Dikili taşların mezar taşı oldukları ispatlanmıştır fakat mezarların üstlerine ya da yanına değil, belli bir mesafe uzaklığa dikilirler. Yapılan araştırmalara göre bu taşların sadece kurgan veya mezar çevresinde değil, hiçbir gömünün bulunmadığı açık alanlara da dikildiği ortaya çıkmıştır.

Mezar üzerine insan ve hayvan biçimli taş veya ahşap heykel dikme geleneği, Türkler arasında binlerce yıl öncesinden, günümüze kadar devam eden çok önemli bir defin ritüelidir. Orta Asya’da dikili taşlar için boyları 2-5 metreyi bulan granit ya da bazalt kayalar ve mermerler seçilirdi. Bu taşlar, mezarların yanına, muhtemelen ölünün ongunu, belki de kurban sunakları olarak dikilirdi. Ölümün hemen ardından ağıtlar ve ilahiler eşliğinde ölenin ruhu geri çağrılırdı. Ölen alpin ruhunun, onun geçici ikametgâhı olan “yak” (türkçe kotuz) kuyruklu, üzerinde hayvan sembolü olan bir bayrağa yerleştiği, daha sonra da onun için dikilen ebedî taşın içine yerleştiği düşünülürdü. Ölen bir alpin atının kesilen kuyruğu “tuğ” olarak mezar başına dikilirdi.

Yakutlar ölüleri için yaptıkları tasvirlerle “ongon” demişlerdir. Ongon kültünün, atalar kültünün devamından ibaret olduğu düşünülmektedir. Eski Türkler, ongon kelimesi yerine “tör” veya “töz” kelimelerini de kullanılmışlardır. Tös (töz); Altay, Yenisey lehçeleri ve Uygurcada her şeyin kökü, özü, ölen kamin canı anlamına gelmektedir. Bazı araştırmacılar ölü atalara ongon dendiğini öne sürmüşlerdir. Ölen birinin ruhu ailesinde ya da toplumunda tehlike uyandırmaya başlayınca şaman bu ruhun tasvirini yapmaktadır. Böylece ruh, kendisinin nerede olduğunu

bilmekte ve daha zararsız hâle getirilmektedir. Hükümdarın ongunu ve ruhunun makamı ise kotuz (yak diye de bilinir) kuyruğundan tuğdu.

Eski Türklerde “mengü taş” ya da “bengü taş” adı verilen tek parça bir sütun taş üzerine, ölenin hayatta iken yaptıklarının yazılması ya da resmedilmesi âdetti. Ölümsüzlük kayası anlamına gelen bu terim, Tanrı anlamında da kullanılmıştır. Bengü taşlar özellikle kağanların mezarlarında görülür. Bu taşların üzerinde, destan üslubunda alpın hayatını anlatan yazılar, çeşitli hayvan resimleri, özellikle Türk kağanlık simgesi olan dağ keçisi piktogramı, Türk boylarına ait tamgalar, silah ve mertebe sembolleri gözükmeaktadır.

Türklerde tamga çok önemli bir kimlik belgesiydi. Her kişinin, her boyun ve hatta her devletin bir tamgası vardı. Türkler kendilerine ait eşyalara, bulundukları bölgedeki kayaların üzerine, mezar taşlarına hatta sahip oldukları at ve diğer hayvanlarına da kendi tamgalarını vururlardı.

Altay mezarlarında en çok rastlanan şeylerden biri de, Gök-türk alfabesi ile yazılmış yazıtlardı. Anıtsal mezar taşı olarak dikilen kayalar üzerine, ölüyü ya da savaşlarını temsil eden resimler, Ay, Güneş ve diğer gök cisimleri, çeşitli takımyıldızların sembolleri ve çeşitli kutsal hayvan resimleri de kazınmıştır. Üzerinde astronomik semboller olan bengü taşlar, gökyüzündeki kozmolojiyi yansıtır ve kağanın ruhunu sonsuzluğa uğurlar. Kültigin mezar abidesindeki ejderhaların ağzındaki toplar, Ay ve Güneş’i sembolize eder.

Kitabeli olan dikili taşlara “bitig taşı” ya da “bitigli taş” denir. Yazıları yazmaya “bitimek”, bu yazıtları yazanlara “bitigçi” adı verilirdi. Türk bitigçilerden birisi, kendini şöyle tanıtır: “Bilinmeyen bilgileri bildiğim ve anladığım için, bunca yazıları ben yazdım.” Kül Tegin’in yazıtını Yollug Tegin yazmıştı. O da yazıtta şöyle bir ifade kullanmıştır: “Taşı oydu! Gönlümdeki sözleri ona vurdum.” Eski Türkler taşlara yapılan oymalara ve süslemelere “bediz”, bunları işleyen ustalara da “bedizci” derlerdi. Öldükten sonra Türkler için yazıtlı bir taş sahibi olmak

çok önemliydi. Muhtemelen “dikili bir taş a sahip olmak” deyimini de geçmiş çağlardan günümüze kadar gelen, eski Türk töresinin bir yansımasıdır.

Bitig ya da bengü taş sütunları üzerinde kağanın buyruk ve fermanları bulunmaktadır. Bitig taşlar, bir anlamda Türk topraklarının tapusu idi ve âdeta bu taşlar ile mühürlenirdi. Eski Türk töresine göre, devletin sınırları, üzerinde çeşitli boy tamgaları olan sınır taşlarıyla ya da tahta kazıklarla belirlenirdi. Türkler bu tamgalı sınır taşlarına “belgü” derlerdi. Bir “zafer anıtı” gibi dikilmiş taşlar da vardı. Zafer anıtları, savaşlardan sonra kazanılan başarıların yazıldığı taşlardı. Yeni alınan bir ülkenin sınırlarını tanımlamak ve yazıt dikmek Türk kağanlarının devlet işi ve görevi idi.

Türk Kağanlar için dikilen bengü taş ya da bitig taşlar üzerinde kimi zaman kaplumbağa resimleri görülür. Ya da bu taşların kaidesi direkt kaplumbağa şeklindeki heykeller üzerine yerleştirilirdi. Kaplumbağa kozmolojik olarak kuzey yönü ile alakalıdır ve Çinliler kuzeyli göçebe Türkleri, evlerini yanlarında taşıdıkları için, kaplumbağa ile sembolize etmişlerdir.

Altay, Tuva vilayeti, Baykal Gölü ve Ural Nehri çevresi, Kırgızistan, Kazakistan ve Moğolistan topraklarında sık rastlanan dikili taşlar üzerlerindeki bol sayıda geyik tasvirinden dolayı “geyikli taşlar” olarak adlandırılmıştır. Göktürk Dönemi’ne ait geyikli taşların üst bölümünde insan yüzü olanları da vardır. Fakat yüzün dışında başka bir ayrıntıya girilmemiş, yalnızca kemer ve kemerden sarkan balta, hançer gibi savaş aletleri tasvir edilmiştir. Yine Göktürk Dönemi’nde geyikli taşların mezar alanlarına ya da kurgan çevresine değil, özel ritüel ve ayin yapılan bölgelere dikildiği tespit edilmiştir.

Geyik tasvirli dikili taşlar, alplara özgü ölümsüzlük kayaları idi ve bu taşlarda ruhlarının sonsuza dek yaşayacağı düşünülürdü. Şamanlar Tanrı’nın kapısı ve bir diğer ismi Geyik Yıldızı da olan, Kutup Yıldızı’na ulaşmak için geyiğe biner ve gökyüzü yolculuğuna çıkardı. Daha çok özel merasim ve ayin yapılan bölgelerde dikilen bu taşların üzerindeki geyikler, muhtemelen

şamanın Tanrı'nın kapısına ulaşmasını sağlayan simgelerdi. Bu geyikli taşlar, yeryüzü ve gökyüzünü birbirine bağlayan kutsal taşlardı.

Göktürk hakanlarının damgası olan dağ keçisi piktogramı aynı zamanda ölümsüzlük simgesi şeklinde de yorumlanmaktadır. Mitolojilerde ölümsüzlük otunu yemiş ve ölümsüzlüğe ulaşmış geyik simgeleri, ölümsüzlük kayasında yankısını bulmuştur. Geyik boynuzları aynı zamanda hayat ağacı, Güneş ve Geyik Yıldızı da denen Kutup Yıldızı'nın alegorisidir ve yeniden doğuş düşüncesi ile alakalıdır.

Bazı araştırmacılara göre, Orta Asya coğrafyasında MÖ 1. bin yıldan beri süregelen, insan tasvirli “geyikli taş” geleneği, Göktürk Dönemi balbal geleneğinin öncüsü olmuştur. Balbal, eski Türklerde kağan ya da savaşta ölen alplerin kurgan ve mezarlarının etrafına dikilen taş heykellerdir. Karadeniz'in kuzeyinden Moğolistan'a kadar geniş bir coğrafyayı kapsar. Balballar Türklerdeki atalar kültü inanışının en güzel örneğidir. Ölen atanın ruhu bu taş içindedir ve kendi boylarının koruyucusu olarak sonsuza dek yaşar. Balballar ikonografik olarak tamamen Türk özellikleri taşır. Bir kısmı Türk kağanlarına özgü bir oturma şekli olan bağdaş kurup oturmuştur.

Günümüze ulaşan taş balballar arasında elinde içki kabı, müzik enstrümanı, kesilmiş insan kafaları ve kuş tutan figürler bulunmaktadır. Tüm bu nesnelerin kendine özgü sembolik anlamları, Göktürklerdeki ölü gömme ve anma törenleri ile bağlantılıdır. Bir ellerinde ant kadehi tutarken diğeriyle kemerlerine ya da kemerlerindeki silahlarına dokunurlar ve daima yüzleri doğuya dönüktür. Bu, Göktürklerin savaşa giderken kılıç üzerine ant içme ritüeli ile de alakalıdır. Göktürklerde sıradan bir ölüm değil, savaşta ölmek ölümlerin en onurlusu idi. Ant kadehi ikonografisindeki şarap içme ritüeli, bugünkü anlamı ile “şehadet şerbeti içmek” ya da “aşk şarabı içmek” deyimleri ile bağlantılıdır ve ölümsüzlük ifade eder. Savaşta ölen alpların cesetlerinin eline kadeh verme geleneği de vardı.

Sin kelimesi Çavuşça ve Tatarcada yüz, resim, suret demektir. Sin, aynı zamanda balbal yani mezar heykeli ve tasvirli mezar taşları için kullanılır. Heykel şeklinde sinler Türk tipolojisi ve kıyafetlerindedir. Giysileri büyük yakalı ve kaftan şeklinde ve başlıklıdır. Uzun örgülü saçlı, Türk bıyığı olarak tanımlanan kaytan bıyıklı ve hatta küpeli olanları da vardır. Erkek sinler kadar çok olmasa da kadın sinler de mevcuttur. Göktürk Devri'ndeki kadın sinlerin başları çoğunlukla örtülüdür. Kadın balballar arasında üç bölümlü taca benzer başlık ile tasvir edilen figürlerin "Umay Ana" olduğu düşünülmüştür. Doğum ve ölüm tanrıçası olarak bilinen Umay Ana'nın balbal olarak tasvir edilmesi, ölüm ve yeniden doğuş inancı ile alakalı olabilir.

TÜRKLERDE KURBAN MİTOLOJİSİ

Dünyanın en eski mitlerinde örneğin Sümerlerde, yaratılış eylemi Marduk'un Tiamat'ı kurban etmesi ile başlamıştır. Arkaik dönemlerde, varoluşun sürmesi ve yaratılışın devam etmesi için, Tanrı'ya bir "can" bahşedilmesi yani "kurban" verilmesi düşüncesi yaygındı. Bu yüzdendir ki kurban ritüelleri, kutsallaştırılmış bir mekânda ve kutsal bir zamanda gerçekleştirilir. Bu, aynı zamanda kutsal olmayanın kurban aracılığıyla, kutsal olanla iletişim kurma yoludur.

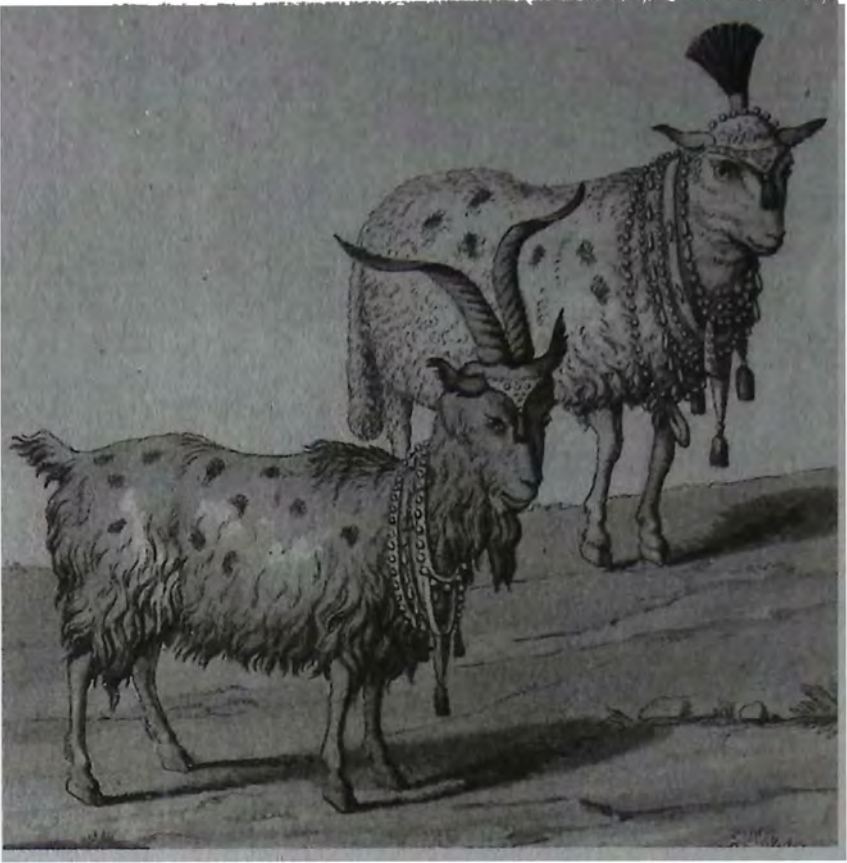
Ünlü mitolog ve dinler tarihi profesörü Mircea Eliade'ya göre her dinsel bayram, her manevi tören, efsanevi bir geçmiş içinde "başlangıçta" meydana gelmiş olan kutsal bir olayın yeniden güncelleştirilmesinden ibarettir. (Eliade, 2015, s.17)

Türklerde yer, gök ve atalara kurban verme çok eski bir gelenektir. Çoğu zaman, yılda iki kez, Gün-Ay eşitliğinde, yani ekinox dönemlerinde kurban adanır. Kurban töreni, bahar bayramının en önemli olayı sayılır. Göge adanan kurbanlar, tüm kurbanlar arasında ilk sırada yer alır ve çok önemlidir. Çünkü gök, en önde gelen tanrıdır.

Dağların da kurban ritüellerinde çok büyük önemi vardır. Dağlar kutsal mekânlardır ve Göktanrı'ya en yakın yerler olarak düşünülür. Göktürk Dönemi'nde atalar mağarasına giden kağanlar, burada atalarına kurban keserek saygı duruşunda bulunurlardı. Mağara sembolü çok anlamlıdır, yeniden doğuş ve sonsuz yaşam ile ilişkilidir. Yakutlar kutsal saydıkları büyük taşların yanında kurban keserler ve Tanrı'dan yardım isterler. Türkler bir taş dibinde kurban sunduktan sonra bölgeye çiçekli sazlar, ağaçlar dikerler ve kutsal orman meydana getirirlerdi. Bu, yaratılışın ve yeniden doğuşun sembolik olarak tekrar edilmesidir.

Türklerde kurban ritüeli, sunak direklerinin yanında ya da bir ağacın dibinde gerçekleştirilir. Bunun nedeni, gökyüzüne uzanan bu nesnelerin, dünyanın merkezini simgelemesi ve Tanrı'nın

kapısı sayılan Kutup Yıldızı ile bir bağ oluşturmasıdır. Bunlar kurbanın ruhunu yukarıdaki dünyaya yani Tanrı'ya ve ata ruhlarına taşımaya yarar.

İstanbulda Kurban Bayramı için süslenmiş kurbanlıklar, 1815.

Türklerin kurban ayinlerinde at, ko , koyun ve geyik gibi hayvanlar seçilir. Kurbanlar “kanlı kurban” ve “kansız kurban” olarak ikiye ayrılır. Kansız kurbanlara “saçı” adı verilir. Genellikle kımız ve kısırak sütü, toprağa ve dört ana yöne serpilir. Yakutlar “Yüce Beyaz Yaratıcı Tanrı”, “ r ng Ay Toyon” adına “ıduk” yani “adak” olarak seçtikleri özel beyaz atları, doğu yönüne sürer ve serbest bırakırlar. Göktanrı'ya kurban edilecek hayvan rastgele seçilmez. Onun için beyaz atlar seçilir. şamanların göge çıkış törenleri, Göktanrı'ya sunulan bir at kurbanı ile gerçekleşir.

şaman kendisine  ayırılıkta bir yurt kurar ve yurdun içine, gövdesine dokuz basamak oyulmuş bir kayın ağacı diker. Kayı-

nın tepesi, yurdun üstündeki açıklıktan dışarı çıkar ve bir bayrak asılır. Yurdun çevresine dikilen kayın ağaçlarına, üzerinde at kuyruğu olan bir tuğ asılır. Sonra çeşitli törenlerle birlikte, şaman seçtiği beyaz atın boynunu kırarak öldürür. Kanın yere akmaması çok önemlidir. Bu şekilde kan dökmeden hayvan öldürme hemen hemen İskitlerden bu yana, bütün Türk halklarında yaygın bir gelenektir. Fakat yer ve yerle ilgili diğer kutsal varlıklar için yapılan kurban ayinlerinde kan, özellikle toprağa akıtılmaktadır. Yer tanrıçası olarak kabul edilen, hayvan ve bitkilerin koruyucusu, yeryüzü ana içinde kurban ritüelleri yapılır.

Kurban töreninden sonra, hayvanların kemikleri kırılmaz. Kemikleri yakılır ya da toprağa gömülür. Bazen de kemikler bir torbaya konup kayın ağacına asılır. Kanlı kurban töreni esnasında şaman, Türkler tarafından kutlu sayılan ardıç ağacı ile de tüt-sü yapar. Kurban edilen atın kafası bir sırık üzerine konur. Altaylılar ve Yakutlar kurban olarak kestikleri atın derisini bir sırığa geçirip, tıpkı at şekline sokup asarlar. Buna Altaylılar “baydara” Yakutlar “tabık” derler.

Türklerde ölen savaşçı alplar atlarıyla birlikte gömülür. Kurban edilen atın öteki dünyada alp taşıyacağına inanılır. Bu anlayış İslamiyet’ten sonra da devam etmiştir. Anadolu’daki inanışa göre kurban edilen hayvan, öteki dünyada Sırat köprüsünü geçirecektir.

Kurban ritüelinden önce sekiz köşeli, sarı göbekli, Ana Hatun’dan izin alınır. Türk kozmolojisine göre sekiz köşe, sekiz yöndür ve toprak unsuru sarı renk ile sembolize edilir. Dualar eşliğinde sekiz yön ve bu yönleri temsil eden ruhlar kutsanır. Yer için boğa kurban edilir. Kurban ritüeli ile ilgili olarak, yer için seçilen hayvanların boynuzlu olması büyük bir olasılıkla Ana Tanrıça kültü ile alakalıdır. Çünkü tüm arkaik toplumlarda Ana Tanrıça heykelcikleri boynuzlu olarak tasvir edilir ve bu simge bolluk bereket ve yeniden doğuş ile ilgilidir. Muhtemelen geyik kurbanı da Ana Tanrıça ile alakalıdır. Erlik, yani yer altı tanrısı için kara bir boğa ya da inek kurban edilir. Çünkü, Erlik’in yer altındaki bineği bir boğadır.

TÜRKISCHES SCHLACHTOPFER ZUR KURBAN-BAJRAM.
ZAKLANJE OVNA NA KURBAN-BAJRAM.

Saray Bosna'da Kurban Bayramı, 1906

Kurban - Bajram

Saray Bosna'da Kurban Bayramı

Atlar öteki dünya hayvanıdır. Şamanların ve alpların en önemli bineğidir. Ruhları, Tanrı'nın kapısına taşır. Kaşgari'ye göre at ,“Ay” hayvanıdır. Beyaz atlar, özellikle alnında beyaz leke bulunan atlar kutsaldır ve “Ay” ile bağlantılıdır. Kazak-Kırgız folklorunda “Töbel Baytal”, alnında beyaz leke bulunan bir kısraktır ve Tanrı için kurbanlık olarak seçilen kutsal bir hayvandır.

Türklerde şamanlığa geçiş aşamalarından bir tanesi kurban ritüelidir. Kurbandan sonra, şaman bir kayın ağacına tırmanır ve tepesine 9 çentik atar. Bu tören, sembolik göğe yükselme ritüelidir. Kurban edilen hayvanın kanı aday şamanın yüzüne, gözüne ve kulaklarına sürülür. Bu, günümüzdeki kurban ritüellerinden sonra, hayvanın kanının alına sürülmesi ile de alakalıdır. Türkler kurban edilen hayvanın sırtında cennete ya da Tanrı katına ulaşacaklarını düşünürlerdi. Bu düşünce İslamiyet'ten önce de vardı ve alplar atları ile birlikte gömülürdü. İslamiyet'te bu gelenek devam etmiştir.

Ölenin ardından kesilen özellikle boynuzlu hayvanların boynuzları (koç gibi), mezar başlarına konmuştur. Kurban edilen hayvanın sırtında Sırat köprüsünden geçileceği inancı gelişmiştir. Türkmenlere ait Nokhur Mezarlığı'nda, tahta mezar başlıklarının tepesindeki koç boynuzları ölen kişinin ardından kesilen ve bu ritüel için hazırlanan hayvanları ifade etmektedir.

MEHMETÇİĞİN MİTOLOJİSİ

“Türkler savaşa, düğüne çağrılmış gibi giderler.” (Tractatus)

Evet, Mehmetçik düğüne gider gibi, kına yakılarak davulla, zurna ile ve iyi dileklerle uğurlanır askere. Onlar için şehitlik, ölümlerin en şereflişidir ve öldüklerinde makamları Tanrı makamıdır.

“Türkler savaşı iyi bilir ve Mars onların sahibidir.” der, ünlü astronom ve astrolog El-Kazvini.

Türklerin asker olarak doğduğu ve “asker millet” olduğu doğrudur. Tarihte savaş hazırlıklarını kutsal bir dinî ritüelmiş gibi yapan, savaş malzemelerini de bu ritüelleri anımsatacak biçimde süsleyen ve savaşı sanat hâline getiren kesinlikle Türklerdir. Vuruşma, dövüşme, harp, cenk, muharebe, mücadele ve kavga; Türkçe savaşı çağrıştıran kelimelerdir.

Demir...

Türklerin demire şekil verme yeteneklerinden dolayı, tarih onlara “demirci millet” sıfatını vermiştir. Demircilikteki hünerleri elbette kaliteli savaş araçları yapmalarını sağlamıştır. Türklerin demire anlam yüklemeleri ve kutsallaştırmaları, efsane ve destanlarına da ilham kaynağı olmuştur.

Tsü-k’ü Hunlarının çocukları olan Köktürkler, yıllarca Juan Juan’ların “esir demircisi” olarak yaşadıktan sonra, Juan Juan’ları ve diğer Orta Asya devletlerini yenerek Göktürk İmparatorluğunu kurmuşlardır. Demirciler, Demir Dağ’ı eriterek onları özgürlüklerine kavuşturmuştur. “Ergenekon” adını verdikleri destan, yeniden doğdukları o anın, simgesel ve mitolojik anlatımıdır.

Türkler “Demir Kazık Yıldızı” adını verdikleri ve tüm evrenin etrafında döndüğü Kutup Yıldızı’nı, demirci bir şamanın döverek işlediğini düşünür. Demir Kazık Yıldızı yaratılışın başlangıç yeri olarak görülür. Demir Dağ ve Demir Kazık Yıldızı kozmolojik anlamda doğum yerleri olarak görülür.

Göktürklerin kağanı her yıl o özel günde, bir demir parçasını ateşte kızgın hâle getirip örs üzerine koyar, altın bir çekiçe bu demiri döverdi. Bu ritüel muhtemelen özgürlüklerine kavuştukları günü anmak içindi.

Demiri savaşlarda işlevsel olarak kullanan Türkler, onun sağaltan ve iyileştiren büyüsel etkisi olduğuna da inanırdı. Yaban-

cı elçileri kendi topraklarına almadan önce kızgın demirin üstünden atlatırlardı. Kötü ruhlardan korunmak için üzerlerinde demirden yapılmış figürler ve plakalar bulunurdu.

Ok-Yay...

Ziya Gökalp “ok” kelimesinin en arkaik anlamının “akıl” olduğunu söyler. Nitekim “okuş” kelimesi de “akıl” ve “zekâ” manasında kullanılır. “Ok” kökü ile başlayan, oku-, okul kelimeleri de akıllanmak, aydınlanmak, öğrenmek bağlamında düşünülürse “ok” kelimesi çok daha fazla anlam kazanır. Nitekim eski Türkler bilgi iletme ve haberleşme için oklar kullanırdı. (Gökalp, 1977, s.36)

Yine Ziya Gökalp’e göre Türklerde akıla “ok” denmesi savaşta çeteleli okların kullanılmasındandır. Muhtemelen bu okların üzerindeki çeteleli çizgiler, savaşla ilgili bilgi alışverişi içindi. Çünkü “ok” okunuyordu. Rouxa göre eski Türklerde oklar kertikli ve boyalı olur ya da ucuna tüy takılırdı. Bu, okun sahibinin kimliğini belirlerdi. Karşılıklı verilen oklar ise kan kardeşliği anlamına gelirdi. Çamuka’nın öküzün boynuzundan yaptığı delikli ve süslü oku Temuçin’e vermesi ruhsal bir bağ simgeliyordu.

Orhun ve Yenisey yazıtlarında kullanılan Göktürk harflerinden “ok” okunan harf “ok” şeklinde, “ay” ya da “yay” okunan harf “yay” şeklinde ve “s” sesi veren ve “süngü” olarak okunan harf “süngü” şeklindedir.

D D (ya)Y YAY

↓ ↓ (o)K OK

I I (S) SÜNGÜ

Savaş aletleri ile simgelenen Göktürk runik harfleri.

Eliade'ya göre şamanizmde ok ve yay, kozmik uçuş ve Tanrı'ya ulaşmış kişi ile bağlantılı bir sembolizmdi. Türk kağanların tahta çıkışlarında Tanrı'dan kut aldıkları düşünüldüğünde, bu sembolü ikonografik olarak kullanmaları daha bir anlam kazanır.

Ok ve yay, hâkimiyet ve hükümdarlık sembolü olarak da kullanılmıştır. Bu bağlamda adaletin de simgesi olmuştur. *Oğuz Kağan Destanı*'ndaki ok ve yay, Oğuz Kağan ve oğullarının sahip olacakları toprakları gösteren bir alegoridir. Oğuz Kağan devlet teşkilatında Boz Okları sağ kol, Üç Okları sol kol olarak ikiye ayırmıştı. Destanda Boz Oklar ve Üç Oklar olarak ayrılan ve 6 ok ile ifade edilen Türk boyları, Oğuz'un 6 oğlunu simgeler. Her bir "ok" da 4 boya ayrılmış olduğu için Oğuzlar 24 boya bölünmüştü. Oğuz Han kendinden sonra hakanlığı Boz Oklara vermiştir. Oğuzlarda askerî teşkilatın yönetimi Boz Oklarda idi. Oğuz iline bağlı olan 6 oymak vardı: Uygur, Karluk, Ağaç eri, Kıpçak, Kalaç ve Kanglı..

Oğuz Kağan ve 6 oğlunu gösteren bir minyatür. (Al-Tavariikh by Hafiz Abru; 14. yy.)

Görüldüğü gibi Türkler soy ağaçları ile ilgili tasnif sisteminde de simge olarak “ok” kavramını kullanmışlardır.

Türklerde ok ve yay, savaş aletleri olmanın dışında, Türk kültüründe ve mitolojisinde de önemli yere sahip metaforlardır. Ok Güneş’in delici ve yakıcı ışınlarını, yay ise şekil ve etimolojik anlam itibarı ile Ay’ı sembolize eder. Dolayısıyla Türklerin eril ve dişil, Yin-Yang sembolleri de ok ve yaydır. Yin ve Yang kelimesinin Uygur Türkçesi ile söylenişi Yaruk ve Kararig’tir. Yaruk, “ışık” anlamına gelir; gündüz ve güneşi simgeler. Kararig ise “karanlık” anlamında kullanılır, geceyi ve ay’ı simgeler.

Kılıç...

Türkler için kılıç da önemli bir savaş gerecidir. Aynen ok ve yayda olduğu gibi, farklı Türk boylarının damgalarını taşıyan kılıçlar vardır. Ok ve yay gibi kılıcın da mesaj vermek için kulla-

nıldığı ve görünenin ötesinde ikonografik anlamlar taşıdığı anlaşılır. Osmanlı Dönemi'nde padişah fermanlarındaki yazılar kılıç şeklinde yazılırdı. Bu, padişahın emirlerinin kılıçtan keskin olduğu ve uymayanların cezalandırılacağı anlamına gelirdi.

Köroğlu'nun kılıcının gökten düşen yıldırım taşı ya da demirinden yapıldığı rivayet edilir. Eski Türk kozmoloji düşüncesinde ise gök taşlarının Göktanrı'nın silahı olduğu ve yeryüzünü vurduğu düşüncesi vardı. Türkler bu göktaşı demirinden yaptıkları kılıçları kutlu sayardı.

İlkbahar ve sonbahar “ekinoks” dönemlerinde, gece ve gündüz göğünde yer altından çıkarak gökyüzünde yükselmeye başlayan Ejderha Takımyıldızı ile birlikte, yeryüzüne yağmurlar yağmaya ve şimşekler düşmeye başladılar.

Zülfikar adı verilen çatal ağızlı kılıçlar, Ejderha Takımyıldızı ile bağlantılı görülür, ejder ağızlı kılıç olarak bilinir ve gökteki Ejder Tanrı'nın kılıcı olarak kabul edilirdi.

Savaş gezegeni Mars'ın kılıcı efsanesinin Attila ile Batı'ya taşındığı düşünülür. Macarlar Attila'nın kılıcını mitolojik kuş olan Tuğrul'un getirdiğine inanır.

Tuğ...

Eberhard'a göre “tu” sancağın Çince ismidir. (Esin, 2004, s.179). Türkler tarafından kutsal kabul edilen kotuz (Tibet öküzü) kuyruğu, uzun bir mızrağın ucuna geçirilerek oluşturulan “tuğlar”, savaşlarda kullanılırdı. Daha sonraki dönemlerde “at kuyruğu” da kullanıldı. Çin imparatorları Türk hanlarına rütbe vermek istedikleri zaman onlara davullar ile birlikte “tuğ” da verirdi.

Alp ve kağanların ongun hayvanı “yaban öküzü”ydü ve savaş arabasına çekilen kotuz (yaban öküzü) kuyruklu bayraklar, ölen alp ya da kağanın ruhunun geçici ikametgâhı olarak kabul edilirdi. Türklerin köken mitlerinde de “Boğa Ata” kavramı vardı. Sevgili Emel Esin'e göre Prototürk kabul edilen Choularda (MÖ 1000) hükümdarın ongunu ve makamı kotuz kuyruklu tuğlardı.

Ataların ruhlarının bu kuyrukta konakladığı düşünülürdü. Savaş zamanlarında “kotuz kuyruklu tuğlar” taşınırdı.

Daha sonraki devirlerde tuğlara at kuyrukları da asılır olmuştur. Ölen alpin atının kuyruğu yas alameti olarak kesilmiş ve tuğlar ile birlikte mezar başlarına dikilmiştir.

Kaşgari, tuğ dikilip vurulmasıyla Türk ordusunun harekete geçtiğini söyler. Kaşgari’ye göre tuğların sayısı rütbe işaretidir ve 9, 7 ya da 5 tuğ bu dereceleri belirler. Hükümdarlar 9 tuğ taşırdı. 9 sayısı Güneş’in de simgesidir. Güneş, hakanın ve alpin göksel işaretidir. *Oğuz Kağan Destanı*’nda Oğuz “Güneş bayrağımız, gökyüzü çadırımız.” demiştir.

9 kozmolojik bir sayıdır ve gök katlarını da sembolize eder. Ayrıca geçmişteki 9 göbek atayı da simgeler.

Osmanlı Dönemi’nde, sancak beyinin 1 tuğu, beylerbeyinin 2 tuğu, vezirlerin 3’er tuğu ve padişahın 6 adet tuğu vardı.

Tulga-Miğfer...

Çin kaynaklarına göre Türk kelimesi “tulga” demektir. İskit ve Hun tarzı tulgalar, toparlak kubbeli ve tepesinde topuz olan tulgalar. Göktürklerden itibaren ise sivri kubbeli tulgalar kullanılmaya başlanmıştır. Türk alplarının tulgalarının tepesinde Kaşgari’nin beçkem adını verdiği, at ya da kotuz kuyruğundan perçemler takılıdır. Perçemler aynı zamanda alplik işaretidir. Uygur alplarının tulgalarında çift şahin kanadı da görülür. Türk tulgalarının önünde kuş tüyü takmak için madeni bir kılıfta da vardır.

Türk Uygur alp heykelciğı. (Doğu Türkistan Karaşar. 6-7. yy.) Başındaki tulga, kendilerine özgü topuzlu tulgadır.

Ordu...

Türkler, devlet ve ordu kurma, bunları sevk ve idare etme konusunda da köklü ve uzun tarihlerinin derinliklerinden gelen genetik hafızaya ve geleneğe sahiptirler.

Sevgili Emel Esin'e göre ordu, kağanların çadırının ya da köşkünün bulunduğu kale ile çevrilmiş devletin yönetildiği şehir

demektir. Kağana bağlı askerler de buradadır. Kozmolojik olarak “kağanın ordusu”, yeryüzünün merkezi kabul edilir. Dört yön ve ara yönler bu kavşakta birleşir. Bu bağlamda ordu kelimesi “orta” anlamı da taşır.

Ordulaşmaya koştur olarak rütbeler ve ordu komutanlarına verilen unvanlar da oluşmuştur. Göktürk Dönemi ile ilgili araştırmalarda İl Kağanlık ya da İl Hanlık Dönemi’nde 28 rütbe olduğu tespit edilmiştir.

Türk ordusu “onluk” sayı sistemine göre teşkilatlanmıştır. Bu bağlamda onlar, elliler, yüzler, binler, on binlerden oluşan birlikler ve birliklerin başındaki onbaşılar, ellibaşılar, yüzbaşılar, beşyüzbaşılar, binbaşılar, sübaşılar ve diğer rütbelilerin meydana getirdiği, komuta kademeleri ve hiyerarşik bir örgütlenme mevcuttu. Alparslan’ın, ordusu Halep civarında konakladığı zaman, çadırlar onar onar gruplar hâlinde kurulmuştu.

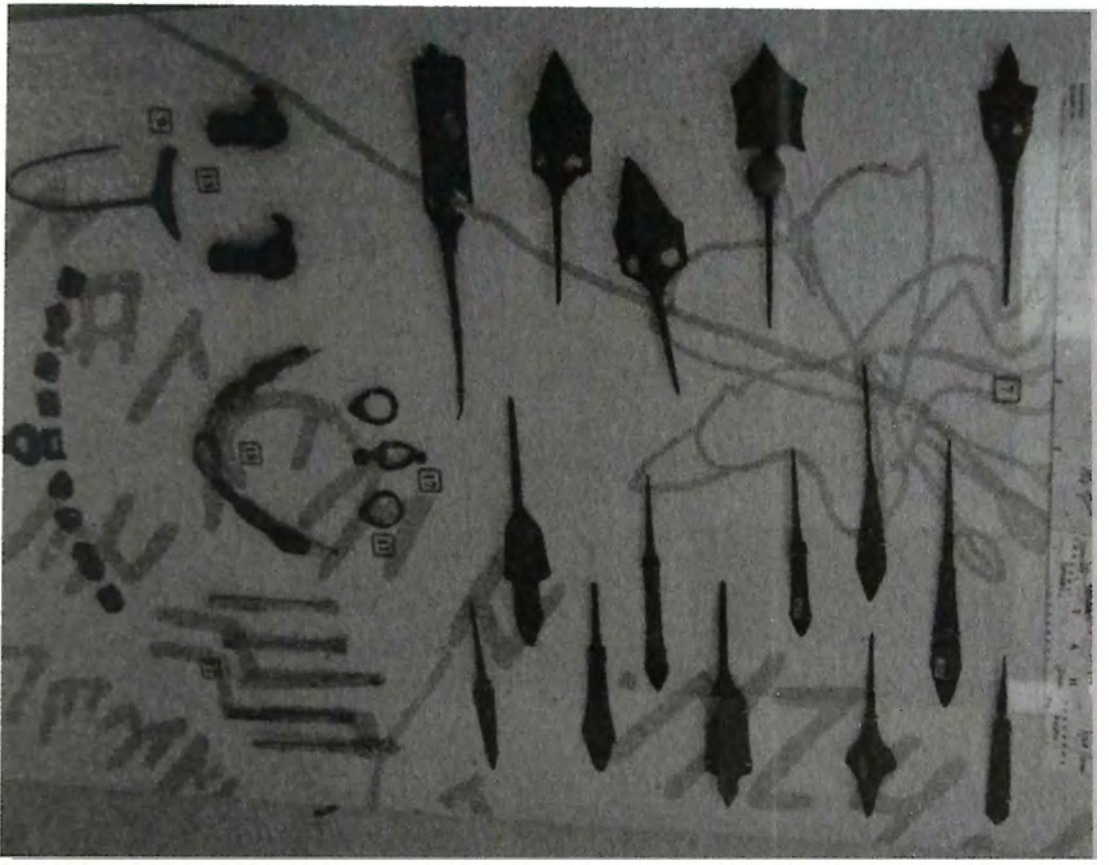
Alparslan’ı taht üzerinde gösteren bir minyatür. (Al-Tavarikh by Hafız Abru, 14. yy.)

Eski Türk savaş sistemine göre çadırlar veya otağlar (mangalar), bir araya gelerek birlikleri; birlikler veya bölükler de bir araya gelerek orduları veya tümenleri meydana getiriyordu.

Çadır ya da otağlar, manga adı verilen 9 ya da 10 kişiden oluşan askerî birlikti. Selçuklu Dönemi'nde manga ya da otağların başında olan komutana “otak başı” denirdi. Otak başı günümüzdeki “onbaşı” rütbesine karşılık gelir.

Tümen...

Mete Han ilk “ordu teşkilatı”nı kuran Türk kağanı olarak kabul edilir. Mete Han 209'da Xioungnu hükümdarı oldu ve önceki vatanları olan Ordos ülkesinde, Türk ırkından olan boyları birleştirdi. Sonra 10.000 süvariden oluşan bir “tümen” oluşturdu. Bunları bir araya getirerek 24 tûmenden bir ordu kurdu. Bu orduyu 6 büyük komutanın emrine verdi. Bunların da üstünde iki kumandanlık oluşturdu. Mete Han Dönemi'nde ısıklı oklar yani delikli oklar kullanılıyordu. Bu oklar hedefe isabet eden ve onu parçalayan güçlü oklardı. Kurduğu bu 24 tûmenli ordudaki süvarileri, delikli-ısıklı oklar ile donatmış ve “okçu teşkilatı”nı kurmuştu. 24 sayısı Türk tasnif ve teşkilat sisteminde kadim bir sayıdır.

6-7. yy. Delikli türk okları (Minusinsk Müzesi, Rusya)

MÖ 220 yılında Xioungnu'ların yabgusu Teoman idi. Mete Han ise tanju unvanı taşıyordu. Shanyü ,tanyu, tanju ve yabgu unvanları, eski Xioungnu-Hun hakanlarına verilen rütbelendi. Ziya Gökalp'e göre Türk ilhanlığının kurucusu Mete'dir. Teoman'ın oğlu Mete Han yabguluğu hakanlığa ve hakanlıktan da ilhanlığa yükseltti.

Tudunlara Oğuzlarda boybeyi denirdi. Boybeylerinin emrinde 40 yiğit bulunurdu. Boybeyi rütbesi Göktürklerde de vardı. *Orhun Kitabesi*'nde, Bilge Kağan "Ey sağdaki şadlar ve boy beyleri..." diye seslenir.

Tudunluğun üstünde yabguluk, onun üstünde hakanlık, ve sonra ilhanlık gelirdi.

Kurultay...

Kurultay, ilhanlığa mensup hakan, yabgu ve tudunlardan oluşan askerî ve mülki millet meclisi demektir. Ziya Gökalp'e göre ilk Türk kurultayının kurucusu da Mete Han olabilir.

Alp...

Onlar alp, alp er, alpagut, alp eren gibi adlar verilen Türk savaş kahramanlarıdır. Savaşta cesaret ve başarı gösteren erlere, alp rütbesi verilirdi. G. Clauson'a göre, Göktürk Dönemi'nde savaşçılara verilen "bagatur" rütbesi de alpagu-alpagut rütbesi ile eş değerdii. Emel Esin'e göre Xioungnuların hükümdarı Mete Han'ın gerçek adı da Bagatur'dur.

Göktürklerde savaşta ölmek ölümlerin en şerefliisii idi. Ölen alp ve er için dikilen bengütaşlara "er bengüsü" denirdi. Mezar başlarına, ellerinde kadeh olan heykelleri de dikilirdi. Oğuz alpları ellerinde şarap dolu kadehleri ile gömülürdü.

Kaşgariye göre alp, tek başına düşmanla savaşan cesur savaşçı demektii. Bütün silahları kullanmakta usta, "pars oostu" giyen cesur ve tek başına savaşmaya hazır alplar vardı (Alp-Er-Tonga). Diğer bir işaretleri ise atlarının kuyruklarına bağladıkları ipek kumaşlardı. At üstünde öne ve arkaya ok atabilen alplar, tulgalarının sağına ve soluna çift şahin kanadı takardı. Saçları uzun ve örgülü olurdu.

Oğuz Türkçesinde Evren'in (ejderha) bir anlamı da alptir. Alplar ejderha özelliklerine sahiptir. Göktürk Dönemi'nde alplik ongunları tonga, bars vb. diğer yırtıcılar ile büke-ejderha ve böri-kurt idi.

Er-Erginlenmek...

Emel Esin'e göre "er" kelimesi, erkek anlamının dışında, bir rütbeye karşılık gelmekteydi. Er kelimesinin eren, ergen, erginlenmek gibi kavramların temelini oluşturduğu açıktır. Hun ve

Göktürkler dönemlerinde, “er” olmak için avda bir hayvan öldürmek ya da güreş gibi güç gerektiren oyunlarda başarı göstermek gerekirdi. Er olma yaşı ortalama 14 idi ve bu şekilde erliğini ispatlamış başarılı cesur gençler, ata mağarasında “inisiye” olur, erginlenirdi.

En önemli er olma ritüeli kur (kurşak-kemer) ve silah kuşanmak idi. Bu tören sırasında erler “kılıç-kemer” üzerine ant içer ve kağanlarına bağlılık yemini ederlerdi. Sonra er adı ve er at’ı verilirdi. Er atı ve er adı alan kişiler kendilerine “eş” seçebilir ve savaflara katılabilirdi. Erginlenme ritüellerinden sonra, sosyal ve dinsel anlamda sınıf atladıkları ve tanrısal makama erdikleri için “eren” olurlardı. Alp-eren kavramı da bu ritüeller ile bağlantılı, onlara yarı tanrısal bir kutsiyet kazandıran askerî bir rütbedir.

Subay-Sü-baş...

Runik harfli metinlerde “asker” kavramına karşılık gelen terimler sü, er, eren ve çerig’dir.

Sibiryadaki bir mezar taşında sü-baş ifadesi vardır ve Karahanlılarda da devam etmiştir. Sü-baş en büyük askerî amirdir ve alpagut rütbesi ile birlikte anılır. Birinci derecede alpagutlara “sübaşı” denir.

Günümüzde kullanılan “su-bay” tanımı, sü-baş kelimesi ile bağlantılıdır. “Sü” asker, “sü-başı” askerî amirdir. Türkçede “bay” kelimesi, zengin, üst sınıf beyler için kullanılan bir sosyal sınıf ve rütbe tanımıdır. Askerlerin amiri anlamında kullanılan sübaş terimi, subay olarak kullanılmaya devam etmiştir. Ayrıca Osmanlı Dönemi’nde asayiş sağlayan subaylara, subaşı adı verilmiştir.

Runik yazılı metinler, *Kutadgu Bilig* ve *Divân-u Lûgâti’t-Türk* gibi kaynaklarda sü kelimesinin sefer, savaş, cephe, birlik, kıta anlamında da kullanıldığı görülür.

Sü kökünden türediği düşünülürse, süvari, atlı askerdir.

Kurmay-Kurbay...

Kur-bay yani kemer sahibi bey ya da rütbeli bey kelimesinin, zaman içinde değişerek “kurmay” şeklinde söylenegeldiği düşünülebilir. Kur adı verilen kemerler askerî kemerlerdir ve savaşta başarı gösteren, akıllı cesur alplar “kur kurşanır”. Kemer çok önemli bir askerî semboldür. Kur “rütbe” anlamına da gelir. Günümüzde iyi eğitim almış subaylara, “kurmay” rütbesi verilir.

Onbaşı-Çavuş...

Manga komutanlarına verilen rütbedir.

Ellibaşı-Astsubay-Asteğmen-Teğmen-Üsteğmen...

Takım komutanlarına verilen rütbedir.

Üsteğmen-Yüzbaşı...

Bölük komutanlarına verilen rütbedir.

Binbaşı-Yarbay...

Tabur komutanlarına verilen rütbedir.

Yarbay-Albay...

Alay ve Tabur komutanlarına verilen rütbedir.

Tuğgeneral-Tuğbay

Tuğay komutanlarına verilen rütbedir. Tuğ yani sancak sahibi bey.

Tümgeneral-Tümenbay...

Tümen komutanlarına verilen rütbedir. Tümen beyi.

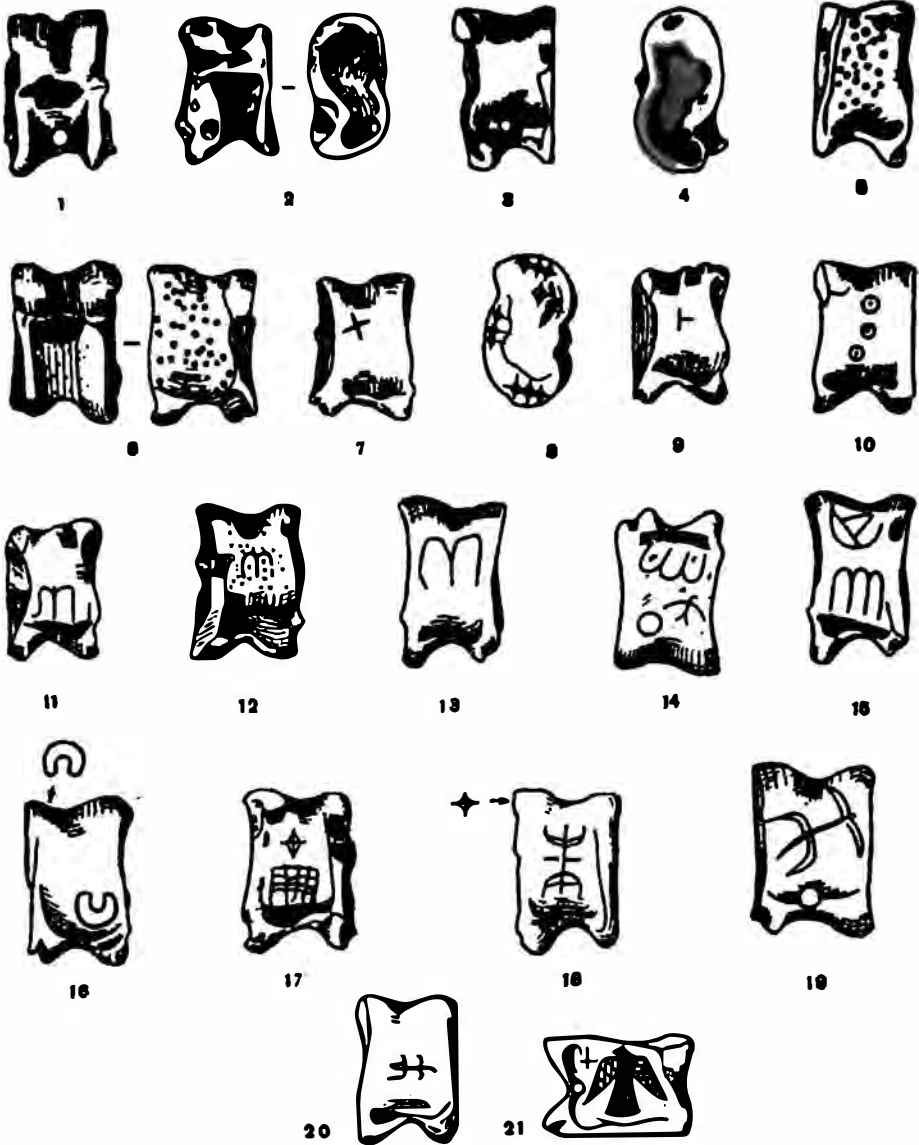
Korgeneral-Korbay...

Kolordu komutanlarına verilen rütbe.

Orgeneral-Orbay...

Ordu komutanlarına verilen rütbedir. Türkçe or; orta, merkez ve büyük anlamına gelen kelimedir. Merkez komutanı.

TILSIMLI KEMİKLER, KEHANET VE ŞAMANİZM

Taşlık kültürü, Uybat Hun-Türk Alp Kurgan'ında bulunan, üzerine çeşitli tilsimler yazılmış aşık kemikleri. MS 4-5. yy. Hakasya.

Şamanlar, ait oldukları toplumun bilinçaltını çok iyi bilen ve onların ihtiyaçlarını karşılayan özel insanlardır. Ozan, kam, baksı, otacı, bö, oyun vb. isimler ile anılırlar. Kılıktan kılığa giren şamanlar oyuncu, şifacı ya da ozan kimlikleri ile tanrısal boyuttan gelen enerjiyi hayata geçirirler. Şamanların yaratıcı yete-

nekleri ve hemen her konuda olan bilgelikleri insanların onlara saygı duymalarını sağlar. Aynı zamanda onlardan korkulur da. Ruhlarla iletişim içinde olmaları, onların geleceği görme yetenekleri olduğu anlamına gelir. Bilinmeyeni bilmek baksı ya da bakıcı adı verilen ve basit anlamıyla falcı şamanların işidir.

“İrkıl Han” Türk Altay mitolojisinde bir şamanın adıdır. Türkçe “ırk” kelimesi fal, “ırklamak” fal bakmak anlamına gelir. İrlamak ise “söyleyen” şamanlar için kullanılan bir tabirdir. İrlamak türkü söylemek ya da kehanette bulunmak manasına gelir. Altay Türkleri gaipten haberler veren kişilere “ırımçı” adını verir. Kazaklar “ırım” kelimesini “inanç” anlamında kullanır. “İrk-çı” İrk bakan yani fal bakan şaman demektir. Büyücü şamanlara bö, böğü ya da бүгү adı da verilir. Kүрек kemiği falı bakanlara “yağrınıcı” adı verilir.

Tuva Türk şamanların hazırladığı, üzerinde büyü ve tılsımlı yazılar olan kükrek kemikleri.

Alplar savaş zamanlarında şamanların baktıkları kürek kemiği falına göre hareket ederler. Kitanlar kürek kemiği ateşte çatırdarsa savaş açar, yoksa barış hâline devam eder. Bu bağlamda Kaşgarlı Mahmut şu atasözünü aktarır: “Kürek kemiği karışırsa il karışır”. Türk ve Moğol Budizmi’nde de kürek kemiklerine çeşitli efsunlar yazılır.

Polonya’daki Tatar Türklerine ait, üzerinde Arapça büyü ve tılsımlı yazı ve işaretler olan kürek kemiği (20. yy.).

Fal bakmak için kürek kemiğinin kaynatılmamış olması gerekir. En doğru fal, koç ya da koyun kürek kemiği ile bakılır. Fakat Yakut Türkleri geyiğin kürek kemiğini kullanır. Kâhin, ke-

miği ateşte kızdırdıktan sonra kemikteki çizgiler, çatlaklar ve noktalara göre yorum yapar.

Kürek kemiği kırılmaz ya da köpeklerle atılmaz. Aslında Türkler, kurban edilen hiçbir hayvanın kemiğini kırmaz ve sağa sola atmaz. O hayvanın tekrar dünyaya gelebilmesi için, kemiklerinden yeniden doğacağı düşünülür ve kemikleri eksiksiz bir şekilde gömülür. Kan gibi kemikler de ruhun ikametgâhı olarak görülür.

Kürek kemiği dışında aşık kemiği de fal açmak için ya da büyü yapmak için kullanılır. Aşık kemiklerinin üzerine yazılan tılsımların ölen kişileri kötü ruhlardan koruyacağı düşünülür. Orta Asya'da açılan Hun ve Göktürk alp ve kağan kurganlarında aşık kemiklerine rastlanır. Türk mitolojisi ve mantık sisteminde “kan” ve “kemik”, “yeniden doğuş” ile bağlantılı sembollerdir. Bu yüzden kahramanlar aşık kemikleri ile birlikte gömülür.

Bilge Kağan'ın mezarından çıkan aşık kemikleri.

Aşık kemiklerini değış tokuş etmek “kan kardeşliğı” anlamına gelir. Temuçin yani Cengiz Kağan ve Camuka arasında böyle bir bağılılık yemini ritüeli vardır. Cengiz Kağan’ın avcunda, aşık kemiğı şeklinde kan pıhtısı ile doğduğı rivayet edilir.

Taşlık Kültürü, Uybat Hun-Türk Alp Kurgan’ında bulunan, üzerine çeşitli tılsımlar yazılmış aşık kemikleri (MS 4-5. yy. Hakasya).

MODERN BİR SÖYLENCE

UFO MİTLERİ

İnsanın yaratılışı bilmecesi hâlâ anlaşılmayan ve derin tartışmalara yol açan bir konudur. Kadim dinlerin birçoğunda Tanrı'nın insanı "çamurdan" yarattığı anlatılır. Sümer mitolojisinde ilk insan, tanrıların görüntüsündedir ve insan şekli verilmiş çamurdan yaratılmıştır. Yunan mitolojisinde Prometheus kendi gözyaşları ile yoğurduğu balçıktan ilk insanı yaratır. Mısır mitolojisinde öküz başlı tanrı Khnum, insanı bir çömlekçi çarkında çamurdan yaratmıştır. Çin mitolojisinde Tanrıça Nüwa su kenarından aldığı çamur ile insanı yaratır. Sami mitolojisinde ise Rab, ilk insan olan Adem'i kendi suretinde ve balçıktan yaratmıştır.

Koç başlı yaratıcı tanrı Khnum, insanı yaratırken tasvir edilmiş. Güneşin Koç burcuna girdiği dönem olan 21 Mart (gece-gündüz eşitliği) eski kültürlerde, baharın gelişi ve yeni yıl olarak kutlanır. Arkaik insan düşüncesinde zaman çizgisel değil döngüseldir ve her yıl dünya yeniden yaratılır. Bu nedenle insanı da koç başlı tanrı Khnum yaratmıştır.

İnsanın mayasının çamurdan gelmesinin özel anlamlarının olduğu ve bizim anladığımızdan daha derin anlamlar taşıdığı açıktır. Mitolojilerde toprak en önemli yaratıcıdır ve “Terra Mater” yani “Toprak Ana” adıyla kutsallaşır. Her şey topraktan gelir ve toprağa geri döner. Arkaik insanın, günlük ihtiyaçlarını karşılamak için toprağı kullanmaya başladığı tarih öncesi çağlarda, bu tür çamur mitleri ürettiği de düşünülebilir.

Tarım çağının başlamasıyla birlikte, küçücük bir tohum tane-sinden olağanüstü biçimde ağaçların ve bitkilerin meydana gel-mesi, topraktan çıkan ürünlerin çeşitliliği, arkaik çağ insanı için elbette gizemli ve büyüsel bir olaydı. Yerleşik düzene geçmiş topluluklarda çömlekçilerin çamurdan yarattığı formlar, insanın nasıl yaratıldığına dair ilham ve esin vermiş olabilir.

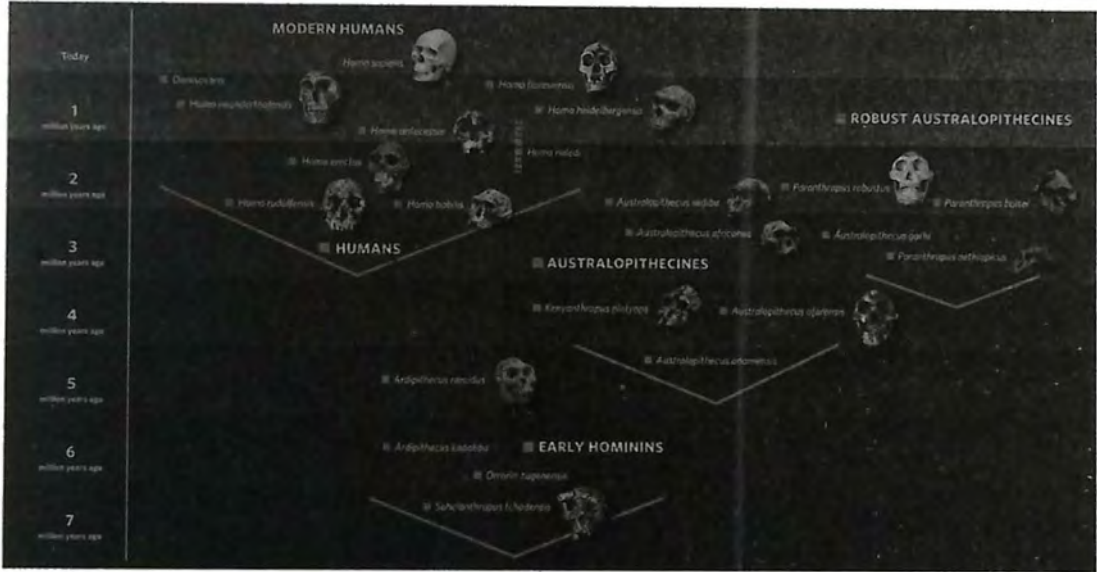
Mitolojiler, insanoğlunun varoluş ve yaratılış ile ilgili anlam arayışına verdiği cevaplardır. Ağaçlar, denizler ve dağlar nasıl yaratıldı? Ay ve Güneş’i kim hareket ettiriyor? İnsanı kim ve nasıl şekillendirdi? gibi soruların cevapları merak edilir ve dai-ma sorgulanır.

İnsanoğlunun bilincindeki her sıçrayış, yeni bir mit yaratır. Bu açıdan bakıldığında, taş devri mitleri ile demir çağı mitleri arasında farklılıklar olacaktır. Ve elbette avcı toplayıcı kültürden yerleşik düzene geçiş, yazının bulunması ve insan bilincinin ev-rimi ile birlikte, yeni mitolojiler yaratılacaktır. Her mit, o çağda yaşayan insanın sorularına cevap verebilmeli ve onu bilgi açı-sından doyurabilmelidir.

Kolektif bilinçaltındaki bilişsel enerjiyi ve bilgiyi görünür kı-lanlar; şamanlar, bilgeler, peygamberler ve bilim insanlarıdır. Bu bağlamda evrenin nasıl oluştuğu ve insanın nasıl yaratıldığı ko-nusu, o çağın özel insanları tarafından cevaplanmıştır. Mitoloji yaşayan bir organizma gibidir ve bilinç düzeyi yükseldikçe eski mitolojiler yeni mitolojilere doğru evrilir.

Evrin teorisinin de bir mit olduğu söylenir. İnsanın çamurdan yaratıldığı söylencesi, insanın maymundan geldiği anlatısına doğru evrilmiştir. Darwin, yaşamın ilk kıvılcımının “amonyak ve fosfor tuzları, güneş ışığı, sıcaklık, elektrik akımı vb. unsurla-

rın bulunduğu ılık bir su birikintisinde” oluşmuş olabileceğini ileri sürmüştür. Sudaki canlılar aşamalı olarak karaya geçmiş ve karada başlayan bu yaşam, insan formunu buluncaya kadar, milyonlarca yıl süren değişime maruz kalmıştır. “Evrım”, Tanrı’nın varlığını ya da yokluğunu sorgulamaz.

7 milyon yıl önce yaşayan ve bulunan en eski kafatası ve günümüze kadar gelen diğer humanoid varlıklar.

Bilim insanları “insansı” adını verdikleri ve maymuna da benzeyen, yüzlerce kafatası bulmuş ve “homo saphiens”i yani “akıllı insanı” bu “insangiller” familyasının en üst basamağına yerleştirmişlerdir.

Elbette sadece insanlar değil, insanlığa bağlı olarak konuştuğumuz dil ve yazı, kullandığımız aletler ve teknoloji de evrilmektedir. Bu açıdan bakıldığında “evren” adını verdiğimiz kainat da bizim bilgimizin dışında bir varoluş, büyüme, gelişme ve yok oluş süreci ve bir anlamda dinamik bir döngü içinde, sürekli değişim ve dönüşüm hâlinindedir.

Darwin'ın bu teorisi, insanın çamurdan yaratıldığı söylencesini benimseyen, “inançlı” bir grup tarafından şiddetle reddedilmektedir. Tanrı'nın çamurdan yarattığı insan nasıl olur da maymundan evrilir?

Bu kaos içinde, eski filozof ve din alimlerinin de evrime benzer düşünceler ürettikleri, örnekleri ile açıklanmaya çalışılır. 1000 yıl önce yaşayan İbn Miskeveyh ruhun, insanlık mertebesine gelene kadar önce bitkilerde ve özellikle hurma ağacında, daha sonra hayvanlara uğrayarak tekamül ettiğini açıklar. Maymunları ise ruhun insan bedenine girmeden önce uğradığı, bir evvelki aşama olarak görür.

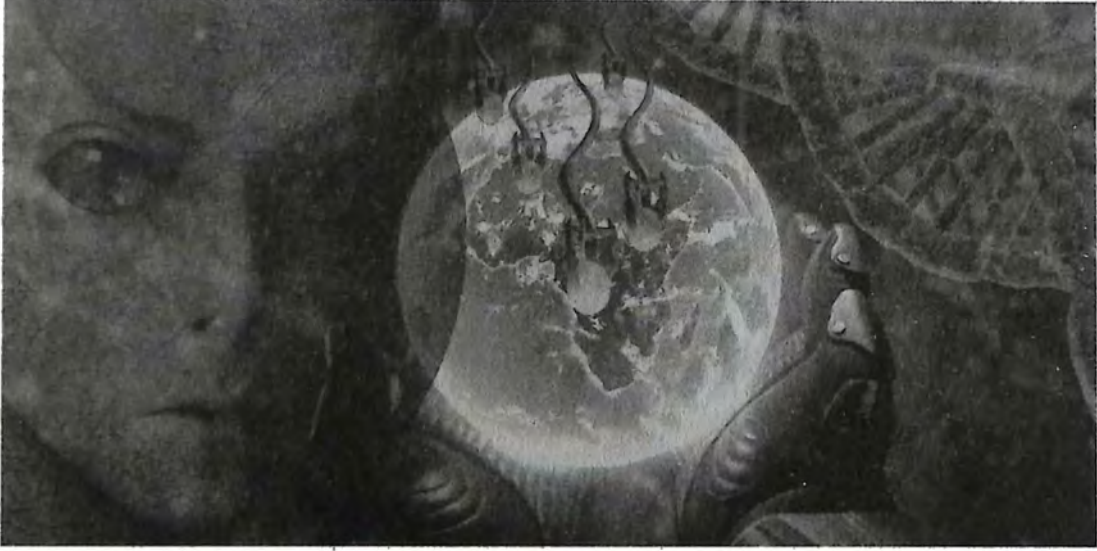
Fakat aslında İbn Miskeveyh zahiri bedendeki evrimden değil, ruhun tekamülünden bahseder. Bu düşünce ruh göçü olarak tanımlanan reenkarnasyon ya da Türk tasavvuf felsefesindeki “tenasüh” anlayışıdır. Türk Budizm’inde ise “samsara” kelimesinin bozulmuş şekli olan “sansar” adıyla bilinir. Ruh, yaşam piramidinin tabanındaki en ilkel yaratıktan başlayarak piramidin zirvesindeki insan bedenine girme şerefine ulaşmak için, tekrar tekrar çeşitli formlarda dünyaya gelir. Ruhun terbiye edilmesi ve tekamül etmesi için, bu uzun ve zorlu yolculuğa katlanması ve çeşitli sınavlardan başarı ile geçmesi gerekir.

13. yüzyılda yaşayan bilim insanı Kazvini’nin “Acaibü-l- Mahlukat” adlı eserinden yarı balık yarı insan bir yaratık. Sürrealist biçimde ifade edilmiş ve hayatın sulardan başladığı düşüncesi ile bağlantılı bir ikonografi. Mitolojilerde kadın, balık ve sular daima doğurganlık ve üreme ile alakalı semboller olmuştur.

Tüm bu çatışmalar yaşanırken bir anda insanlık, dünya dışı varlıkların olabileceği gerçeği ile karşılaşır ve Tanrı'nın insanı çamurdan yarattığı ya da insanın maymundan evrildiği söylence-leri, yerini Ufo mitlerine bırakır.

Genetik kodumuzun evrenin başka bir yerinden gelen akıllı varlıklar tarafından oluşturulduğu teorisi ise "Panspermia" adı verilen başka bir mittir.

Panspermia: Dünyadaki hayatın, meteorlar ya da kozmik tozlar sayesinde taşındığını ve dünyadaki hayatın bu şekilde başladığını ileri süren teori.

1953'te DNA molekülünün yapısının keşfedilmesi için çalışma yürüten İngiliz bilim insanı Francis Crick, "Organizmalar başka bir gezegenden akıllı varlıklar tarafından kasıtlı olarak dünyaya gönderildi. Yaşamın bu şekilde dünyaya ulaşmasının mümkün olduğu ancak şu anda bilimsel kanıtların olasılık hakkında kesin bir şey söylemek için yetersiz olduğu sonucuna varıyoruz." açıklamasında bulunmuştur.

Erich von Däniken, *Tanrıların Arabaları* adlı kitabı ile, insanların gözlerini yerden gökyüzüne doğru çevirdi. Däniken,

Sümer ve İbrani mitlerini kaynak göstererek ve referans alarak, bir dış müdahale ile uzaylı varlıklar tarafından insanın yaratıldığını yazdı.

Böylece insanoğlunun “Yalnız mıyız?” sorusu, varlık boyutunda yeni cevaplar buldu ve bu arayışlar, bir şekilde yeni mitlerin kaynağını oluşturdu. Däniken’e göre bu antik astronotlar, güneş sisteminde 3600 yıllık döngüsü olan ve Sümer mitlerinde “Marduk” ya da “Nibiru” adı ile anılan bir gezegenden gelmişlerdir. İnsansı ya da “humanoid” adı verilen yaratıkları kozmik tohum ile döllemiş ve kendilerine benzeyen insanı yaratmışlardı.

Erich von Däniken, İbrani mitlerine ve Tevrat’a gönderme yaparak “Nefilim’lerin” aslında uzaylı gelişmiş varlıklar olduklarına işaret eder. Sümer mitlerinde “Anunnaki” olarak geçen bu varlıklar göklerden gelerek insan kızları ile birlikte olurlar ve tabiri caizse, yarı tanrı yarı insan olan şimdiki insan ırkını yaratırlar.

Aslına bakılırsa bu tür gizemli ve inanılması güç ifadeler Kur’an-ı Kerim’de de geçer. “O gün (Allah) onların hepsini toplar: ‘Ey cin topluluğu, siz insanlardan kendinizi çoğaltmak istediniz.’” (Enam(6)/128-130).

UFO mitlerini bilinçaltı arketipler boyutunda araştıran psikanalist C. G. Jung ise bu göksel olayları “psişik dönüşüm fenomenleri” olarak açıklar. Ona göre UFO görüntüleri ile birlikte dünya dışı varlıkların insanı yarattığı söylencesi, bir anlamda tanrı arketiplerinin değişimidir. (Jung, 2011, s.8)

Bu değişimler, Jung’ın “Platon Ayı” adını verdiği yaklaşık 2143 yılda bir gerçekleşir. Eski Mısır’daki Platonculuk olarak bilinen ezoterik geleneğe göre, dünyanın her bir devinimi Boğa burcu, Koç burcu, Balık burcu ve Kova burcu dönemi adı verilen, çağlara denk gelir.

Dünyanın dönüş eksenini, bir topacın dönüşü gibi Güneş ve Ay’ın da çekim etkisinden dolayı yalpalama yapar ve bu devinim yaklaşık 25.920 (yaklaşık 26.000) yıllık bir döngü oluşturur. Bu döngü süresini 12’ye bölersek 2160 yıl gibi bir sonuca varırız. Her 2160 yılda ya da Jung’a göre 2143 yılda bir ilkbahar

noktası burç değiştirir. Bu hesaplamalara göre, şu anda içinde bulunduğumuz ağ, Kova ağı'dır.

“Devinim Yılı” adı verilen ve NASA tarafından yapılan tanıma göre “Ekinoksun bir dngsnn, ekliptik üzerinde tamamladığı (tahmini) 25.800 Dünya yıllık zaman periyodudur.” Ayrıca “Platon Yılı” olarak da bilinir.

Jung, içinde bulunduğumuz ağın Kova burcu ağı olduğunu ve bu çağa uygun mitler üretmeye başladığımızı düşünür. Bu döngüler, bilincin ve ruhun evrimini etkiler ve mitleri de değiştirir ve dönüştürür.

Jung'a göre her bir döngü, o çağa özgü bir mit yaratır. Bu bağlamda Kova ağında bilinçaltı rüyalarda kendini gösteren ve gökyüzünde gözlenen UFO'lar ile dünya dışı varlıklar üzerine yeni söylenceler üretilmeye başlanmıştır. (Jung, 2011, s.8)

Tanrı'nın maskeleri ya da görünümleri, sayılamayacak kadar çoktur. İnsanlık tarihi boyunca binlerce mitoloji ve din ve yine binlerce kutsal tanrı imgesi yaratılmıştır. UFO adı verilen araçlar ile gelen uzaylı varlıklar, Jung'un arketip adını verdiği mitler ve masallarda adı geçen “ilk örnek” tanrı görünümlerinin ve gruplarının değişmiş şeklidir. Bunlar kolektif bilincin ve ruhun dönüşümlerine eşlik eden fenomenlerdir.

UFO'ların gökyüzündeki hareketleri, insanların kozmik gler tarafından gözlemlendikleri duygusuna kapılmalarına neden olmuştu. Hatta bazı kaçırılma olayları ile kadınların dllendiği ve bir süre sonra bebeklerin alındığı söylencelerine dahi yol açmıştı. Bu ocukların yarı insan yarı uzaylı olduğu ve insanüstü özellikler taşıdığı da vurgulanmış ve bir anlamda insan evriminin dış müdahale ile başladığı inancı doğrulanmaya çalışılmıştı.

Günümüzde dünya dışı varlıklardan hamile kaldığını ve daha sonra bebeklerin yine onlar tarafından alındığını söyleyen insanlar vardır. Bu durum dünya dışı varlıklar tarafından insan genlerine yapılan manipülasyon olarak görülmektedir.

Bu varlıkların üstün bilgeliğe ve ahlaka sahip, insanlığı kurtarmaya gelmiş tanrısal varlıklar olarak algılanması çeşitli UFO tarikatlarının kurulmasına yol açtı. İnsanın bilinçaltında, mitolojik ve dinî fenomenler olarak algılanan bu olaylar, sapkın birtakım tarikatlar tarafından, sonuçları çok acı olacak biçimde kullanıldı.

1975 yılında Marshall H. Applewhite “Cennetin Kapısı” tarikatını kurdu. Applewhite, uzaylıların kendisiyle iletişime geçtiğini ve onlardan birtakım bilgiler aldığını söyledi. Tarikatın 39 üyesi Hale-Bopp isimli kuyruklu yıldızı bir işaret olarak kabul edip intihar etmiştir.

Proxima adlı bir gezegenden gelen uzaylı varlıklardan bilgi aldığını söyleyen Güneş Tapınağı lideri Luc Jouret, 1994 yılında

50 müridi ile birlikte intihar etmişti. Sözde bu varlıklar yaklaşmakta olan kıyametten, kendilerini kurtaracağını söylemişlerdi.

Bu örnekler çoğaltılabilir. Fakat birçoğunun başka bir ortak yönü, Sami mitlerindeki söylencelere ve kutsal kitaplardaki olaylara ya da simge ve sembollere gönderme yapmaları ve dinî kaynakları kendilerine referans almalarıdır. Bunu Sitchin ve Daniken’de de görüyoruz. Her ikisi de UFO ya da dünya dışı varlıklarla ilgili teorilerini, eski Sümer mitlerine ve özellikle Tevrat’a dayandırır. Örneğin Sümer mitlerindeki Annunakiler ve Tevrat’ta adı geçen Nefilimlerin, uzaylı “Gözcüler” olduğunu ki, bu iki kelimenin anlamı da gökyüzündeki gözcülerdir, söylerler.

Bu bağlamda Jung’ın şu sözleri çok ironiktir. “Dinî ve mitolojik kolektif içerikler, kendilerine Cizvitler, Yahudiler, kapitalistler, Bolşevikler, emperyalistler gibi uygun yansıtma aktörleri seçerler.” (Jung, 2003, s.19)

Jung, UFO’ların özellikle 2. Dünya Savaşı’ndan sonra görülmeye başlamasının, büyük travmalar sonrasında yaşanan bu zor ve karanlık dönemde, gökten gelen kurtarıcı varlıkların müdahale etmesi beklentisi olarak görür. Felaket tehlikesi korku yaratmakta ve bu korku, insanların yeryüzünde sağlayamadığı güveni, dünya dışındaki alanda aramalarına neden olmaktadır. (Jung, 2011, s.21)

Ona göre UFO fenomeni bir mit hâline gelmiştir ve mitlerin nasıl ortaya çıktığı da bu olaylar ile izlenebilir. Bilinçaltından rüyalara ve mitlere yansıyan yuvarlak, küre ve çember şeklindeki biçimler, tanrı imgesidir. Jung, dairesel ve yaklaşık küre biçiminde olan UFO’ları, ruhları simgeleyen enerji yüklü arketipler olarak tanımlar. Bunlar mükemmel bütünlük ve tamlık simgesidir. Dolayısıyla UFO mitleri, bilinçdışındaki arketiplerin bir ürünüdür ve psikolojik yorumlama gerektiren vizyonlardır.

Arkaik mitolojilerde tanrılardan ya da göksel cisimlerden gebe kalma, doğan çocukları kahraman ve yarı tanrı olma şerefine eriştirir. Hz. İsa ilahi bir varlığın çocuğudur. Katoliklere göre babası Tanrı’nın kendisidir. Kuran-ı Kerim’de ise bu olay için Tanrı, “Ruhumdan üfledim.” tabirini kullanır. İslami söylence-

lerde Tanrı'nın bir melek gönderdiği ve o meleğin Hz. Meryem'e üfleyerek gebe bıraktığı anlatılır. Ve çoğunlukla o ruh ya da melek Cebrail olarak bilinir. Cebrail ya da Gabriel ezoterik bilgiye göre Ay'dır. Cengiz Kağan'ın annesi Alan Koa pencereden içeri süzülen "Ay ışığı" ile hamile kalır. Oğuz Kağan'ın anası Ay'dır.

Jung'a göre ilk tanrı imgeleri, gökyüzünde eril ve dişil nitelik verilen ve tanrılaştırılan gezegenlerdir. Ay, hem eril hem de dişil nitelikli ve dölleyici özelliğe sahip göksel bir arketiptir. (Jung, 2003, s.42)

Ünlü dinler tarihi uzmanı Mircea Eliade'ya göre, en eski dönemlerden bu yana Ay; kadın, sular, yağmur, bolluk, bereket, doğurganlık ve dölleyicilik unsurlarıyla birlikte anılagelmiştir. (Eliade, 2003, s.199)

Ay'ın hâlden hâle girmesi, 3 gün ölmesi ve tekrar dirilmesi, yeryüzündeki bitkileri ve suları etkilemesi, bilinçaltında ölümden sonra hayat ve yeniden doğuş gibi, mitolojik düşüncelerin oluşmasına neden olmuştur.

Türkçede de "ay" sözcüğü, yaratmak ve türetmek anlamına gelir. Türklerin, bir ışın demeti veya Ay ışığı aracılığıyla doğduğunu söyleyen şaman gelenekleri mevcuttur. Dolunay, şaman mitolojisinde, güçlü şamanların atası sayılmıştır.

Günümüzde ise ayın bu dölleyici gücü, yerini UFO'lara ve uzaylı varlıklara bırakmıştır. Özellikle Hz. Meryem ve Hz. İsa ile ilgili eski resimlerde ışık saçan cisimler UFO olarak yorumlanarak Hz. Meryem'in dünya dışı varlıklardan gebe kaldığı gibi düşüncelerin doğmasına neden olmuştur.

İtalyan sanatçı Filippo Lippi'nin "La Madonna e san Giovannino" tablosu (15. yüzyıl). Tabloda, gökyüzünde ışık saçan cisim UFO olarak yorumlanmıştır.

Bilinçaltı yaratıları olan mitoloji ve sanat, tanrısal kaynaklı enerjinin görünür hâle gelmesidir. Bu olağanüstü ve görkemli enerji, insan ruhuna sonsuza kadar akınaya devam edecek ve insan bilinci aşama kaydettikçe yenileri yaratılacaktır. Bu yaratılar öngörülemez ve bunları görmeye de zaten bizim ömrümüz yetmez.

Kadim bilgelerin dediği gibi, tek bildiğimiz şey, aslında hiç bir şey bilmediğimizdir.

Günümüz sanatçılarından Jason Hernandez'in "Çağrılar" isimli tablosu. Bu resimde Tanrı'yı işaret eden ikonografilerin yerini UFO'lar almış ve kutsalın ya da kutsalların kendini ifade etme şekli değişmiş. Jung'un dediği gibi "tanrı arketipleri" değişerek modern sanatta kendi ifadesini bulmuş.

KARA KONCOLOS

Türk söylencelerinde 25 Aralık'tan 6 Ocak'a kadar kötücül ruhların çıkacağına dair bir inanç vardır. Bu kötücül ruhlara “Kara Koncoloslar” adı verilir. Bu tarihler, gecenin en karanlık olduğu dönemdir. Çocukları hatta yetişkinleri korkutsa bile, zemheri adı da verilen soğuk ve uzun kış gecelerinde anlatılır bu masallar.

Eski Türk takviminde, 25 Aralık Evvel-i Koncolos (Koncolostan Önce), 6 Ocak Ahir-i Koncolos (Koncolostan Sonra) şeklinde ifade edilir. Yozgat civarında ise kışın ortasında ve soğukların arttığı zamanlara (10-17 Ocak) “Congolos Ayı” denir. Mevsim tarifleri “Congolos Girdi, Congolostan Sonra” şeklinde yapılır. Yozgat yöresinde “Congolos” Trabzon'da “Kara Koncilo” adıyla bilinir. Yozgat'ta evlere musallat olmaması için kapının önüne pancar yemeği konur.

Kara Koncoloslar uzun soğuk kış gecelerinde ortaya çıkar ve dışarıdan tanıdık bir insan sesi ile evlere seslenirler. Bu sese inanıp gidenlerden bir daha haber alınmadığı anlatılır. Sokakta rastladığı insanlara “Nereden geliyorsun? Nereye gidiyorsun?” gibi sorular sorar. Verilecek cevapların başında mutlaka “kara” kelimesinin olması gerekir. Karadağ'dan geliyorum, Karabağ'a gidiyorum gibi. Yanlış cevap verildiğinde elindeki tarak ile insanları yaralar. Bu nedenle evlerde taraklar ortada bırakılmaz ve saklanır. Ağzı açık küplere tükürdüğü ve işediği düşünüldüğü için mutlaka üzerleri örtülür.

Evliya Çelebi de İstanbul'u koruyan tılsımlardan söz ederken, 13. İbret verici tılsım başlığı altında Kara Koncolosları anlatmıştır. Bunlar her sene zemheride, kışın en şiddetli gecelerinde bir mağaradan çıkar ve arabaları ile dünyayı gezerler, sabaha karşı da tekrar mağaraya girerler.

Kitab'el Bulhan 14-15. yy. yer altı mağarasında yaşayan bir cin tasvir edilmiş.

Halk takviminde kara kış, zemheri ve gücük olarak adlandırılan aralık, ocak ve şubat aylarında ortaya çıktığına ve diğer mevsimlerde görünmediğine inanılır. Kara Koncolos'un en tehlikeli olduğu ve sık görüldüğü ay ise zemheri yani ocak ayıdır.

Kitab'el Bulhan 14-15. yy. Karabasan.

Türkçedeki “kara kış” tabiri âdetta hem kış ayının zorluğunu hem de Kara Koncolos’u çağrıştırır. Karabasan adıyla bilinen ve uykuda felç durumuna yol açan başka bir masalsı yaratık için de “kara” tanımlaması kullanılır. Türk mitolojisinde Kara-Han Satürn ile ilişkilendirilir. Emel Esin’e göre Kara Yer Tanrısı merkez, toprak, yer ve kara ya da sarı renk sembolizmi ile de ifade edilen Satürn gezegenidir.

Kitab'el Bulhan 14-15. yy. Keçi-oğlak üzerindeki insansı figür Satürn gezegenidir. Esmer yaşlı bir adam şeklinde ve elinde ölümü sembolize eden orak ile tasvir edilir.

Türk mantık ve düşünce sisteminde 4 mevsim, Kara Han, Kızıl Han, Ak Han ve Gök Han gibi isimler alır ve antropomorfik olarak ifade edilir. Bunlardan Kara Han, kuzey yönü ve kış mevsimi ile ilişkilidir. Bu yön “kara kaplumbağası” ve kaplumbağaya sarılmış “kara yılan” ile sembolize edilir. Kuzey yarıkürede; ocak, şubat ve mart ayları, Oğlak, Kova, Balık takımyıldızlarını kapsar. Oğlak Dönencesi (22 Aralık - 21 Ocak) Kara Koncolosların görüldüğü dönemdir.

Bu dönem Satürn’ün dönemidir. Yani Güneş’in Oğlak burcuna geçtiği dönemdir. Satürn, Türk-İslam minyatürlerinde elinde kılıç ile ve “karaa olarak resimlenir. Satürn elbette karadır çünkü karanlığı ve en uzun geceyi simgeler. Satan yani şeytan kelimesi de Satürn’den türemedir. Satürn, kötücül bir gezegen olarak bilinir. Ayrıca anlatının Yunan varyantındaki Kallikantzaros (Kara Koncoloslar), “keçi ayaklı” olarak ifade edilir.

Yunan mitolojisinde Kronos yani Satürn, eski yazmalarda “keçi” üzerine binmiş, çocukları kaçıran veya yiyen bir insan şeklinde gösterilmiştir.

Kara Koncolos Yunan folklorunda Kallikantzaros olarak bilinir. Kara, tüylerle kaplı ve keçi ayaklı olarak tasvir edilse de belli bir biçimi yoktur. Yer altında yaşayan Kallikantzaroslar, 25 Aralık’ta yani Hz. İsa’nın doğum gününde “dünya ağacı”nı köklerinden kesmeye çalışırlar. Yeni yıl sabahı ise yeryüzüne çıkarlar ve ağacı unuturlar. Tekrar günler uzamaya başlar ve 6 Ocak günü yer altına dönerler. Fakat “dünya ağacı” kendi kendini iyileştirerek tekrar büyür. Masallar ve mitolojiler göçer yoluyla yayılır ve ulaştıkları bölgenin kültür yapısına uyum sağlayarak varyantları ortaya çıkar. Mit ve masal motifleri, âdeta yaşayan canlı varlıklardır.

1548 yılında Johann Ladenspelder tarafından yapılan bir Satürn gravürü.

Yunan folklorunda Kallikantzaros. Keçi ayaklı, tüylü ve kara renk sembolizmi ile tasvir edilmiş.

Avusturya folklorunda Krampus adı verilen karakter Kara Koncolos'un başka bir varyantıdır. Krampus, yarı keçi yarı insan olan şeytansı ve boynuzlu antropomorfik bir yaratıktır. Noel Baba'nın aksine, yaramazlık yapan çocukları cezalandıracağı düşünülür. Folkloristler Hristiyanlık öncesi pagan kültürün bir kalıntısı olarak görür. Gecenin en uzun olduğu 22 Aralık günü yani Oğlak Dönencesi'nde, Krampus kılığına giren gençler, kutlamalar yapar.

1900 yılında yapılmış çocuk kaçıran bir Krampus.

21 Aralık “Oğlak Dönencesi” en uzun gecedir. Türkler, (Prototürk Choular- MÖ 1000) yıl boyunca GÜNEŞ’in mevsim döngüsü ile ilgili olan geçişlerine, “Yangı Kün” yani “Işıklı Gün” adını verir. Yangı Kün yılın 8 ayrı tarihinde kutlanır ve her birinde özel ritüeller yapılır.

Türkler yer ve gök için yılda iki defa büyük ayin yapar. Gök Tanrısı için yapılan ayin 21 Haziran yaz gün dönümünde Güneş’in “Yengeç Dönencesi”ne geçtiği tarihte, Yer Tanrısı için yapılan ayin 21 Aralık tarihinde Güneş’in “Oğlak Dönencesi”ne geçtiği tarihte yapılır.

Prototürk Choularda ve Göktürk Dönemi’nde takvim, kış gündönümünde yani 21 Aralık günü başlamaktaydı. Çünkü 21 Aralık, gecenin en uzun olduğu ve fakat günlerin uzamaya başladığı tarihi ve bundan dolayı Yangı Kün-Işıklı Gün ya da Nar Dugan-Ateş Doğan bayramı olarak anılırdı.

21 Aralık kış ayini sırasında şamanlar maske takar, kara renkli elbise giyer ve ayı postuna bürünürlerdi. Kötü ruhları temsil eden kişilerse kara, kürklü veya tüylü hayvan kılığına girerdi. Ok atarak ocak ve ateş yakarak kötü ruhlar kovulur ve yeni yıl bu şekilde karşılanırdı. Göktürkler ateş ve tütsüyle kötü ruhları yok ederdi. Bu şamanist ritüeller Anadolu’da maskeli kış ortası ayı oyunlarında ve Kara Koncolosların kovulması oyunlarında yaşamaktadır.

Arkaik insan zihninde, gecelerin hiç bitmeyecekmiş gibi uzaması, karanlığın aydınlığa üstün gelme korkusu, bu tip söylencelerin oluşmasında etkili olmuştur. Ayrıca astrolojik açıdan da çok anlamlıdır. Arkaik insanlar hiçbir söylenceyi ya da ikonografiyi, gökyüzündeki izdüşümünden bağımsız üretmezler. Yani mitolojilerin mutlaka kozmolojik bir bağlamı vardır. Eliade’nın dediği gibi “Simgelerin ve mitolojilerin kökeni, büyük kozmik ritimlerin beyin zarına doğrudan etkilerinin yol açtığı duyuşal etkiler”dir. Jung’a göre de ilk arketipler, gökyü-

zünde kişilik ve karakter verilerek tanrılaştırılan gezegenlerdir. (Jung, 2003, s.42)

Kozmolojik ve mevsimsel olaylar, insan hafızasında masalsı varlıklara dönüşerek yaşamaya devam eder.

Muhammed Siyah Kalem tarafından yapılan ve Türk Mitolojisinindeki yer altı tanrısı Erlik ve diğer kötücül varlıklar ile ilişkilendirilen “demon” resimleri (15. yy.).

ÇARŞAMBA CADISI

Dünyadaki tüm kültürlerde, yaratılmış ya da “yaratılmamış” bütün varlıkların kökenine yönelik, mutlaka bir mitoloji vardır. Ağaçlar, mağaralar, gezegenler, güneş ve diğerleri üzerine gerçek ötesi kurgusal söylenceler anlatılır. Bu söylencelerden bir tanesi de çarşamba gününe aittir.

Şamanlar ya da sanatçılar, onunla bağlantılı bilinç dışından bilince gelen hayali kişilikleri, sahneye koyar. Türk anlatılarında çarşambanın şeytani ve matrak bir karakteri vardır. Arketipler adını verdiğimiz bu karakterler bilince çıktığı zaman çoğalır ve biçimini yeniler. Çarşamba günü; cin, öcü, cadı vs. ile özdeşleştirilerek canlandırılır ve bir bedene sahip olur.

Willy Pogany, Turkish Fairy Tales. 1926.

Bu bağlamda Türk sözlü kültüründe, tanrıça imgesinin olumsuz türevlerinden biri “çarşamba karısı” karakteridir. Albastı, almıs, küp karısı gibi cadı arketiplerinden biri olan “çarşamba karısı”, saç baş dağınık, çirkin görünümlü dişi bir varlıktır. Bundan dolayı üstü baş dağınık, saçları karışık kişiler için “çarşamba karısı gibi” benzetmesi yapılır.

Willy Pogany, Turkish Fairy Tales. 1926.

Anadolu inançlarına göre, çarşamba günleri ortaya çıkar ve hızlı bir şekilde dolaşarak evin her tarafını dağıtır. Yarım bırakılmış örgüleri söken ve ipleri birbirine dolayan, mutfakta bulunan, yağ, bal ve unu birbirine karıştıran, etrafı dağıtıp kirleten bir varlıktır. Bazen atlara musallat olup yelelerini örer ve terleyene kadar koşturur. Bu yüzden amaçsız, başıboş, hiçbir iş yap-

madan ortalıkta dolaşan insanlara “çarşamba karısı gibi gezip durma” denir.

Geleneksel inanca göre çarşamba karısı, salı akşamları ev ev dolaşmaya başlar. Yarım kalmış işleri bozar ve karıştırır. Bundan dolayı salı gecesinden çarşamba gününe yarım kalmış iş bırakılmaz. “Salı sallanır.” deyimi de işte bu yarım kalan işler için söylenir. Bu yüzden salı günleri bir işe başlanmaz. Bazı yörelerde çarşamba günleri ev kadınlarının tatil günü gibidir, çamaşır yıkanmaz, ev süpürülmez vs. Çarşamba karısının çocukları evlerden kaçırdığı da söylenir.

Willy Pogany, Turkish Fairy Tales. 1926.

“Çarşamba pazarı” veya “çarşamba pazarına dönmek” deyimleri de kalabalığı, kargaşayı ve düzensizliği ifade etmek için kullanılır. “Perşembe’nin gelişi çarşambadan bellidir.” sözü, çarşamba gününe yüklenen bir diğer olumsuz anlam ile bağlantılıdır. Bir gün öncesinden, kötü ve karmakarışık yürüyen işlerin, bir gün sonrasında da devam edeceği tahmin edilir.

Willy Pogany, Turkish Fairy Tales. 1926.

Roma Tanrısı Mercury-Merkür, çarşamba gününe adını vermiştir. Yunan mitlerindeki karşılığı Hermes'tir. Çarşamba; Fransızca'da mercredi ve Romence miercuri'dir. İngilizce wednesday, Germen Tanrısı Woden adından gelir. (İskandinav mitlerinde Oden olarak geçer) Galce dydd mercher, Merkür'ün günü anlamındadır. Woden, Mercury ve Hermes'in göksel karşılığı Merkür gezegenidir. Merkür'ün çarşamba gününü yönettiği kabul edilir. Hint mitolojisinde çarşamba günü Budha'ya atfedilir ve Merkür gezegeninin tanrısı olarak bilinir.

Roma ve Yunan tanrıları Merkür ve Hermes; hilebaz, kurnaz, yaramaz, oyunbaz, alaycı, işleri karıştıran ve aksatan karakterlerdir ve çarşamba günü ile ilişkilendirilir. C. G. Jung çeşitli kültürlerin söylence ve mitolojilerinde bu karaktere sahip olan arketipe tricksters-hilebaz adını verir. (Jung, 2003, s.121)

Bu arketip kolektif hafızada bölünerek çoğalır, çeşitli karakterlerde ve tiplerde karşımıza çıkar. Bu kozmik şakacı kuralları çiğner, ortalığı karıştırır, hırsızlık yapar, düzensizlikten hoşlanır.

Türk mitolojisinde Merkür "Su Yıldızı" olarak adlandırılır. Japonca çarşamba kelimesi Sui Youbi yani Su Günü anlamına gelir. Çarşamba günü, Suisei adı verilen Merkür gezegeni ile ilişkilidir ve Merkür, kelimenin tam anlamıyla "Su Yıldızı" demektir. Aynı şekilde Korecede çarşamba günü, su anlamına gelen "Su yo il" olarak adlandırılır ve "Su Günü" anlamına gelir. Belki de "Çarşambayı Sel Aldı" türküsünün uzak geçmişinde, su ile ilgili bağı söz konusudur.

Çarşamba gününe atfedilen çok eğlenceli bir halk hikâyesi ise şöyledir:

Kamburun biri bir gece hamama gitmiş. Gece yarısı 7 tane cin çıkmış ortaya. Adamın çevresini kuşatıp başlamışlar "Çarşambadır, çarşamba!" diye dönmeye. Adam bakmış ki kurtuluş yok, o da cinlere uymuş, onlarla birlikte "Çarşambadır, çarşamba!" diye dönmeye koyulmuş. Cinler adamı beğenmişler, sırtından kamburunu alıp vücudunu dümdüz etmişler.

Cinler. Muhammed Siyah Kalem. 15. yy.

Adam ertesi gün bir kambur arkadaşına rastlamış, başından geçenleri anlatmış. Kamburcağız geceleyin hemen hamama koşmuş. Gece yarısı cinler yine çıkmış ortaya ve yine “Çarşambadır, Çarşamba!” diye dönmeye başlamışlar. Kambur da onlarla birlikte dönmeye koyulmuş ama günlerden perşembe olduğu için kambur, “Perşembedir, Perşembe!” der dururmuş. Cinler dermiş “Çarşambadır, Çarşamba!”, adam dermiş “Perşembedir, Perşembe!”. Cinler kızmış, öbür adamın kamburunu da bunun sırtına yüklemişler, tutup kolundan kapı dışarı etmişler.

Türk Gölge Tiyatrosu karakterlerinden, Cüce-Kambur, Bebe Ruhi. Tricksters-Hilebaz karakterine örnek. Karagöz'ü kızdırmaktan hoşlanan, oradan oraya laftaşıyarak herkesi birbirine düşüren, yılışık, sulu, alaycı, herkesle dalga geçen densiz, kötü huylu kambur cüce tipi.

İlginç biçimde çarşamba günü, Kuzey Amerika'da "kambur gün" olarak nitelendirilir. Haftanın ortası olmasından dolayı bu ismin verildiği düşünülür.

Bir de "çarşamba tuzu" vardır. "Ne o, ağzına çarşamba tuzu mu ektiler?" diye söylenir. Kayseri yöresinde, sessiz, suskun, içine kapanık ve lafa hiç girmeyen, konuşmayan insanlar için söylenen bir deyimdir.

Çarşamba gününe atfen yapılan birtakım ritüeller, eski Türk geleneklerinin bakiyesi olarak günümüzde yaşamaya devam eder.

“Çıkmaz ayın son çarşambası” sözü olumsuz bir benzetme olsa da günümüzde espri şekline dönüşmüştür. Eski inançlarda çarşamba gününe yüklenen negatif anlamlar, onun uğursuz gün olarak algılanmasına neden olmuştur. Fakat aynı zamanda bir kutsiyet ve dokunulmazlığı da vardır.

21 Mart, eski kadim takvimde baharın başlangıcı ve yeni yıl olarak kutlanır. Eski yılı göndermek ve yeni yılı karşılamak için, 21 Mart’tan önceki son çarşamba, çeşitli ritüeller yapılır. Salıyı çarşambaya bağlayan geceye “ahir çarşamba” denir. Azerbaycan’da yılın son çarşambası, kızlar kismetlerinin açılması için maniler söyler:

“Atıl matıl çarşamba, ayna tekin, bahtım açıl çarşamba.”

Nevruzdan önceki son dört çarşambaya özellikle Azeri kültüründe ayrı bir önem verilir. Nevruz, yaratılışın aşamalarını simgeleyen dört öğeyle (su, ateş, rüzgâr ve toprak) ilgili kutlama geleneklerini içerir.

Nevruz gününe kadarki kutsal dört çarşambadan ilki su çarşambası, ikincisi od çarşambası, üçüncüsü yel çarşambası ve dördüncüsü toprak çarşambasıdır.

Su çarşambası: Ezel çarşamba da denmektedir. Bugünde su havzalarında düzenleme çalışmaları yapılır, su kaynakları ve kuyular temizlenir. Henüz gün doğmadan tüm insanlar su kıyılarına veya kuyulara, çeşmelere gider. Önce elini, yüzünü yıkar; sonra su üstünden atlar, yaralıları yaralarına su sürer. İnsanlar birbirlerinin üzerine su serperler. O gün sudan geçenlerin yıl boyunca hastalığa yakalanmayacağına inanılır.

Od çarşambası (Otaş navruzu): Üskü çarşamba veya addı çarşamba olarak da bilinen gündür. Bu gelenek eski Türklerin Güneş’e ve oda (ateşe) olan kutsal inancından veya saygısından kaynaklanmaktadır. Geleneklere göre, bu gün ateş yakılarak

ateşin üzerinden atlandığı takdirde insanın içinde bulunan tüm kötülük ve çirkinliklerin yakılmış (ortadan kaldırılmış) olacağına inanılır.

Yel çarşambası (Salhın navruzı): Uyandıran çarşamba veya “rüzgârlı çarşamba” olarak da bilinir. Bu günde esen sıcak veya ılık rüzgârlar yazın gelişini insanlara ve doğaya haber verirler. Uyanan yel, daha önceden uyanmış olan suyu, ateşi harekete geçirir.

Yer çarşambası (Toprak navruzı): Toprak çarşambası veya yılâhır çarşambası da denir. Nevruz öncesindeki son çarşamba gününde nihayet yer (toprak) uyanır, nefes almaya başlar. İnancaya göre toprak artık ekilmeye hazır olduğu için ona tohum serpilebilir.

Çarşamba gününe yüklenen bu kadar enerji ve hareket elbette ona istinaden söylenen “Dokuz ayın çarşambası bir araya geldi.” deyimini doğurmuş olmalı. Bu tanım, bütün işlerin aynı anda bir araya gelmesi sonucu, karışıklık ve sıkışıklık anlatan bir deyimdir.

Bir de “kara çarşamba” deyimini vardır. Eski halk takvime göre, şubat ayının son çarşambası ile mart ayının ilk iki çarşambası arasında kalan çarşamba günleri halk arasında “kara çarşamba” olarak adlandırılır. Allah’ın dünyayı yedi günde yarattığına, kötülükler ve belaları ise çarşamba günü yarattığına inanılır. Bu nedenle bu tarihler arasına rastgelen çarşambalara “kara çarşamba” denir. Anadolu’da Nevruz’dan önceki son çarşamba kutsal kabul edilir. Kara çarşamba uğurlanır, aydınlığın ve Güneş’in simgesi olan Nevruz, bahar mevsimi ile birlikte karşılanır. Nevruz kışın ve karanlığın bittiği, yani gecelerin kısaltmaya günlerin uzamaya başladığı gündür. Karanlık uğurlanırken aydınlık karşılanır.

Türk mitolojisinde şamanları “erginleyen” ve şamanlık güçlerini veren tanrısal varlıklar, Erlik ve onun kızlarıdır. Eliade “Şamanlar şamanlığı cinlerden öğrenir.” der. Bu cinler kadın kılığındadır, yılanı kamçı gibi kullanırlar; hoppa, şarlata tiplerdir ve şamanı baştan çıkarmaya çalışırlar. Bu görünen cin ve ruhla-

rın birçoğu yılan kılığındadır. Aslında şamana sağaltım gücünü bu kadın cinler verir. Yılan, yeniden doğuş ve şifa gücünü sembolize eder.

Jung'a göre Ana Tanrıça arketipinin olumsuz türevleridir. (Jacobi, 2002, s.68) Türk mitlerinde al karısı, kıştey, cadı, cazu, cazu gibi isimler alırlar. Türk mitlerinde cadılar, Batı mitlerinde olduğu gibi süpürgeye değil, küp'e binip uçar. "Küpe giren kadın", "Küp uçuran kadın" gibi ifadeler, "cadaloz" kadınlar için söylenir.

"Küplere binmek" deyiimi de çok kızan insanlar için söylenir. Küp, Ana Tanrıça arketipinin simgelerindendir ve Uterus'u, Tanrıça'nın içini sembolize eder. Arkaik dönemlerde ölülerin küplerin içinde defnedilmesi "yeniden doğuş" inancı ile bağlantılı bir ritüeldir.

Türk gölge oyunlarında kullanılan Cazu tipi.

30 dan fazla çocuk kitabının yazarı ve illüstratör Ruth Chew, Türkçesi “Çarşamba Cadısı” olan “Wednesday Witch” kitabında bu karakteri konu eder. Yine “Çarşamba Cadısı” motifi, “Addams Ailesi” dizisindeki Wednesday Addams karakterine can verir.

3

6.

7.

GENEL KAYNAKÇA

Akar, Azade 2000, Authentic Turkish Designs, Dover Publications, Inc., New York.

And, Metin, Minyaturlerle Osmanlı-İslam Mitologyası, YKY, İstanbul, 2007.

Osmanlı Tasvir Sanatları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004.

Anohin, A. V., Altay Şamanlığına Ait Materyaller, Kömen Yayınları, Konya, 2006.

Aslanapa, Oktay, Türk Sanatı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984.

Atasoy, Nurhan, Selçuklu Kıyafetleri Üzerine Bir Deneme, İstanbul, 1971.

Derviş Çeyizi, Türkiye’de Tarikat Giyim Kuşam Tarihi, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2005.

Ateş, Mehmet, Mitolojiler Semboller ve Halılar, Symbol Yayıncılık, İstanbul, 1996.

Azak, Gürbüz, Onbin Türk Motifi Ansiklopedisi, TES, İstanbul, 1983-1984.

Bachofen, J. Jakob, Söylence Din ve Anaerki, Payel Yayınevi, İstanbul, 1997.

Bağcı, Serpil, Osmanlı Resim Sanatı, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2006.

Bascom, William R., "Nesir Anlatılar" Y. a. y. Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1 (Eker vd.) Milli Folklor Yay. Ankara, 2003; "Nesir Anlatılar" Y. a. y. Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2 (Eker vd.) Milli Folklor Yay. Ankara, 2003.

Bayat, Fuzuli, 2005, Mitolojiye Giriş, Karam Yayınları, Çorum, 2005.

Bayat, Fuzuli, Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2006.

Beydili, Celal, Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 2003.

Black, Jeremy, Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü, Aram Yayıncılık, İstanbul, 2003.

Bozdemir, Mevlüt, Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları, A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, 1982.

Buckland, Raymond, İşaretler, Semboller ve Alametler, Kozmik Kitaplar, İstanbul, 2005.

Campbell, Joseph, Yaratıcı Mitoloji (Tanrının Maskeleleri), İmge Kitabevi, Ankara, 1994.

Campbell, Joseph, Doğu Mitolojisi (Tanrının Maskeleri), İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

Campbell, Joseph, İlkel Mitoloji (Tanrının Maskeleri), İmge Kitabevi, Ankara, 1992.

Campbell, Joseph, Batı Mitolojisi (Tanrının Maskeleri), İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

Campbell, Joseph, Kahramanın Sonsuz Yolculuğu, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2000.

Çağatay, Saadet, Türk Halk Edebiyatında Geyiğe Dair Bazı Motifler, Ankara, 1957.

Çaycı, Ahmet, Anadolu Selçuklu Sanatı'nda Gezegen ve Burç Tasvirleri, T. C. Kultur Bakanlığı, Ankara, 2002.

Çığ, Muazzez İlmiye, İbrahim Peygamber (Sümer Yazılarına ve Arkeolojik Buluntulara Göre), Kaynak Yayınları, İstanbul, 2004.

Çığ, Muazzez İlmiye, Ortadoğu Uygarlık Mirası, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003.

Çoruhlu, Yaşar, Türk Mitolojisinin Anahatları, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2002.

Çoruhlu, Yaşar, Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi, Seyran Kitap, İstanbul, 1995.

Dorson, M. Dorson, Günümüz Folklor Kuramları, Geleneksel Yayınları, Ankara, 2006.

Durkheim, Emile, Dini Hayatın İlkel Biçimleri, Ataç Yayınları, İstanbul, 2005.

Eberhard, Wolfram, Çin Simgeleri Sözlüğü, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2000.

Eberhard, Wolfram, Çin Kaynaklarına Göre Orta ve Garbi Asya Halklarının Medeniyeti, Maarif Matbaası, İstanbul, 1942.

Eberhard, Wolfram, Çinin Şimal Komşuları, İdeal Matbaası, Ankara, 1942.

Eberhard, Wolfram, Birkaç Eski Türk Ünvanı Hakkında, T. T. K. Basımevi, Ankara, 1945.

Eliade, Mircea, Kutsal ve Dindışı, Gece Yayınları, Ankara, 1991.

Eliade, Mircea, Demirciler ve Simyacılar, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2000.

Eliade, Mircea, Şamanizm, İmge Kitabevi, Ankara, 1999.

Eliade, Mircea, Ebedi Dönüş Mitosu, İmge Kitabevi, Ankara, 1994.

Eliade, Mircea, Babil Simyası ve Kozmolojisi, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2002.

Eliade, Mircea, Dinler Tarihine Giriş, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2003.

Eliade, Mircea, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2003.

Eliade, Mircea, İmgeler Simgeler, Gece Yayınları, Ankara, 1992.

Eliade, Mircea, Doğuş ve Yeniden Doğuş, Kabalıcı Yayınları, İstanbul, 2015.

Esin, Emel, Türk Mitolojisine Giriş, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2001.

Esin, Emel, Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2003.

Esin, Emel, Türk Sanatında İkonografik Motifler, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2004.

Esin, Emel, Katun (Türk Kadınına Dair), Cilt 7, Sayı 20, A. K. M. Ankara, 1991.

Frazer, James G., Altın Dal 1, Payel Yayınevi, İstanbul, 1991.

Frazer, James G., Altın Dal 2, Payel Yayınevi, İstanbul, 1992.

Freud, Anna, Ego ve Savunma Mekanizmaları, Bağlam Yayınları, Ankara, 1989.

Freud, Sigmund, Dinin Kökenleri, Payel Yayınevi, İstanbul, 2002.

Freud, Sigmund, Psikanaliz Üzerine, Say Yayınları, İstanbul, 2004.

Fromm, Erich, Rüyalar Masallar Mitoslar, Arıtan Yayınevi, İstanbul, 2003.

Goody, Jack, Yaban Aklın Evcilleştirilmesi, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2001.

Gökalp, Ziya, Türkçülüğün Esasları, Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları, İstanbul, 1976.

Gökalp, Ziya, Türk Medeniyeti Tarihi-1, Türk Kültür Yayıını, İstanbul, 1974.

Gökalp, Ziya, Türk Medeniyeti Tarihi-2, Türk Kültür Yayıını, İstanbul, 1974.

Gökalp, Ziya, Altın Işık, Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları, Ankara, 1976.

Gökalp, Ziya, Malta Konferansları, Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları, Ankara, 1977.

Gökalp, Ziya, Makaleler 3, Gündüz Matbaacılık, Ankara, 1977.

Gökalp, Ziya, Türk Töresi, Gündüz Matbaacılık, Ankara, 1976.

Gürtuna, Sevgi, Osmanlı Kadın Giysisi, T. T. K. Basımevi, Ankara, 1999.

İnan, Abdülkadir, Tarihte ve Bugün Şamanizm, T. T. K. Basımevi, Ankara, 2000.

İpşiroğlu, Mazhar Ş., İslam'da Resim Yasağı ve Sonuçları, YKY, İstanbul, 2004.

İpşiroğlu, Mazhar Ş., Bozkır Rüzgarı Siyah Kalem, YKY, İstanbul, 2004.

Jacobi, Jolande, Jung Psikolojisi, İlhan Yayınevi, İstanbul, 2002.

Jung, Carl Gustav, İnsan Ruhuna Yöneliş, Say Yayınları, İstanbul, 2004.

Jung, Carl Gustav, Analitik Psikoloji, Payel Yayınevi, İstanbul, 1997.

Jung, Carl Gustav, Dört Arketip, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.

Jung, Carl Gustav, Psikoloji ve Din, Oluş Yayınevi, İstanbul, 1965.

Jung, Carl Gustav, Gökte Görülen Cisimler Üzerine Bir Mit, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2011.

Keskiner, Cahide, Turkish Motifs, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul, 1995.

Koçu, Reşad Ekrem, Türk Giyim Kuşam ve Suslenme S.zluğu, Başnur Matbaası, Ankara, 1967.

Köymen, Mehmet Altay, Alp Arslan Zamanı Selçuklu Askeri Teşkilatı, A.Ü.D.T.C. Fakültesi Türk Araştırmaları Dergisi, Ankara, 1967.

Kramer, Samuel Noah, Sumerler, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2002.

Kramer, Samuel Noah, Sumer Mitolojisi, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2001.

Kudret, Cevdet, Kalemin Ucu, Cem Yayınları, İstanbul, 1991.

Ligeti, Louis, Bilinmeyen İç Asya, T. T. K. Basımevi, Ankara, 1998.

Malinowski, Bronislaw, Buyu, Bilim ve Din, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2000.

Malinowski, Bronislaw, Bilimsel Bir Kültür Teorisi, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1992.

Malinowski, Bronislaw, Vahşilerin Cinsel Yaşamı, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1992.

Ong, Walter J. S.zlu ve Yazılı Kultur, Metis Yayınları, İstanbul, 1995.

Ögel, Bahaeddin, Turk Kultur Tarihine Giriş 5, Kultur Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1978.

Ögel, Bahaeddin, İslamiyetten Önce Turk Kultur Tarihi, T. T. K. Basımevi, Ankara, 2003.

Ögel, Bahaeddin, Turk Mitolojisi 1, T. T. K. Basımevi, Ankara, 2003.

Ögel, Bahaeddin, Turk Mitolojisi 2, T. T. K. Basımevi, Ankara, 2002.

Ögel, Bahaeddin, Turk Kulturunun Gelişme Çağları 1, M. E. B. Basımevi, İstanbul, 2001.

Ögel, Bahaeddin, Turk Mitolojisi 2, M. E. B. Basımevi, İstanbul, 2001.

Önder, Mehmet, Kubad-Abad Sarayı Harpi ve Simurqları, T. T. K. Basımevi, Ankara, 1968.

Radloff, Friedrich Wilhelm, Sibiryadan 3, M. E. B. Yayınları, İstanbul, 1994.

Roux, Jean-Paul, Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2005.

Roux, Jean-Paul, Turklerin ve Moğolların Eski Dini, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2002.

Saydam, M. Bilgin, Deli Dumrul'un Bilinc, Metis Yayınları, İstanbul, 1997.

Sevin, Nurettin, Onu. Asırlık Turk Kıyafet Tarihine Bir Bakış, Kultur Bakanlığı, Ankara, 1990.

Süslü Özden, Tasvirlere Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri, AKM Yayını, Ankara, 1999.

Taş, İsmail, Turk Duşuncesinde Kozmogoni-Kozmoloji, Kömen Yayınları, Konya, 2002.

Tekin, Süer, Sü ve Sü ile Yapılan Tarihi Askeri terimler Üzerine Disiplinlerarası Bir İnceleme, H.Ü. Türkbilig Türko-loji Araştırmaları Dergisi, Ankara, 2006.

Turan, Osman, Oniki Hayvanlı Turk Takvimi, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1941.

Uraz, Murat, Turk Mitolojisi, Mitologya Yayınları, İstanbul, 1992.

Ünver, A. Suheyl, Turkish Designs, İstanbul, 1958.

İnternet Kaynakları:

www.astrolojidergisi.com/psikolojik_astrolojinin_dogusu.htm- 43k

www.bibilgi.com/Zeus-heykeli - 34k -

devturkler.com/devturk/zeus-jupiter-t23252/index.html - 109k –

www.altuntop.somee.com/

islamvebilim/gorunengezenler.asp - 34k

<http://tr.wikipedia.org/wiki/M%C3%BCzler>

<http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/21.php>-Şamanizm

http://www.barisilhan.com/venus_transiti.htm

http://www.astrolojidergisi.com/Venus_Dongusu.

<https://odatv.com/carsambadir-carsamba-2902121200.html>

<http://www.diplomat.com.tr/atlas/sayilar/sayi19/sayfalar.asp?link=s19-12.htm>

<http://www.igdirkulturturizm.gov.tr/TR,55715/yoresel-inanislari.html>

[https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87ar%C5%9Famba_\(folklor\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87ar%C5%9Famba_(folklor))

<http://www.sivilsayfalar.org/2018/03/27/dersimde-bir-alevi-gelenegi-kara-carsamba-dinlerde-gunlerin-onemi/>